

ДЕРЖАВНА ВИЩА ТЕХНІЧНО-ЕКОНОМІЧНА
ШКОЛА ІМЕНІ БРОНІСЛАВА МАРКЕВИЧА
В ЯРОСЛАВІ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ РИНКІВ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

/ М о н о г р а ф і я /

Керівник міжнародного проекту -
Р. ПУКАЛА (Польща)

Наукові редактори:
Р. Пукала (Польща);
Н. М. Внукова (Україна)

2018

УДК 337.72
Є24

Міжнародний проект здійснено відповідно до Угоди про співробітництво між Державною вищою технічно-економічною Школою ім. Б. Маркевича в Ярославі (Польща) та Харківським національним економічним університетом ім. С. Кузнеця (Україна) від 24.11.2014 року

Рекомендовано до видання рішенням Вченої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (протокол № 2 від 17.10.2017 р.)

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор

РЕКУНЕНКО І. І.

Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» (м.Суми), завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування;

доктор економічних наук, професор

ШПІНЯН Л. В.

Національний університет харчових технологій (м.Київ), завідувач кафедри фінансів;

доктор економічних наук, доцент

ТИЩЕНКО В. Ф.

НДЦ ІПР НАН України (м.Харків), старший науковий співробітник.

Євроінтеграційні аспекти розвитку ринків фінансових послуг : монографія / Н. М. Внукова, Р. Пукала, В. А. Смоляк [та ін.] ; за заг. д-ра. екон. наук, професора Н. М. Внукової та канд. екон. наук Р. Пукала. – Харків : Ексклюзив, 2018. – 178 с. (Укр. мова, передмова – польська мова)

ISBN 978-617-7204-24-3

Розглянуто питання розвитку ринку фінансових послуг в умовах євроінтеграційних процесів, зокрема, обґрунтування доцільності реалізації положень SOLVENCY II для страхових компаній України, визначено напрями державного регулювання якості страхових послуг, підходи до інтеграційних та диверсифікаційних процесів на ринку фінансових послуг, представлено європейський досвід реформування системи пенсійного забезпечення, подано розвиток ринку житлової нерухомості в умовах європейської інтеграції, визначено сучасний стан та перспективи імплементації міжнародних стандартів з фінансового моніторингу в Україні.

Рекомендовано для працівників ринку фінансових послуг, студентів, аспірантів і викладачів фінансових навчальних дисциплін, всіх зацікавлених осіб у розвитку євроінтеграції.

ISBN 978-617-7204-24-3

© Колектив авторів, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	7
I. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ	12
Висновки за розділом 1.....	18
II. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ	19
2.1. Оцінка стану розвитку страхового ринку України в умовах євроінтеграції.....	19
2.2. Вимоги ЄС до функціонування ринку страхових послуг України	35
2.3. Роль та місце пруденційного регулювання у забезпеченні безпеки страхового ринку.....	38
2.4. Управління достатністю капіталу страхових компаній в умовах європейського вектору розвитку ринку фінансових послуг України.....	51
2.5. Державне забезпечення страхування аграрних ризиків у країнах ЄС та США.....	73
Висновки за розділом 2.....	83
3. ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ...	84
Висновки за розділом 3.....	99
4. АУДИТ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	100
Висновки за розділом 4.....	111
5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ	112
Висновки за розділом 5.....	120
6. РОЗВИТОК РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ ЗГІДНО З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ВИМОГАМИ	121
6.1. Теоретичні аспекти ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу.....	121
6.2. Впровадження ризик-орієнтованого підходу на національному рівні	127

6.3. Напрями удосконалення процесу фінансового моніторингу з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.....	131
Висновки за розділом 6.....	141

7. ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗАОЩАДЖУВАННЯ ПРИ СКОРОЧЕННІ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ (ДОСВІД ПОЛЬЩІ)..... 143

7.1. Вплив зростання середньої тривалості життя на пенсійну систему... 143

7.2. Вплив скорочення пенсійного віку на розмір виплат майбутніх пенсій та фінанси держави..... 146

7.3. Добровільне пенсійне накопичення..... 148

7.4. Програми пенсійного забезпечення працівників..... 149

7.5. Особисті пенсійні депозити..... 150

7.6. Особисті рахунки пенсійного забезпечення..... 151

Висновки за розділом 7..... 152

ВИСНОВКИ..... 153

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 155

ДОДАТКИ..... 172

WPROWADZENIE

Międzynarodowy projekt «EURO-INTEGRACYJNE ASPEKTY ROZWOJU RYNKÓW USŁUG FINANSOWYCH» to druga część wspólnych badań przeprowadzonych przez międzynarodowy zespół naukowców. Opracowanie poświęcone jest badaniom poziomu rozwoju sektora usług finansowych na Ukrainie i wybranych krajach europejskich oraz funkcjonowania nowoczesnych koncepcji w zakresie regulacji państwa na rynkach usług finansowych, w szczególności w krajach UE.

Institucje finansowe są inwestorami instytucjonalnymi, więc ich rozwój przyczynia się do tworzenia długoterminowych zasobów inwestycyjnych w gospodarce każdego kraju. Dlatego też poszukiwanie nowych kierunków rozwoju tego procesu, z uwzględnieniem innowacyjnych praktyk stosowanych w badanych w projekcie państwach, wzmacnia jego znaczenie.

We współczesnych warunkach gospodarczych, strategicznym celem ukraińskiej polityki zagranicznej jest integracja europejska, która dotyczy zarówno przestrzeni finansowej, jak też gospodarczej i prawnej. Priorytetem jest harmonizacja ustawodawstwa ukraińskiego z prawodawstwem Unii Europejskiej, regulującym działalność gospodarczą. Należy więc podkreślić, iż analiza obecnych rozwiązań w zakresie regulowania rynków usług finansowych w Polsce ma ogromne znaczenie dla dyskusji w kręgach naukowych na Ukrainie.

W ramach projektu przeprowadzono badania mające na celu określenie potrzeby akumulacji środków finansowych, wraz z obniżeniem wieku emerytalnego, w oparciu o doświadczenie Polski, w których ustalono wpływ wzrostu średniej długości życia na sytuację systemu emerytalnego, poziomu wypłat przyszłych świadczeń emerytalnych oraz stanu finansów publicznych. Uwzględniono także uwarunkowania akumulacji dobrowolnych oszczędności jako elementu wsparcia w zakresie poziomu przyszłych emerytur oraz systemów emerytalnych dla pracowników, korzystających z programów osobistego zabezpieczenia emerytalnego i osobistych kont emerytalnych.

Prowadząc badania, ustalono także, iż integracja europejska stwarza dla Ukrainy duże możliwości modernizacji gospodarki, przyciągnięcia zagranicznych inwestorów i nowych technologii, zwiększając konkurencyjność krajowych producentów towarów i usług oraz wyjścia na rynki światowe, w tym na rynek usług finansowych.

Należy podkreślić, iż w ramach realizacji komponentu polityki państwa dotyczącego integracji europejskiej, Komitet Nadzoru nad Sektorem Finansowym Ukrainy implementuje rozwiązania określone w planie wdrażania Umowy stowarzyszeniowej pomiędzy Ukrainą a Unią Europejską. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 12 paragraf 5 Umowy, "Współpraca gospodarcza i sektorowa", uznaje się duże znaczenie posiadania efektywnego systemu zasad i praktyk w zakresie ich wdrażania w dziedzinie usług finansowych, ukierunkowanego na skuteczne wsparcie rozwoju gospodarki rynkowej i ułatwienie wymiany handlowej między stronami Umowy.

W odniesieniu do sektora usług finansowych Umowa określa wsparcie przez kraje UE procesów dostosowawczych w zakresie regulacji usług finansowych, ukierunkowanych na wsparcie potrzeb gospodarki oraz otwartego

rynku, zapewniając skuteczną i odpowiednią ochronę inwestorów i innych konsumentów usług finansowych, promowanie stabilności i integralności światowego systemu finansowego.

W procesie przeprowadzonych badań, uzyskano także nowe rezultaty naukowe dotyczące zdefiniowania aspektów integracji europejskiej i perspektyw rozwoju rynku finansowego na Ukrainie, a także na niektórych innych rynkach usług finansowych. W szczególności dużą uwagę poświęcono kierunkom integracji europejskiej na rynku ubezpieczeń. Dokonano oceny stanu rozwoju ukraińskiego rynku ubezpieczeniowego w warunkach integracji europejskiej oraz przeanalizowano wymagania UE dotyczące funkcjonowania rynku usług ubezpieczeniowych na Ukrainie. Szczególną uwagę zwracano na współczesne narzędzia w zakresie regulacji ostrożnościowej ukierunkowanej na zapewnienie bezpieczeństwa rynku ubezpieczeniowego. Zaznaczono także, iż ważnym czynnikiem determinującym stabilną finansowo działalność ubezpieczycieli jest posiadanie przez nich wystarczającego kapitału akcyjnego, którego wysokość była przedmiotem badań, z uwzględnieniem europejskiego wektora rozwoju rynku usług finansowych.

Warto także zwrócić uwagę, iż w ostatnim okresie wiele uwagi poświęca się także rynkowi leasingu finansowego, dlatego też przeprowadzone obliczenia w zakresie perspektyw rozwoju tego sektora finansowego na Ukrainie będą miały w kontekście integracji europejskiej praktyczne znaczenie dla przedsiębiorców.

Wszystkie instytucje finansowe podlegają obowiązkowemu audytowi, w którym w ostatnich czasie zaszły duże zmiany wymuszone standardami międzynarodowymi. Dlatego też przeprowadzono badanie dotyczące zasad organizacji audytów instytucji finansowych, biorąc pod uwagę wymagania europejskie, zgodnie z którymi pierwszeństwo mają zadania dotyczące regulacji ukierunkowanych na poprawę audytu instytucji finansowych.

Także zmiany zachodzące na rynku nieruchomości mieszkaniowych wymagają naukowego uzasadnienia, któremu poświęcono w badaniu wiele uwagi, między innymi poprzez ocenę adekwatności poziomu zapewnienia powierzchni mieszkaniowej mieszkańców UE oraz Ukrainy.

Analiza ram regulacyjnych krajów UE pokazuje, że Wspólnota Europejska stworzyła najbardziej nowoczesne podstawy regulacji rynku usług finansowych, które są uwzględniane w strategicznych postanowieniach dotyczących rozwoju rynku usług finansowych na Ukrainie. Trzeba więc podkreślić potrzebę dalszych badań, poświęconych polityce wsparcia przez państwo rynku usług finansowych, ukierunkowanego na opracowanie zaleceń dotyczących rozwoju nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami finansowymi. Polityka państwa w tym zakresie powinna zmierzać do podniesienia jakości funkcjonowania rynku usług finansowych i opierać się na wzmocnieniu wszystkich uczestników tego rynku. Winna także wykorzystywać pośrednie metody wsparcia procesów zachodzących w tej sferze poprzez doskonalenie ram prawnych i wprowadzanie międzynarodowych zasad i standardów regulacji i nadzoru państwa.

***Kierownik projektu
dr Ryszard Pukała***

ВСТУП

Актуальність теми. Впровадження європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі є провідною метою стратегії сталого розвитку України [151]. Одним із шляхів її досягнення є рух за вектором розвитку [151], що передбачає забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя через відновлення макроекономічної стабільності, стійке зростання економіки та створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності. Реформа фінансового сектору, який впродовж 2012 – 2017 років мав дискретний та непропорційний характер, є однією із складових зазначеного вектору розвитку.

Отже в умовах глобалізаційних процесів основним напрямом державної політики України, як внутрішньої, так і зовнішньої, став європейський вибір [39], метою якого є інкорпорація до європейських країн. Євроінтеграція для України створює можливість модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій та інноваційних технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, виходу на світові ринки, у тому числі і на ринки фінансових послуг. Актуальність дослідження обумовлює необхідність формування теоретико-методичного забезпечення напрямів розвитку ринків фінансових послуг України з урахуванням вимог Європейського Союзу.

Європейський напрям державної політики України підвищує актуальність проблеми забезпечення належної якості страхових послуг національних страховиків для підвищення їх конкурентоспроможності. На сучасному етапі страховий ринок України поступового розвивається та потребує більш детального опрацювання для визначення євро інтеграційних напрямів для його удосконалення, якого більшою мірою потребує система правового забезпечення й державного регулювання страхової діяльності. Формування розвинутого ринку страхових послуг в Україні забезпечить сприятливі умови для ринкової трансформації її ринку фінансових послуг [159] та стабільний розвиток національної економіки.

Узгодження і гармонізація законодавства України із нормами та стандартами Європейського Союзу передбачає впровадження пруденційного регулювання страхового ринку паралельно із вирішенням проблеми забезпечення безпеки у галузі страхування. Теоретичні та методологічні проблеми пруденційного нагляду і регулювання страхової галузі вирішуються у дослідженнях Н. Внукової [24], Л. Временко [26], О. Журавки [54], О. Залетова [57], О. Корват [24; 26; 77], О. Світличної [176], Л. Шіріян [202]. Безпека страхового ринку є об'єктом досліджень у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема О. І. Барановського [75], О. М. Гладчук [30], О. Й. Жабинець [51], В. О. Кравченко [83], С. В. Сокола [178]. Проте неузгодженість питання нормативного забезпечення пруденційного регулювання та державної політики із забезпечення національної безпеки у сфері небанківського фінансового сектору та існування протиріч у наукових дослідженнях щодо першочерговості управлінських заходів потребує розв'язання.

Все більшої актуальності в умовах глобалізації економічного середовища набуває питання подальшого розвитку наукового підґрунтя державної фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції через бюджетне асигнування страхування аграрних ризиків. Дослідженню теоретико-методичних засад державної підтримки розвитку аграрного сектору присвячено роботи таких вітчизняних вчених як Алескерова Ю. В. [3; 2], Бондарчук М. К. [17], Войтко О. В. [25], Дем'яненко М. Я. [37; 38], Калашнікова Т. В. [63], Кернасюк Ю. В. [65], Масюк Ю. В. [89], Мельник Т. М. [92], Музиченко А. С. [97], Черемісіна С. Г. [199], А. Шолойко [205–208], Яцук О. О. [213] та ін. Проте практичні аспекти розбудови державної підтримки системи страхування ризиків виробників сільськогосподарської продукції є недостатньо розробленими.

Необхідність технічного переоснащення та оновлення основних фондів підприємств, розширенням матеріально-технічної бази малих та середніх підприємств доводить необхідність розвитку лізингової діяльності в Україні. Світова практика довела ефективність надання лізингових послуг як одного зі способів фінансування капіталовкладень при збереженні фінансової незалежності підприємствами. Дослідженням шляхів вирішення проблем розвитку лізингових послуг займалися як зарубіжні (Дж. Адамс [214], Т. Кларк [217], Е. Робінсон [230], У. Шарп [231]), так і вітчизняні вчені (Н. Г. Біла [11], О. В. Дорофієва [44], Карасьов Н. А. [64], Ж. В. Поплавська [148]). Проте порівняно мало дослідженою залишається проблема прогнозування рівня розвитку ринку.

Євроінтеграційна стратегія України об'єктивно впливає на реформування системи фінансового контролю, одним з елементів якої є фінансовий аудит. Дослідженню теоретико-методологічних засад провадження аудиторської діяльності присвятили праці такі вчені, як: В. Бондар [15], Ф. Бутинець [21], С. Ільїна [59], Л. Сухарева [182], Б. Усач [190] та ін. Проте, питання удосконалення процесу організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням європейської практики не досить розроблені, що й обумовлює необхідність подальших досліджень.

Ринок нерухомості в Україні, як складова ринків фінансових послуг, характеризується достатньо повільними темпами розвитку. Українські інвестиції більш віддалені від рейтингу надійності та кооперації, що уповільнює розвиток фінансової послуги. Для європейського інвестора створені сприятливі умови фінансування будівництва житла на законодавчому та локальному рівнях. Український інвестор позбавлений вибору інструментів фінансування. Непоінформованість та ускладнена схема отримання майна у власність позбавляють інвестора можливості довіряти новим методам інвестування. Недосконалість законодавства в Україні підсилює невпевненість інвестора в процесі фінансування житлового будівництва. Всі перераховані проблеми сповільнюють побудову ефективного фінансового механізму надання фінансової послуги.

Міжнародними документами, насамперед, Рекомендаціями FATF (Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів) висуваються вимоги щодо застосування нових елементів та методів роботи

у сфері фінансового моніторингу. Останнім часом особлива увага приділяється підходу, заснованому на оцінці ризиків, який повинен реалізовуватися на всіх рівнях системи – від держави до суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ), що зумовлює актуальність даного дослідження.

Актуальність вище означених питань та необхідність формування теоретико-методичного забезпечення їх вирішення обумовили вибір теми та визначили мету дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою науково-дослідницької роботи є формування теоретико-методичного забезпечення напрямів розвитку ринків фінансових послуг України з урахуванням вимог Європейського Союзу.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі *завдання*:

визначити стан розвитку страхового ринку України в умовах євроінтеграції та узагальнити вимоги ЄС до його функціонування;

встановити шляхи розвитку інвестиційної діяльності страхових компаній;

визначити тенденції розвитку державної фінансової підтримки страхування аграрних ризиків з врахуванням досвіду країн ЄС;

обґрунтувати теоретичні положення та практичні рекомендації щодо удосконалення процесу організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням європейської практики;

узагальнити європейський досвід залучення коштів від інвесторів для фінансування житлового будівництва;

встановити перспективи розвитку ринку лізингових послуг України в умовах європейської інтеграції;

визначити особливості ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму в Україні;

розробити практичні рекомендації до реалізації державної політики у сфері забезпечення безпеки страхового ринку;

удосконалити методичний підхід до визначення ефективності управління достатністю капіталу страхових компаній з урахуванням вимог Європейського Союзу.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес розвитку ринків фінансових послуг. Предмет – теоретико-методичне забезпечення напрямів розвитку ринків фінансових послуг з урахуванням вимог Європейського Союзу.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали концепції і погляди вітчизняних і закордонних економістів, пов'язані з питаннями розвитку ринків фінансових послуг. Інформаційною базою дослідження виступають нормативні акти, фінансова звітність та спеціальні інформаційні джерела, зокрема, нормативні акти, що обумовлюють необхідність реформування ринків фінансових послуг з урахуванням досвіду європейських країн: Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», Закон України «Про страхування», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закон України «Про фінансовий лізинг», Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Держав-

ної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року», Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні», Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні», Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки», Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки, Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використано такі методи наукових досліджень: загальнонаукові методи – аналіз і синтез, індукція й дедукція, спостереження й зіставлення, логічного узагальненні, системний аналіз, багатовимірні методи економіко-статистичного аналізу, а саме: метод таксономічного аналізу – для визначення рівня розвитку страхового ринку України; метод характеристик – для побудування тренду для опису динаміки кількості лізингових компаній в Україні; метод декомпозиції часового ряду – для опису динаміки кількості укладених договорів фінансового лізингу в Україні; метод експоненціального згладжування – для прогнозування питомої ваги позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод; метод регресійного аналізу – для встановлення залежності розміру необхідного капіталу для покриття страхових ризиків та рівня диверсифікації страхового портфеля.

Наукова новизна одержаних результатів. Розв'язання поставлених для досягнення мети дослідження завдань дозволило отримати результати, наукова новизна яких полягає у такому.

удосконалено:

уточнено сутність загрози безпеці страхового ринку, яку запропоновано розглядати як ризик (небезпечну подію), який характеризується можливістю значних негативних наслідків (втрат). При цьому загрозу слід вважати реальною у разі високої ймовірності ризику, потенційною – у разі невисокої ймовірності. Таке трактування дозволяє довести доцільність виявлення загроз безпеці страхового ринку одночасно з оцінюванням рівня ризиків страхової галузі під час пруденційного регулювання;

методичний підхід до процесу організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням європейської практики, який, на відміну від існуючих, враховує запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності аудитора;

методичний підхід до встановлення страхових компаній, які мають дефіцит власного капіталу, та визначення факторів, що впливають на динаміку процесу управління достатністю капіталу;

дістало подальшого розвитку:

аналіз напрямів євроінтеграційної адаптації страхового ринку України до нормативів ЄС через запровадження інструментів пруденційного нагляду;

теоретичні положення щодо забезпечення розвитку страхового ринку України, що на відміну від існуючих базується на використанні європейського досвіду при формуванні низки рекомендацій щодо прискорення зростання страхового ринку України, що надасть змогу прискорити успішну інтеграцію українського страхового ринку до європейського фінансового простору;

уточнення рівнів використання ризик-орієнтованого підходу та визначення ступеня імплементації ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу України.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення положень, обґрунтувань і висновків дослідження полягає у можливості їх застосування у практичній діяльності суб'єктів ринків фінансових послуг України, зокрема: практичні та методичні рекомендації щодо обґрунтування напрямів забезпечення запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу та методичний підхід до встановлення страхових компаній, які мають дефіцит власного капіталу, та визначення факторів, що впливають на динаміку процесу управління достатністю капіталу, впроваджено у діяльність Харківського союзу страховиків (довідка від 01.06.2017 р.).

Теоретичні положення та окремі практичні розробки, що містяться у дослідженні, впроваджено у навчальний процес Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця при викладанні навчальних дисциплін «Ринок фінансових послуг» та «Фінансовий моніторинг» (спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування).

У підготовці монографії брали участь:

к.е.н., проректор по роботі зі студентами **Пукала Ришард** (керівник проекту, наукова редакція, розділ 7) (Польща);

д.е.н., професор, завідувач кафедри управління фінансовими послугами **Внукова Наталія Миколаївна** (наукова редакція, вступ, підрозділ 2.1 (20 %), підрозділ 2.2, висновки) (Україна);

к.е.н., викл. **Остапенко Вікторія Миколаївна** (розділ 1) (Україна);

к.е.н., доц. **Смоляк Віктор Анатолійович** (підрозділ 2.1) (Україна);

к.е.н., доц. **Корват Олена Валеріївна** (підрозділ 2.3) (Україна);

к.е.н., викл. **Опешко Наталія Сергіївна** (підрозділ 2.4) (Україна);

к.е.н., доц. **Медведєва Ірина Борисівна** (підрозділ 2.5) (Україна);

к.е.н., викл. **Гонтар Дар'я Дмитрівна** (розділ 3)

к.е.н., доц. **Ачкасова Світлана Анатоліївна** (розділ 4) (Україна);

к.е.н., доц. **Андрійченко Жанна Олегівна** (розділ 6) (Україна);

к.е.н., викл. **Давиденко Дар'я Олександрівна** (розділ 5) (Україна).

I. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Фінансовий ринок є важливим постачальником ресурсів до реального сектору економіки. Фінансові посередники виконують його основні функції: акумулювання тимчасово вільних грошових ресурсів, їх трансформацію та надання кредитів суб'єктам господарювання. Світовий фінансовий ринок перебуває в стані постійного оновлення, має надзвичайно рухливу структуру як валютну, так і функціональну, багато в чому визначає розвиток ринків товарів і послуг.

Сучасне поглиблення фінансової глобалізації відбувається переважно за рахунок зростання обсягів іноземного банківського капіталу, валютних кредитів, іноземних прямих та портфельних інвестицій. У таких умовах необхідно проводити послідовну й адекватну політику, орієнтовану на зростання конкурентоспроможності економіки у контексті базових національних інтересів, активізацію участі у процесах міжнародної фінансової координації, стандартизації вимог, правил і норм, уніфікації та міждержавного узгодження заходів економічної політики, у тому числі й для запобігання і нейтралізації наслідків перманентних фінансових криз.

У теперішній час розробляються та застосовуються безліч інструментів, які дозволяють здійснити комплексний аналіз факторів конкурентоспроможності країн. Найвідомішим рейтингом міжнародної конкурентоспроможності країн є індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, GCI), який визначається Всесвітнім економічним форумом [249]. Використання переваг від міжнародної фінансової інтеграції створює умови, які забезпечують конкурентні переваги перед іншими країнами. Тому доцільно визначити взаємозалежність між рівнем конкурентоспроможності країни та рівнем розвитку його фінансового ринку (рис. 1.1).

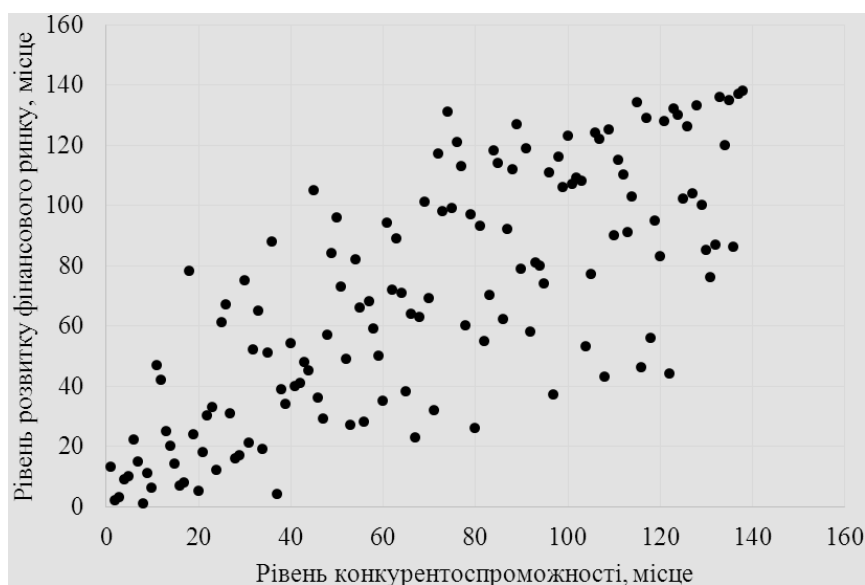

Рис. 1.1. Взаємозалежність рівнів конкурентоспроможності та розвитку фінансового ринку країни

З огляду на проведений аналіз, представлений на рис. 1.1, можна стверджувати, що існує взаємозалежність між розвитком національних фінансових ринків та рівнем глобальної конкурентоспроможності. Чим вищим є індекс конкурентоспроможності, то більш інвестиційно привабливою є країна та більший приток капіталу на локальний фінансовий ринок. З іншого боку, розвиток локального фінансового ринку впливає на рівень конкурентоспроможності країни (рис. 1.2).

Financial Market Development Розвиток фінансового ринку	Високий, місце 1–50	Нова Зеландія Сінгапур Сполучені Штати Гонконг Фінляндія Австралія Канада Швейцарія Норвегія Швеція Японія Ізраїль Німеччина Естонія Данія Польща	Колумбія Перу Руанда Словаччина Мексика Гондурас Філіппіни Намібія Кенія	Сальвадор
	Середній, місце 51–100	Латвія Ісландія Болгарія Литва Ірландія	Чорногорія Оман Македонія Грузія Туреччина Барбадос Камбоджа Шрі Ланка В'єтнам Бутан Румунія Бруней Бразилія Албанія Хорватія	Ліван Парагвай Ліберія Болівія Уганда Замбія Гана Сенегал Нігерія Танзанія Бангладеш Гамбія
	Низький, місце 101–150	Російська Федерація Португалія Італія	Казахстан Таджикистан Сербія Еквадор Словенія Туніс Кіпр Молдова Україна Іран, Ісламська Республіка Алжир Греція	Ефіопія Пакистан Єгипет Кабо-Верде Сьєрра-Леоне Венесуела Монголія Зімбабве Аргентина
	Високий, місце 1–50	Середній, місце 51–100	Низький, місце 101–150	
Global Competitiveness Index Глобальний індекс конкурентоспроможності				

Рис. 1.2. Просторове позиціонування країн світу відповідно до рівнів конкурентоспроможності та розвитку фінансового ринку

Більш детальний аналіз, представлений на рис. 1.2 [249], дозволяє визначити місце України серед країн світу за рівнями конкурентоспроможності та розвитку фінансового сектору. Фінансовий ринок в Україні є набагато гіршим порівняно з найближчими сусідами (Польщею, Румунією, Литвою та Туреччиною).

Розвиток фінансового сектору в Україні протягом 2012 – 2017 років мав дискретний та непропорційний характер (табл. 1.1 [249]).

Таблиця 1.1

**Складова фінансового ринку
в індексі глобальної конкурентоспроможності України**

Показник	2016–2017		2015–2016		2014–2015		2013–2014		2012–2013	
	Місце	Ранг	Місце	Ранг	Місце	Ранг	Місце	Ранг	Місце	Ранг
Індекс глобальної конкурентоспроможності	85	4	79	4	76	4,1	84	4,1	73	4,1
Розвиток фінансового ринку	130	3	121	3,2	107	3,5	117	3,5	114	3,5
Наявність фінансових послуг	112	3,6	101	3,9	102	3,5	109	3,8	113	3,8
Доступність фінансових послуг	116	3	123	3,5	123	3,9	126	3,4	111	3,5
Фінансування за рахунок місцевого ринку цінних паперів	127	2,5	118	2,6	108	2,7	127	2,4	129	2,3
Простота доступу до кредитів	112	3	87	2,6	87	2,6	116	2,3	107	2,3
Наявність венчурного капіталу	123	2,1	102	2,4	97	2,3	120	2,1	106	2,2
Надійність банків	138	2,1	140	2,6	138	3	143	3	142	3,1
Регулювання фондових бірж	137	2,1	135	2,5	127	2,9	129	2,9	124	3,1
Законні права Індекс 0-10 (кращий)	20	8	8	17	11	9	12	9	11	9

Дані табл. 1.1 свідчать, що практично за всіма індикаторами, що визначають рівень розвитку фінансового ринку, Україна отримала найнижчі індекси. Однак найгіршою є ситуація з надійністю банківської системи, станом регулювання фондового ринку, доступністю фінансових послуг та можливістю залучення ресурсів через локальний ринок капіталів. Причиною такого стану є не стільки політична нестабільність, скільки інші чинники.

Розвиток небанківського фінансового сектору ускладнено відсутністю ефективного законодавства, систем регулювання та пруденційного нагляду, що призвело до появи значної кількості кептивних фінансових установ та «фінансових пірамід», стримувало розвиток ринку фінансових послуг і призводило до поглиблення кризи недовіри до фінансового сектору в цілому.

Внутрішні шоки, головним чином військовий конфлікт на сході, негативно вплинули на розвиток економіки, знизивши довіру споживачів фінансових послуг до банківського сектору, та розбалансували фінансовий ринок. Скорочення економічної активності, торговельні дисбаланси спричинили девальвацію та прискорення інфляції до 30% річних. Ці події призвели до погіршення якості кредитних портфелів банків, що зумовило необхідність очищення банківської системи та потребувало додаткового збільшення ка-

піталу банків для створення значних резервів під активні операції. Ситуацію з проблемними балансами банків ускладнює відсутність ефективних систем захисту прав кредиторів і споживачів, насамперед гарантій прав власності та неупередженого судочинства.

Для підвищення глобальної конкурентоспроможності вітчизняного фінансового ринку слід забезпечити його якісний та кількісний розвиток. Йдеться про необхідність покращення всіх індикаторів, які характеризують його стан: надійність банківської системи, якість регулювання ринку капіталів, рівень доступності підприємств до фінансових ресурсів.

Можна стверджувати, що створено передумови стабільного розвитку економіки України, перетворення фінансового сектору у конкурентоспроможне середовище з привабливим інвестиційно-інноваційним кліматом. Проте потребують уваги заходи із забезпечення стійкості та надійності фінансового ринку в довгостроковій перспективі, наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету, запровадження накопичувального пенсійного забезпечення, стимулювання ринку страхових та інших фінансових послуг і розвитку його інфраструктури та інструментів, створення додаткових гарантій фінансової надійності на випадок економічної рецесії, підвищення надійності системно важливих банків, підвищення інституційної спроможності регуляторів, що потребує імплементації європейського законодавства в регулювання української економіки (табл. 1.2).

Відповідно до стандартів ЄС та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, пріоритетних завдань, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [9] та Програми діяльності Кабінету Міністрів України [8] пріоритетними напрямками реформування фінансового сектору України є:

внесення змін щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» та Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» з метою уніфікації принципів та порядку здійснення Національним банком України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку ліцензування та регуляторної діяльності відповідно;

з метою усунення надмірного регулювання необхідно скасування Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» та Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства»;

виключення з Податкового кодексу України положення щодо оподаткування операцій з іпотечними сертифікатами з фіксованою дохідністю у зв'язку з ліквідацією самого механізму, яким такі сертифікати запроваджено;

Таблиця 1.2

Законодавство ЄС у сфері регулювання фінансових послуг у порівнянні з українським законодавством

Сфера	Законодавство	
	ЄС	України
1	2	3
	<p>Директива 2002/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2002 року про додатковий нагляд за діяльністю кредитних установ, страхових компаній та інвестиційних компаній у фінансовому конгломераті</p> <p>Директива 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року щодо ринків фінансових інструментів</p> <p>Регламент (ЄС) 600/2014 Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року щодо ринків фінансових інструментів</p> <p>Директива Ради ЄС 86/635/ЄЕС від 8 грудня 1986 року про річну звітність та консолідовану звітність банків та інших фінансових установ</p> <p>Директива 2001/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 вересня 2001 року про внесення змін до Директив 78/660/ЄЕС, 83/349/ЄЕС та 86/635/ЄЕС про правила перевірки річної і консолідованої звітності певних видів компаній, банків та інших фінансових установ та страхових компаній</p>	<p>Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [159]</p>
Кредитна	<p>Директива 2013/36/EU про доступ до діяльності кредитних організацій і пруденційний нагляд за діяльністю кредитних організацій та інвестиційних компаній</p> <p>Регламент (EU) № 575/2013 щодо пруденційних вимог, що пред'являються до кредитних організацій та інвестиційних компаній</p>	<p>Про банки і банківську діяльність [122]</p>
Депозитна	<p>Директива 94/19/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 1994 року про систему гарантування депозитів</p> <p>Директива 2014/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року щодо систем гарантування депозитів</p>	
Інвестиційна	<p>Директива 2014/65/EU та Регламент (EU) № 600/2014 про ринки фінансових інструментів</p>	<p>Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні [124]</p>
Страхова	<p>Директива 2009/138/ЄС про започаткування та ведення діяльності у сфері страхування та перестраховування</p>	<p>Про страхування [152]</p>

Закінчення табл. 1.2

1	2	3
	Директива Комісії 2006/73/ЄС від 10 серпня 2006 року щодо імплементації Директиви 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно організаційних вимог та операційних умов для інвестиційних фірм та визначених термінів для цілей цієї Директиви	Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю [160]
	Директива 2009/65/ЄС про координацію законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються зобов'язань щодо колективних інвестицій в трансферабельні цінні папери (UCITS)	Про інститути спільного інвестування [139] Про цінні папери та фондовий ринок [161]
	Директива 2011/61/EU щодо менеджменту альтернативних інвестиційних фондів	Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [159]
	Директива 97/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 березня 1997 року щодо схем компенсації інвестору	
Пенсійна	Директива 2003/41/ЄС про діяльність та нагляд за установами пенсійного забезпечення	Про пенсійне забезпечення [147]
Безготівкові розрахунки та платіжні системи	Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року про започаткування та ведення діяльності установ щодо роботи з електронними грошима та пруденційний нагляд за ними	Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [148]
	Директива 98/26/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 травня 1998 року про остаточний розрахунок в платіжних системах та системах розрахунків за ЦП	
	Директива 2007/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 листопада 2007 року щодо платіжних послуг на внутрішньому ринку	
	Регламент (ЄС) 1781/2006 Європейського Парламенту та Ради від 15 листопада 2006 року щодо інформації про платника під час переказу коштів	
Нагляд та контроль	Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 2005 року про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму	Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів...[127]

внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» в частині надання та оприлюднення Національним банком інформації щодо діяльності фінансових установ, державне регулювання яких здійснюється на ринках небанківських фінансових послуг в межах, визначених Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Висновки за розділом 1

Низький рівень глобальної конкурентоспроможності в Україні значною мірою є наслідком недорозвиненості фінансового ринку. Вітчизняний фінансовий ринок є частково інтегрованим у світовий фінансовий простір, і його слід розглядати у контексті глобалізації економічних процесів та індексу глобальної конкурентоспроможності. Фінансова глобалізація надає для суб'єктів ринку капіталів цілий перелік додаткових шансів. Водночас слід ураховувати і додаткові ризики, пов'язані із можливими зовнішніми викликами. Для використання шансів та нейтралізації можливих ризиків необхідно провести ретельний аналіз сильних та слабких позицій вітчизняного фінансового ринку під впливом процесів глобалізації

За результатами дослідження, проведеного у першому розділі роботи, визначено тенденції розвитку фінансового ринку України. Просторове позиціонування країн світу відповідно до рівнів конкурентоспроможності та розвитку фінансового ринку дозволило визначити місце України серед країн світу за відповідними рівнями. Доведено пряму залежність між рівнем конкурентоспроможності країни та розвитком фінансового ринку, що визначається відповідно до рівня інвестиційної привабливості країни та притоку капіталу на локальний фінансовий ринок.

Проведено детальний аналіз складових фінансового ринку в індексі глобальної конкурентоспроможності України. Це дозволило визначити, що негативною є ситуація з надійністю банківської системи, станом регулювання фондового ринку та доступністю фінансових послуг та можливістю залучення ресурсів через локальний ринок капіталів.

Визначено проблеми, які стримують розвиток фінансового ринку в Україні, та запропоновано пріоритетні напрями реформування фінансового сектора України. Встановлено, що реалізація зазначених напрямів та завдань дасть змогу сформувати передумови перетворення фінансової системи України у конкурентоспроможне середовище, а забезпечення збалансованої структури фінансової системи та підвищення її стійкості до зовнішніх впливів сприятиме відновленню цілісності економіки та забезпеченню фінансової стабільності у довгостроковому періоді.

2. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

2.1. Оцінка стану розвитку страхового ринку України в умовах євроінтеграції

При реалізації євроінтеграційної складової державної політики Нацкомфінпослуг України здійснює діяльність із визначення заходів з імплементації глави 12 розділу 5 «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і її державами-членами [188].

З метою сприяння торговельному обміну між сторонами Угоди сторони домовились співпрацювати у сфері фінансових послуг, зокрема, страхування відповідно до таких цілей [188]:

- 1) підтримки процесу адаптації регулювання фінансових послуг до потреб відкритої ринкової економіки;
- 2) забезпечення ефективного та належного захисту інвесторів та інших споживачів фінансових послуг;
- 3) сприяння стабільності та цілісності світової фінансової системи;
- 4) підтримки співробітництва між різними учасниками фінансової системи, зокрема регуляторні та наглядові органи;
- 5) забезпечення незалежного та ефективного нагляду.

Страхування є одним із найважливіших ринкових сегментів взаємодії суб'єктів економіки, в результаті функціонування якого реалізовується механізм трансформації фінансових ресурсів в активно діючий інвестиційний капітал, що сприяє сталому розвитку економіки.

Реформа страхового ринку забезпечить умови ефективного функціонування та розвитку на основі розбудови реального ринкового конкурентного середовища за стандартами Європейського Союзу. Реалізація реформи страхового ринку буде здійснюватись відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [70, 168].

Головною метою цієї програми є створення умов ефективного функціонування та сталого розвитку ринку фінансових послуг, що дасть можливість у подальшому забезпечити сталий розвиток економіки та, зберігаючи внутрішню цілісність фінансового ринку України, інтегруватися у європейський фінансовий простір [70].

Відповідно до коаліційної угоди «Європейська Україна» [189] вимоги ЄС до розвитку ринку фінансових послуг будуть досягнені через запровадження ефективного нагляду:

- 1) посилення якості регулювання ринку страхових послуг з метою більш зваженого консолідованого пруденційного нагляду;
- 2) приведення законодавства про регулювання страхових компаній у відповідність до Директив ЄС.

Світовий досвід свідчить, що страховий ринок сприяє розвитку економіки і розв'язанню соціальних проблем. На відміну від європейських країн, частка страхування в економіці України є ще низькою. Це пояснюється тим, що ринок страхових послуг перебуває на етапі формування. За даними статистичної звітності [113] на рис. 2.1 подано динаміку співвідношення страхових премій до ВВП в Україні за 2010–2015 рр.

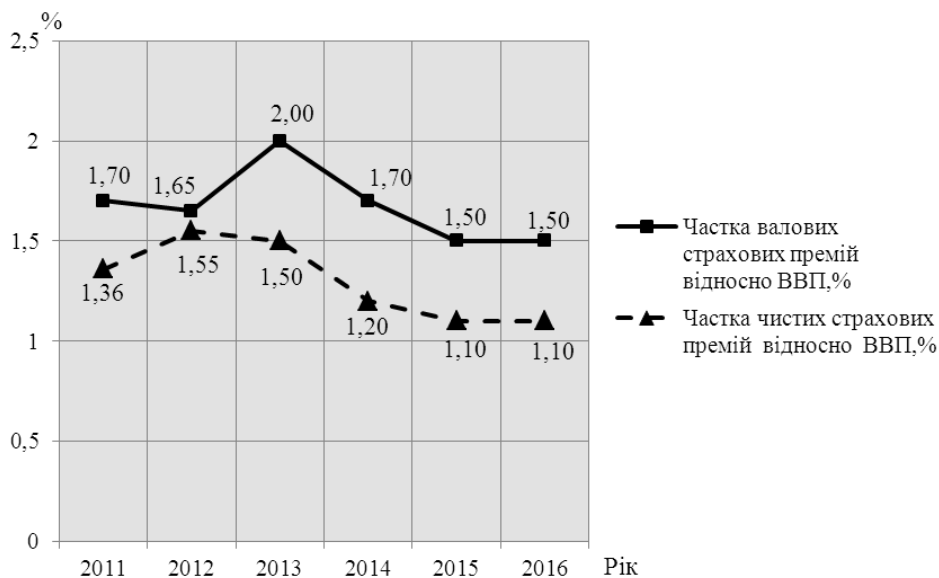

Рис. 2.1. Динаміка співвідношення страхових премій до ВВП в Україні

Як видно з рис. 2.1, не зважаючи на збільшення частки страхових премій в структурі ВВП у 2011–2013 роках значення даного показника залишалось дуже низьким, а починаючи з 2013 року почало зменшуватись, що є свідченням недовиконання страховим ринком притаманних йому функцій та зниженням попиту на страхові послуги.

Зазначені фактори призвели до зменшення кількості страхових компаній та їх підрозділів [113, 170].

На рис. 2.2 подано динаміку кількісного складу страхових компаній.

Як видно з рис. 2.2 кількість страхових компаній зменшилась, більшу частину з яких склали страхові компанії non-life типу. Посилення конкуренції та висока концентрація на ринку сприяли згортанню бізнесу невеликими страховими компаніями.

У період економічної та політичної нестабільності низка страхових компаній розглядає всі можливі варіанти скорочення витрат, зокрема через реорганізацію та скорочення своїх відокремлених підрозділів, що також стало причиною зменшення кількості страховиків протягом останніх років.

Аналізуючи дані рис. 2.2, можна стверджувати про досить сформований вектор розвитку страхового ринку на основі функціонування ризикових видів страхування, що не є тотожним тенденціям європейського ринку страхування, де переважає страхування життя. Зміни на ринку страхування в Україні можуть відбутися при запровадженні цілеспрямованих дій з розвитку пенсійного страхування, особливо щодо страхування життя.

Одиниці

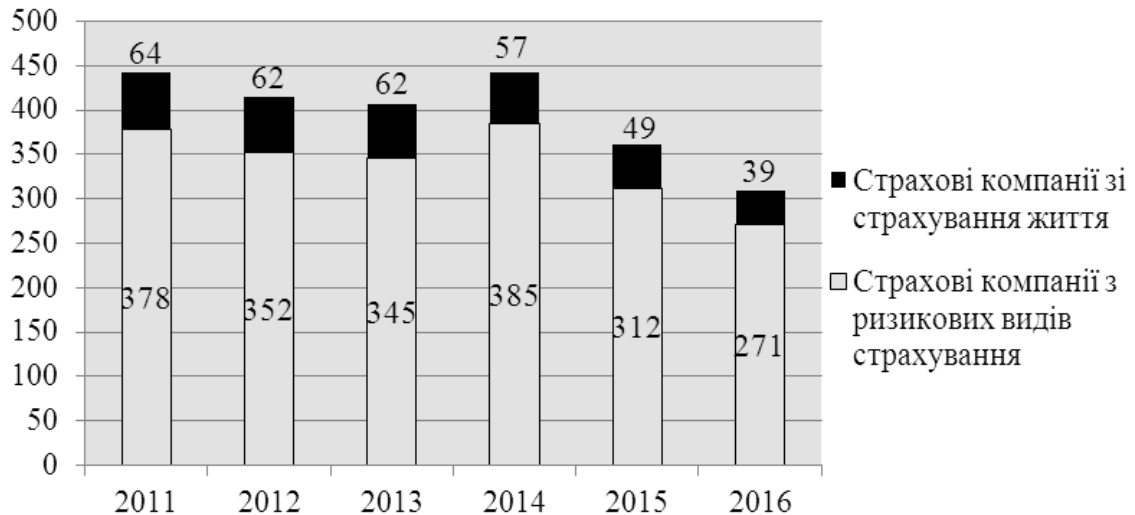

Рис. 2.2. Динаміка кількості страхових компаній України

У табл. 2.1 подано динаміку активів та капіталу страхових компаній України [113], що відіграють суттєву роль для розвитку страхування, виходячи з вимог ЄС до достатності капіталу страховиків.

Таблиця 2.1

Динаміка активів і капіталу страхових компаній України

Показник	Значення показника по роках, млн. грн.						Темп росту 2016/2015, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Обсяг сформованих страхових резервів	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0	18376,3	20936,7	13,9
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування»	28642,4	48831,5	37914,0	40530,1	36418,8	35071,9	-3,7
Загальні активи страховиків	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	60729,1	56075,6	-7,7
Частка активів, визначених Законом України «Про страхування» у загальному обсязі активів, %	59,52	86,85	57,11	57,68	59,97	59,96	-0,02

Як видно з табл. 2.1, протягом аналізованого періоду обсяг страхових резервів щорічно зростав, на що вплинула девальвація національної валюти та переоцінка залишків валютних активів.

Сукупний обсяг активів протягом 2011–2014 років мав тенденцію до щорічного збільшення. Протилежна ситуація спостерігається 2014–2016 роках. Відбулося зменшення загальної суми активів страховиків, на що вплинуло вагоме зменшення кількості страхових компаній протягом даного періоду.

Частка активів, визначених Законом України «Про страхування», у загальній сумі активів протягом аналізованого періоду майже не змінювалась та коливалась у проміжку 57–60%.

У табл. 2.2 на основі звітних даних [113] подано динаміку основних показників страхового ринку України.

Таблиця 2.2

Динаміка основних показників страхового ринку України

Показник	Значення показника по роках					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Чисті страхові премії, млн. грн.	17 970,0	20 277,5	21 551,4	18 592,8	22 354,9	26463
Темп приросту,%	+34,8	+12,8	+6,3	-13,7	+20,2	+18,4
Чисті страхові виплати, млн. грн.	4 699,2	4 970,0	4 566,6	4 893,0	7 602,8	8561
Темп приросту,%	-20,2	+5,8	- 8,1	+7,1	+55,4	+12,6
Рівень страхових виплат, %	26,15	24,51	21,19	26,32	34,01	32,3
Темп приросту,%	-22,40	-6,27	-13,55	24,20	29,23	-5,03

Як видно з табл. 2.2, протягом досліджуваного періоду чисті страхові премії збільшуються. Страхові виплати також мають тенденції до зростання, що відзначилося на рівні страхових виплат, який зростає, але він є недостатнім при порівнянні з країнами ЄС.

Наведені показники свідчать про те, що на сучасному етапі страховий ринок потребує вдосконалення.

Страховий ринок України має розвиватися в напрямку запровадження європейських стандартів. Це свідчить про нереалізований потенціал подальшого розвитку національного страхового ринку. Метою державної політики розвитку вітчизняного страхового ринку повинно стати трансформація страхування в ефективну складову соціального захисту населення, створення доступного і привабливого ринку страхових послуг, запровадження інноваційних форм і видів страхування.

Помітним є те, що в умовах євроінтеграційних процесів страховий ринок відіграє важливу роль у формуванні ефективної системи захисту майнових інтересів страхувальників та покращення інвестиційного потенціалу страховиків. Тому висвітлення сучасних проблем діяльності страховиків та з'ясування загальних тенденцій розвитку страхового ринку України є актуальним для його подальшого ефективного функціонування.

Страховий бізнес значною мірою залежить від кон'юнктури, починаючи із загальноекономічної ситуації в світовій економіці, ринків капіталу та закінчуючи кліматичними умовами, кількістю природних і техногенних катастроф. На страховий ринок також впливають потужні світові проблеми: зростання тероризму, підвищення ризику торговельних операцій і реалізації інвестиційних проектів, старіння населення та інші аспекти сучасного розвитку світової системи господарства. Всі ці фактори, безумовно, визначають динаміку розвитку сучасного світового ринку страхування і глобалізацію діяльності страхових компаній [18].

Характеризуючи сучасний стан страхового ринку України, варто зазначити, що Україна є країною з малорозвиненим ринком страхування. Такий висновок можна зробити з огляду на те, що вітчизняний страховий ринок займає всього 0,07 % світового страхового ринку, 0,13 % європейського страхового ринку, 3,3 % страхового ринку Центральної та Східної Європи [18].

За даними Інституту страхової інформації [232] за розміром зібраних валових страхових премій Україна набагато відстає від провідних країн Європи і знаходиться приблизно на одному рівні зі Словаччиною, Словенією, Румунією та Хорватією (табл. 2.3). Це підтверджує нерозвиненість страхового ринку України. Наприклад, обсяг страхових премій зі страхування життя у Князівства Ліхтенштейн в 14 разів більше, ніж в Україні, проте населення України без урахування тимчасово окупованих територій в 1166 раз перевищує населення Князівства Ліхтенштейн.

Таблиця 2.3

**Порівняльна характеристика деяких країн Європи
за обсягом зібраних страхових премій**

Країна	Премії за ризиковими видами страхування, млн. дол. США	Премії зі страхування життя, млн. дол. США	Усього премій, млн. дол. США	Частка країни на європейському страховому ринку, %
Велика Британія	115945	235321	351266	20,87
Франція	97759	172761	270520	16,07
Німеччина	136170	118475	254644	15,13
Італія	49443	145292	194735	11,57
Нідерланди	74100	21855	95956	5,70
Іспанія	38462	33012	71473	4,25
Румунія	1918	456	2374	0,14
Україна	2068	181	2249	0,13
Хорватія	1034	460	1494	0,09

Страховий ринок країн Європи становить 1,47 трлн дол. (32,2 % світового). На чотири країни (Велику Британію, Францію, Німеччину, Італію) припадає 63% обсягу європейських страхових премій. Протягом 2006–2016 років премії європейських страховиків зросли на 11,7 % [18].

З табл. 2.3 видно, що лідерами на європейському страховому ринку є Велика Британія, Франція, Німеччина та Італія за обсягом зароблених страхових премій. Крім того, особливістю страхового ринку розвинених країн є те, що премії зі страхування життя в рази перевищують премії за ризиковими видами страхування, а страховий ринок країн, що розвиваються, характеризується протилежною тенденцією.

Оскільки різні країни характеризуються різними обсягами ВВП та кількістю населення автором проаналізовано частку страхування у ВВП.

Частка страхування у ВВП розвинених країн Європи становить від 6 до 16 % (Велика Британія – 16 %, Франція – 11 %, Німеччина – 6,7 %, Італія – 7,2 %, Нідерланди – 9,4 %, Швейцарія – 11 %, Австрія – 6,1 %), а фінансування медичних галузей низки країн досягає 20 % [31].

За даними Інституту страхової інформації [232] розмір валових страхових премій на душу населення європейських країн-лідерів страхового ринку становить: Велика Британія – 5511 дол., Франція – 4083 дол., Німеччина – 3144 дол., Італія – 3157 дол., Нідерланди – 5685 дол., Швейцарія – 8081 дол., Австрія – 2771 дол. В Україні цей показник становить 5,08 дол.

2015 року на страхування в країнах Європи в середньому витрачено 1634 дол. на душу населення (загальносвітовий показник – 662 дол.) [31].

2015 року в країнах Європи працювало 3700 страхових компаній (найбільша кількість в Німеччині – 539). В європейській страховій галузі зайнято більш 975 тис. осіб безпосередньо. Ця цифра не включає позаштатних співробітників і незалежних посередників [18].

Виплати європейських страховиків в 2015 році становили 975 млрд. євро або 2,7 млрд. євро в день. Обсяг страхових виплат і компенсацій, що виплачується європейськими страховиками, свідчить про те, що страхування відіграє важливу роль в господарському житті Європи. Навіть незважаючи на погіршення загальноекономічної кон'юнктури та сповільнення темпів росту ВВП європейських країн, страхування як і раніше є дуже прибутковим бізнесом. Це пояснюється тим, що європейці більш відповідально ставляться до диверсифікації своїх ризиків.

Незважаючи на низький рівень розвитку страхового ринку України існує тісний зв'язок українського страхового ринку з європейським. Страховий ринок України є інвестиційно привабливим для європейських інвесторів. Кількість страхових компаній з іноземними інвестиціями становить 94. Страхові компанії АХА (Франція) та Альянс (Німеччина) – світові лідери за розмірами доходів мають дочірні компанії в Україні.

Лідерами українського страхового ринку за розміром чистих страхових премій є страхові компанії Інгосстрах, АХА страхування (входить до АХА Group (Франція) та УНИКА (входить до UNIQA Insurance Group (Австрія) [166].

Частка іноземного капіталу в статутних капіталах страховиків у розрізі країн його походження в останні роки залишається без змін. Іноземний капітал на страховому ринку України представлений 30 країнами. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Великої Британії та Північної Ірландії (18,4%), США (12,8%), Польщі (11,3%), Кіпру (10,5%), Нідерландів (9,9%), Росії (9,8%), Австрії (8,0%) [35].

Розвиток українського страхового ринку досить суттєво залежить від стану європейського та світового страхового ринку. Економіка Єврозони, як і раніше, характеризується масивними структурними недоліками деяких країн-членів, що, наприклад, характеризується великим обсягом непрацюючих кредитів на банківських балансах Греції, Італії та Португалії. Відповідно, очікується, що пожвавлення продовжиться помірними темпами, і основним фактором зростання стануть зміни в приватному споживанні. Сумарний ВВП 28 країн Європейського Союзу в 2016 році виріс на 1,9%. Це трохи нижче, ніж у 2015 році, коли в країнах ЄС економіка виросла на 2,2%. У зв'язку зі зниженням темпів росту ВВП, реальне зростання страхових премій в країнах Європи істотно сповільнилося до 1,3% з 5,8% в 2014

році. В галузі ризикового страхування розвинені ринки були основними чинниками росту. Зростання було помірним (+ 1.5%), між тим це значне поліпшення порівняно з попередніми роками [31].

Рівень розвитку страхового ринку України є комплексним та багатогранним поняттям, що характеризується великою кількістю показників. Метод багатовимірних порівнянь набув широкого застосування в дослідженні економічних процесів. Застосування цього методу пов'язане зі складністю досліджуваних економічних явищ і процесів, їх багатогранністю та неоднозначністю. У цих умовах дати цілісну оцінку вказаних явищ за одним показником неможливо. Тому використовується система різнойменних показників, які необхідно систематизувати та аналізувати для прийняття раціональних управлінських рішень. Саме таксономічні методи мають певний перелік алгоритмів систематизації і тому покликані вирішити дану проблему [169].

Першим кроком визначення таксономічного показника є формування матриці спостережень X розмірності $(m \times n)$ значень характеристик (ознак) багатовимірних одиниць [169]. Оцінюючи рівень розвитку страхового ринку України варто зазначити, що основними індикаторами є: сукупні обсяги премій та виплат, розміри статутних капіталів, активів та страхових резервів, частка страхування у ВВП країни, частка ризиків, що передаються в перестраховання.

Вихідні дані для аналізу сформовано за інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [60] (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники рівня розвитку страхового ринку України

Показник	Значення за роками, млн. грн.						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Валові страхові премії	23081,7	22693,5	21508,	28661,9	26767,3	29736,0	35170,3
Валові страхові виплати	6104,6	4864,0	5151,0	4651,8	5065,4	8100,5	8 839,5
Статутний капітал	14429,2	14091,8	14579,0	15232,5	15120,9	14474,8	12661,6
Загальні активи страховиків	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	60729,1	56075,6
Страхові резерви	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0	18376,3	20257,7
Частка страхування у ВВП, %	2,1	1,7	1,6	2	1,7	1,5	1,5
Частка ризиків, що передаються в перестраховання, %	46,6	26,0	11,7	30,5	36,3	33,3	36,0

Ознаки в матриці описують різні властивості об'єктів, мають різні розмірності і між собою непорівнянні.

Соціально-економічні явища надзвичайно складні й багатогранні. Будь-який показник відтворює лише одну грань предмета пізнання. Комплексна характеристика останнього передбачає використання системи показників, що має дві особливості: 1) всебічність кількісного відображення

явищ; 2) органічний взаємозв'язок окремих показників, причому саме вони перетворюють групу показників на єдиний комплекс характеристик складного явища чи процесу. Коло властивостей, що вивчаються, а отже, і показників системи залежить від мети дослідження. Другий крок. З огляду на те, що показники включені в матрицю спостережень, неоднорідні, оскільки описують різні властивості об'єктів і різняться одиницями вимірів, необхідно їх привести до стандартизованого вигляду. Тобто це означає, що всі показники повинні бути приведені до одного числового безрозмірного інтегрального показника у діапазоні $[0; 1]$. Стандартизація дозволяє уникнути розбіжностей з одиницями виміру. Одночасно відбувається вирівнювання дисперсії (кожна дисперсія дорівнює одиниці), а також значень ознак (усі середні арифметичні дорівнюють нулю), що небажано, так як кожна ознака в однаковій мірі впливає на результати аналізу [169].

Оскільки наведені показники мають різну розмірність для їхнього подальшого аналізу необхідно виконати стандартизацію ознак шляхом переходу до їх центрованих безрозмірних значень Z_{ij} :

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_j}{\sigma_j}, \quad i=1, \dots, m; \quad j=1, \dots, n, \quad (2.1)$$

де \bar{X}_j – оцінка математичного сподівання ознаки X_{ij} ;

σ_j – оцінка середньоквадратичного відхилення ознаки X_{ij} :

$$\bar{X}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m X_{ij}, \quad \sigma_j = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (X_{ij} - \bar{X}_j)^2}, \quad (2.2)$$

У результаті перетворення кожного значення X_{ij} j -ї ознаки вихідна матриця буде мати такий вигляд (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Стандартизована матриця показників

Показник	Значення за роками						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Валові страхові премії	-0,768	-0,848	-1,093	0,384	-0,007	0,605	1,727
Валові страхові виплати	-0,004	-0,739	-0,569	-0,864	-0,619	1,178	1,616
Статутний капітал	0,069	-0,326	0,245	1,012	0,881	0,123	-2,004
Загальні активи страховиків	-1,360	-1,042	-0,149	0,971	1,398	0,347	-0,165
Страхові резерви	-0,997	-1,052	-0,652	-0,121	0,276	1,004	1,542
Частка страхування у ВВП	1,574	-0,121	-0,545	1,150	-0,121	-0,968	-0,968
Частка ризиків, що передаються в перестраховування	1,401	-0,509	-1,835	-0,091	0,446	0,168	0,419

Третій крок. Основою побудови вектора-еталона є розподіл ознак на стимулятори і де стимулятори. Стимулятори – це показники, збільшення яких покращує загальну оцінку роботи об'єкта дослідження (наприклад, фондвіддача, рентабельність активів, коефіцієнт оборотності), а дестимулятори навпаки спричиняють погіршення оцінки роботи (наприклад, коефіцієнт зносу, тривалість одного обороту оборотних активів) [169].

Отже, для кожної j -ї ознаки в її стовпці матриці стандартизованих ознак знаходимо «кращі» значення ознаки z_{0j} серед усіх m одиниць, що слугують координатами вектора-еталона.

Усі представлені індикатори рівня розвитку страхового ринку є стимуляторами його розвитку, та їх зростання позитивно впливає на стан страхового ринку. У якості еталонного значення кожного з індикаторів обрано його максимальне значення за період, що аналізувався.

Наступним етапом розрахунку таксономічного показника розвитку є визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном.

Використовуючи функцію евклідової відстані розраховуємо відстань c_{i0} від кожної i -ї багатовимірної точки-одиниці досліджуваної сукупності до точки еталона, середнє значення відстані до точки еталона. Також здійснено оцінку середньоквадратичного відхилення евклідової відстані. За умови нормального розподілу випадкової величини відстані c_{i0} кожної багатовимірної одиниці до точки-еталона, що дозволяє використати величину c_0 для нормування відстаней (віддалення) кожної одиниці сукупності від «еталонної» точки. Отримані відстані служать вихідними величинами, які використовуються при розрахунку показника рівня розвитку [169].

На цьому етапі розраховано інтегральний показник рівня розвитку страхового ринку як середньоарифметичне зважене нормованих показників. Результати таксономічного аналізу представлено на рис.2.3.

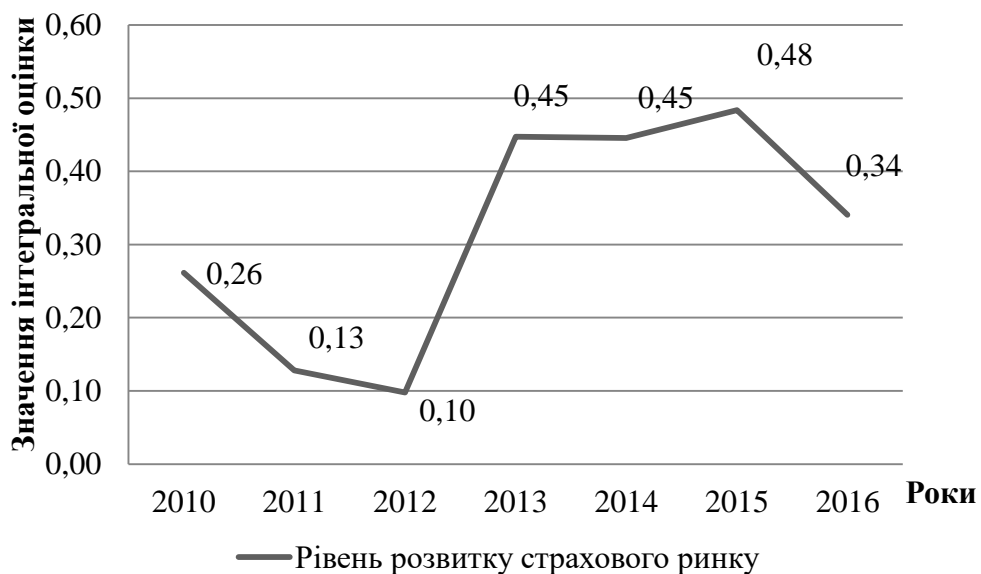

Рис. 2.3. Динаміка оцінки рівня розвитку страхового ринку України

Як видно з рис. 2.3, впродовж 2012-2015 рр. спостерігалася загальна позитивна динаміка розвитку страхового ринку України, після чого відбувся спад.

Для формування шкали оцінки рівня розвитку страхового ринку застосовано закон Фібоначчі. Мінімальне значення шкали дорівнює 0, а максимальне 1. Згідно із законом Фібоначчі зміни відбуваються на рівні

38,2 % та 61,8 %. У результаті застосування закону Фібоначчі отримано діапазони низького $[0; 0,382)$, середнього $[0,382; 0,618)$ та високого $[0,618; 1]$ рівнів розвитку страхового ринку України.

Результати проведених розрахунків свідчать, що рівень розвитку страхового ринку України впродовж 2010-2012 та 2016 рр. був низьким.

Страховий ринок України перебував у найгіршому стані 2012 року, це пояснюється тим, що 2012 року валові страхові премії мали найнижче значення за період, що аналізувався, крім того знизилася частка страхування у ВВП, а також частка перестраховування скоротилася більш ніж вдвічі порівняно з попереднім періодом.

Середній рівень розвитку страховий ринок мав впродовж 2013-2015 рр. Поліпшення рівня розвитку пояснюється тим, що у 2013 та 2014 рр. відбулось суттєве зростання розміру активів, власного капіталу та резервів страховиків. Це пов'язано зі значною девальвацією національної валюти. Крім того, у зв'язку з операцією в зоні АТО збільшився розмір страхових виплат за страховими випадками, що виникли внаслідок її проведення. У кризовій економіко-політичній ситуації особлива увага приділялась підвищенню фінансової стійкості та надійності страховиків. Тому частка ризиків, що передаються в перестраховування, зросла 2014 року, що є позитивною тенденцією, оскільки підвищує рівень надійності страховика. Також 2013 року досить суттєво зросла частка страхування у ВВП.

Подальший розвиток страхового ринку залежить від багатьох факторів. Як показав проведений аналіз, український страховий ринок досить сильно залежить від кон'юнктури світового та європейського страхових ринків. Проте, на думку автора, більш сильний вплив на розвиток страхового ринку України здійснюють внутрішні фактори. У першу чергу розвиток страхового ринку України залежить від широти спектру страхових послуг, що пропонують страховики, адже чим більший асортимент послуг, тим вище страховий захист, а також більші розміри страхових премій, активів та резервів страховиків. Наступним фактором впливу на розвиток страхового ринку України можна вважати попит на ці страхові послуги з боку страхувальників. Крім того, при наявності страхових послуг та попиту на них важливу роль відіграє здатність страховиків прийняти ризики на страхування. Адже результати аналізу абсолютних показників страхового ринку України показав, що більш ніж третину ризиків українські страховики віддають у перестраховування. І, мабуть, один з найважливіших факторів – фінанси, що мають у своєму розпорядженні сторони, оскільки саме вони остаточно обумовлюють обіг ризиків як товарів на ринку.

Незважаючи на досить нестійку динаміку рівня розвитку страхового ринку України, спостерігається стійка тенденція до зростання розміру страхових резервів українських страховиків (рис. 2.4).

З рис 2.4 видно, що впродовж 2010–2014 рр. спостерігалось зростання загального обсягу активів страховиків. Така тенденція на українському страховому ринку сприяє розвитку інвестиційної діяльності страховиків, оскільки вони мають фінансові ресурси, що можуть бути ефективно інвестовані.

Рис. 2.4. Динаміка загального обсягу активів та резервів страховиків

Інвестиційна діяльність суттєво впливає на фінансовий стан страхових компаній, а правильно обрана інвестиційна політика є основою майбутнього прибутку та високої платоспроможності страхової компанії. Це впливає на операції з інвестування і є необхідною умовою функціонування страхових компаній. У розвинутих країнах світу страхові компанії за обсягом інвестиційних вкладень перевищують загальноновизначених інституціональних інвесторів – банки й інвестиційні фонди.

Прибуток від інвестицій європейських страхових компаній становить у середньому 20–30 % від сукупного доходу, а в Україні – 2–3 % [86].

Особливість страхової діяльності зумовлює різні підходи при здійсненні інвестицій страховими компаніями. Так, страховики зі страхування життя, вкладають кошти у довгострокові інвестиційні інструменти, оскільки доходи компаній зі страхування життя перевищують їх страхові виплати та витрати, а останні можуть бути оплачені з доходів від премій та інвестицій, то недоцільно вкладати страхові резерви від страхування життя в короткострокові цінні папери. Разом з тим, анuitети та дохідні купони з гарантованою викупною сумою потребують іншого підходу до інвестицій, а саме – вкладень у короткострокові інвестиційні інструменти [98].

У Законі України «Про страхування» [152] зазначається: предметом безпосередньої діяльності страховика можуть бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Таким чином, можна стверджувати, що діяльність страховика, пов'язана з розміщенням та управлінням страховими резервами, по суті є інвестиційною діяльністю.

Є. Макаренко [87] стверджує, що інвестиційна діяльність страховика виступає одним з головних факторів забезпечення ефективного функціонування страхової компанії.

І. Школьник [204] вважає, що соціальне значення інвестиційної діяльності страхових компаній тісно пов'язане з накопичувальною функцією страхування, сутність якої полягає в акумулюванні індивідуальних коштів страхувальників та поверненні капіталізованих ресурсів у відповідний період. Також наводяться функції страховиків як портфельних інвесторів: мобілізація фінансових ресурсів індивідуальних інвесторів у страховий фонд та трансформація їх в інвестиційний капітал; інвестування акумульованих та власних коштів у дозволені законодавством активи; збалансування попиту та пропозиції на ринку капіталів через перерозподіл фінансових ресурсів між постачальниками та споживачами інвестиційного капіталу; диверсифікація ризиків інвестування в різні види активів; створення умов для підвищення ліквідності фінансових інструментів шляхом залучення послуг компанії з професійного управління активами; забезпечення фінансування галузей економіки країни тощо.

В. Роєнко [171] стверджує, що основною метою інвестування страхових резервів та власних коштів страхової компанії є капіталізація їх вартості. Інвестиційна політика страховика має бути розроблена таким чином, щоб гарантувати максимальну надійність та доходність вкладень, і в той же час підтримувати ліквідність страхових зобов'язань за рахунок диверсифікації активів.

Для західних страхових компаній інвестиційна функція є рівнозначною щодо інших функцій, а вітчизняні страховики часто недооцінюють важливість інвестиційної функції. Переважна більшість вітчизняних страховиків заробляють кошти безпосередньо на страхових операціях і задовольняються низько дохідними інвестиційними інструментами, такими, як депозити.

Напрями інвестиційної діяльності європейських страхових компаній жорстко регламентуються в законодавчому порядку. З огляду на захист інтересів страхувальників страховики можуть інвестувати тільки у високоякісні активи, зокрема в цінні папери «інвестиційного ґатунку» (investment grade securities), і передусім у високоприбуткові фінансові зобов'язання (облігації), включаючи державні.

При інвестуванні та розміщенні коштів страхових резервів українським страховикам слід враховувати вимоги чинного законодавства, тобто дотримуватися законодавчо регламентованих напрямів, нормативів та принципів розміщення. Розміщення коштів страхових резервів здійснюється відповідно до Закону України «Про страхування» [152] та Положення «Про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика» [144].

Кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій: грошові кошти на поточному рахунку, банківські вклади (депозити), валютні вкладення згідно з валютою страхування, нерухоме майно, акції, облігації, іпотечні сертифікати, цінні папери, що емітуються державою, права вимоги до перестраховиків, інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України, банківські метали, кредити страхувальникам - фізичним особам, що уклали договори страхування життя, готівка в касі.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [60] кошти технічних резервів та резервів зі страхування життя розмішувались в основному в банківські вклади, цінні папери, на поточні рахунки, в права вимог до перестраховиків та нерухоме майно.

Пріоритетними напрямками розміщення страхових резервів ризикових компаній та компаній зі страхування життя є банківські вклади, проте компанії зі страхування життя інвестують у цінні папери, емітовані державою майже у три рази більше. В структурі технічних резервів значну частку займають права вимоги до перестраховиків. Компанії зі страхування життя розмішують свої резерви у довгострокові фінансові інструменти, враховуючи їх надійність та прибутковість (рис. 2.5, рис. 2.6).

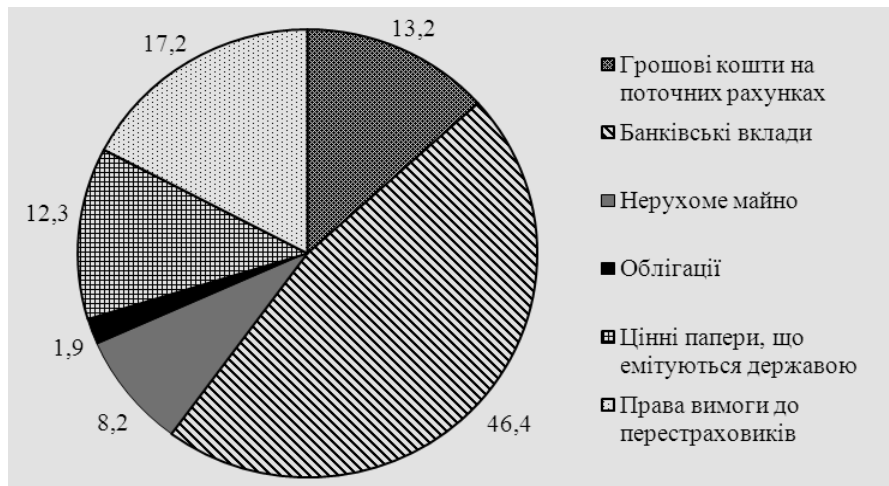

Рис. 2.5. Структура сформованих технічних резервів у 2016 р.

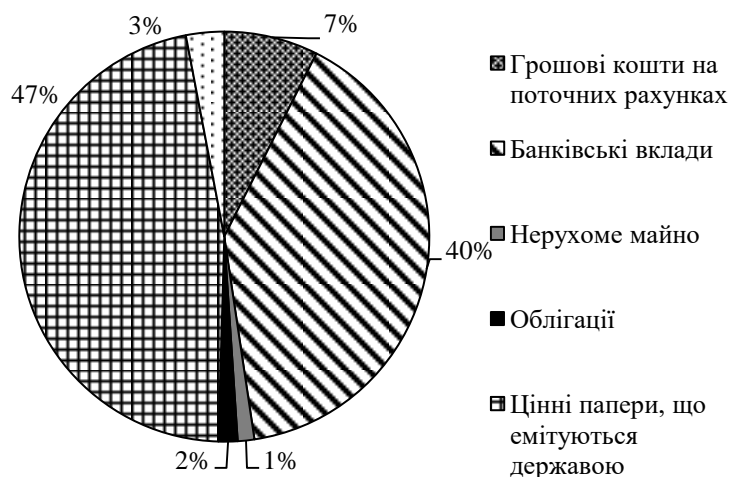

Рис. 2.6. Структура сформованих математичних резервів у 2016 р.

2016 року страхові компанії розмістили близько 0,1 % страхових резервів в інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України. Це свідчить про дуже низьку інвестиційну активність страхових компаній. Також неперіоритетними напрямками інвестування для вітчизняних страхових компаній є банківські метали, акції та

іпотечні сертифікати. Кредити страхувальникам - фізичним особам, що уклали договори страхування життя у 2016 році, не надавались.

Надзвичайно важливе значення для розвитку страхового ринку має збільшення ресурсної бази та обсягів надходження страхових премій. Обмеженість фінансових ресурсів страховиків унеможливорює здійснення інвестиційних операцій.

Досягнути реального припливу інвестицій в економіку України можна лише за умов координації в масштабах країни всіх видів інвестиційних потоків – як внутрішніх, так і зовнішніх.

Європейський страховий ринок сформований на основі інтеграції страхових ринків високо розвинутих країн, підштовхує менш розвинути національні страхові ринки адаптувати місцеві стандарти до міжнародних, що потребує створення відповідних інститутів та механізмів.

Більшість європейських страхових компаній розміщують свої кошти у такі активи: облігації, міжнародні та корпоративні цінні папери, акції, державні та муніципальні цінні папери. Компанії зі страхування життя (life) є більш активними учасниками на фінансовому ринку, оскільки мають у своєму розпорядженні більші обсяги фінансових ресурсів. Структура інвестиційного портфеля європейських страховиків представлено на рис. 2.7 (побудовано за даними [225]).

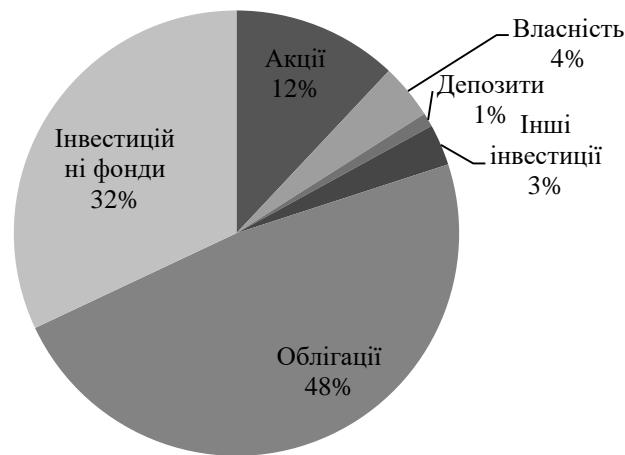

Рис. 2.7. Структура інвестиційного портфеля європейських страховиків

З рис. 2.7 видно, що основну частку в інвестиційному портфелі європейських страховиків займають інвестиції в облігації (48 %), а також вкладення в інвестиційні фонди (32 %). Варто звернути увагу, що банківські депозити в структурі інвестиційного портфеля займають лише 1 %, а в українських страховиків – більше 40%.

Європейські страховики мають спеціалізовані відділи, основним завданням яких є визначення поточної інвестиційної політики та формування інвестиційного портфеля компанії. Як правило, отримані від вкладень кошти спрямовуються на фінансування страхових операцій, розробку нових страхових продуктів, підготовку кадрів та дотаціонування збиткових видів

страхування. Не менш важливим аспектом проведення інвестиційної діяльності західних країн є законодавчо встановлені норми розміщення активів. При цьому вони можуть бути встановлені окремо для кожного виду страхування з урахуванням принципів диверсифікації та локалізації. Така практика, як правило, проводиться з метою збільшення ліквідності вкладень, зменшення валютного ризику та направлення інвестиційних ресурсів у ті галузі виробництва, які потребують розвитку у конкретний період часу.

Особливі фактори тієї чи іншої країни впливають на інвестиційні схеми страхових компаній. Одним із факторів, що впливає на інвестування страховиків, є нормативне регулювання.

У кожній країні Європейського Союзу діє своя система правового регулювання страхування, проте існує їх координація на основі Директив ЄС. Ці нормативно-правові акти приймаються з метою усунення обмежень в торгівлі страховими послугами між країнами та можливості дозволу страховикам інших країн-учасниць ЄС функціонувати на міжнародному страховому ринку на тих же умовах, що й у своїй країні.

Деякі Директиви ЄС встановлюють низку обов'язкових стандартів, які повинні вводитися в національне страхове законодавство.

Так, наприклад Директива Solvency II вимагає створення та/або зміцнення головних функцій страхових компаній, включаючи управління ризиками, актуарний, внутрішній аудит, а також внутрішній контроль і дисципліну дотримання законодавства. Також директива передбачає застосування трирівневої системи Базель-II, тобто вимоги стосовно оцінки достатності капіталу з урахуванням ризиків, вимоги щодо здійснення нагляду з урахуванням ризиків і розкриття інформації учасниками ринку.

Головна мета директиви Solvency II – підвищення захищеності власників полісів в ЄС. Під час його реалізації враховуються поточні здобутки в галузі страхування, управління ризиками, методи фінансового менеджменту, міжнародної фінансової звітності та ін.. Однією з основних цілей проекту є розробка і впровадження заснованої на оцінці інвестиційного ризику системи вимог до власних засобів суб'єктів страхового ринку.

Жорстка конкуренція, зумовлена впровадженням Директив ЄС щодо створення та функціонування вільного ринку послуг, спричинила масштабні процеси злиття і поглинання на європейському страховому ринку.

Європейські страхові компанії згенерували дохід майже 1 170 млрд.євро, використовують трохи менше одного мільйона осіб і інвестують близько 9 600 млрд. євро в економіку.

Співвідношення інвестиційного портфеля страхових компаній до ВВП ЄС становить 61 %, 48 % активів страховиків представлено держаними облігаціями та облігаціями підприємств [225]. Наприклад, у Великій Британії страхові компанії володіють більше, ніж 25 % акціонерного капіталу всіх зареєстрованих на Лондонській фондовій біржі страхових компаній, а на фондовому ринку цієї країни на даний час знаходяться в обігу більше 80 видів довгострокових цінних паперів, які емітуються державою.

Страховий ринок Великої Британії є найбільшим у Європі та займає третє місце у світі, правила страхування, які тут діють, стали основою на-

ціональних правил у багатьох країнах світу. Йому відводиться дуже важлива роль у розвитку економіки країни, оскільки страхові компанії управляють інвестиціями у розмірі більше, ніж 1,8 трлн, фунтів стерлінгів та відраховують до бюджету близько 12 млрд. фунтів стерлінгів. Страхові компанії Великої Британії у процесі формування інвестиційного портфеля віддають перевагу борговим цінним паперам приватного сектору (23 % або 411 млрд. фунтів) та пайовим фондам (18 % або 330 млрд. фунтів). Найменш привабливі були і залишаються вкладення у нерухомість (від 7 до 5 % або 88 млрд. фунтів) [8].

Найбільше коштів страховики вкладають у боргові цінні папери та цінні папери з фіксованим доходом. Вони вважаються найбільш прибутковими. Їх обсяг перевищив 50 % інвестиційного портфеля європейських страхових компаній. Найменш привабливими вважаються депозити у кредитних установах – 3,1 %. У цей же час вітчизняні страхові компанії продовжують віддавати перевагу банківським депозитам. На другому місці за обсягами вкладень перебувають акції та інші цінні папери, що емітуються державою.

Розвиток вітчизняного страхового ринку гальмують такі фактори: запізнення щодо змін у національному страховому законодавстві, низькі розміри виплат за обов'язковими видами страхування, висока залежність ринку від світового ринку та міжнародних потоків капіталу, недостатня обізнаність фізичних осіб у страховій та фінансовій сфері, неможливість імплементації міжнародних страхових стандартів до української господарської практики, нерозвиненість вітчизняного фінансового ринку, низький обсяг інвестиційних вкладень страховиками у реальний сектор економіки.

Страхові компанії України в інвестиційній сфері діють не дуже активно. Це зумовлено низкою причин, зокрема [86]:

- українська нормативно-правова база у сфері страхування є недосконалою та не відповідає європейським стандартам;

- рівень капіталізації українських страхових компаній є низьким;

- ліквідні фінансові інструменти є недостатніми для проведення ефективної інвестиційної політики;

- недосконале нормативно-правове врегулювання діяльності страхових посередників.

З метою забезпечення успішної діяльності вітчизняних страхових компаній у сфері інвестування, можна виділити заходи, які сприятимуть розвитку національного ринку страхування та стимулюватимуть високий рівень інвестиційної активності українських страхових компаній:

- розвиток страхування життя як довгострокового джерела забезпечення інвестиційної діяльності компаній зі страхування життя, особливо, у сфері пенсійного забезпечення;

- впровадження активнішої інвестиційної політики;

- розвиток фінансового ринку для здійснення ефективних фінансових вкладень страховими компаніями;

- розробка більш ефективної маркетингової політики страховими компаніями з метою збільшення кількості наданих страхових послуг.

- забезпечення формування інвестиційних інструментів для розміщення довгострокових страхових резервів;
- формування концепції реформування галузі із удосконалення державного регулювання страхового ринку;
- створення правових умов для справжнього впровадження інвестиційного та пенсійного страхування;
- вдосконалення сучасної системи контролю над фінансовим станом страхових компаній;
- вдосконалення моніторингу діяльності страховиків та посилення контролю над дотриманням вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу.

2.2. Вимоги ЄС до функціонування ринку страхових послуг України

В умовах глобалізації світової економіки державне регулювання страхової діяльності передбачає захист інтересів споживачів страхових послуг, підтримку національних страховиків та інших професійних учасників, зміцнення законодавчої бази захисту прав інвесторів та стимулювання розміщення коштів страхових резервів з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки та покращення якості життя населення. Саме із цієї причини в розвинутих країнах ЄС приділяють велику увагу впровадженню пруденційного страхового нагляду, який є складовою загальної системи нагляду, що проводять органи, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг. Він базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану страхової організації, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами.

Пруденційний страховий нагляд передбачає встановлення вимог до фінансової стабільності страховиків, що покликана сприяти ефективному й стабільному функціонуванню страхового ринку у стабільний період і управляти ситуацією при виникненні загрози фінансової кризи. Основою пруденційного страхового нагляду є пруденційні нормативи або «коефіцієнти розсудливості».

Основним міжнародним документом, що регламентує пруденційний нагляд, є Директива Європейського Парламенту та Ради № 2009/138/ЄС від 25 листопада 2009 року щодо заснування та здійснення діяльності зі страхування та перестраховування (Solvency II) [41, 218, 223].

Україна має поступово адаптувати своє законодавство, що регулює страховий ринок, до вимог ЄС. У цьому контексті важливе значення для євроінтеграційних процесів України має прийняття Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [70].

Відповідно до Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки [156] пріоритетним завданням діяльності фінансових установ є підвищення довіри споживачів до ринків фінансових послуг, зокрема страхових компаній.

Удосконалення системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг позитивно вплине на загальну економічну ситуацію у державі, оскільки відновлення довіри до фінансових установ сприятиме залученню до фінансового сектору заощаджень фізичних осіб, а належне використання його можливостей для задоволення їх соціальних потреб – зменшенню навантаження на державні фінанси, що дасть можливість спрямовувати вивільнені ресурси на виконання завдань економічного розвитку.

Поняття «пруденційний нагляд» розглядається як попередній, «ранній» нагляд, що дозволяє реєструвати потенційні можливості ускладнень і проблем у діяльності фінансових установ, який базується на перевірці фінансової звітності [218]. Згідно з Основними принципами страхування та методології Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) система регулювання і нагляду потрібна для підтримки ефективних, безпечних, справедливих і стабільних страхових ринків, для сприяння зростання і конкуренції в рамках сектору. Пруденційне (запобіжне) регулювання (попередження нестабільності фінансової системи та запобігання неплатоспроможності страховиків) є одним з основних завдань регулювання і принципів IAIS, що дозволяє відокремити певні сфери державного впливу [231].

Потенційна інтеграція національного страхового ринку до єдиного європейського страхового простору потребує реформування вітчизняної системи нагляду за страховою діяльністю з урахуванням вимог ЄС до національних органів нагляду, а також приведення у відповідність класифікації видів страхової діяльності, а також адаптування національного страхового ринку до вимог європейських директив з регулювання Solvency II, головною метою якої є підвищення захищеності власників страхових полісів в ЄС.

Під час запровадження його умов враховано поточні результати в галузі страхування, управління ризиками, фінансового менеджменту, міжнародної фінансової звітності [211] та ін. Однією з основних цілей є розробка і впровадження на оцінці інвестиційного ризику системи вимог до власних засобів суб'єктів страхового ринку. Оцінка ризиків є основною вимогою до розміру капіталу.

Положення Solvency II розроблені Європейським комітетом нагляду над страховими ринками і професійними пенсійними схемами, і складається з трьох структурних компонент [223]:

1) вимоги до фінансових ресурсів компанії – це вимоги до капіталу, що формує запас платоспроможності, вимоги до мінімального капіталу та ін.;

2) вимоги до корпоративних процесів і систем контролю – це вимоги до внутрішньої системи контролю, внутрішньої системи управління ризиками та ін.;

3) вимоги до звітності – це встановлення форми звітності, обов'язкові звіти тощо.

Основними критеріями, що застосовуються в оцінці рівня розвитку страхового ринку, є страхові премії на душу населення, обсяг страхових премій, частка страхових премій у ВВП [224, 254], що подано у порівнянні країн ЄС та України у табл. 2.6.

**Порівняльний аналіз основних показників страхового ринку в країнах
Європейського союзу і України 2015 року**

Країна	Обсяг загальної суми страхових премій, млн. дол. США	Страхові премії на душу населення, дол. США/ос.	Частка страхових премій у ВВП, %	Частка у світовому ринку, %	Обсяг страхових премій зі страхування життя, млн. дол. США	Обсяг страхових премій з ризикових видів страхування, млн. дол. США
Австрія	19 402	2256,05	5,19	0,43	7 509	11 893
Велика Британія	320 176	4910,67	9,97	7,03	214 492	105 684
Греція	4 143	380,09	2,13	0,09	1 899	2 244
Іспанія	61 315	1321,44	5,11	1,77	28 368	32 947
Італія	165 037	2701,10	8,68	3,62	124 848	40 189
Німеччина	213 263	2610,32	6,24	4,68	96 725	116 538
Польща	14 144	372,21	2,94	0,31	5 857	8 287
Румунія	2 137	10,69	1,28	0,05	427	1 710
Франція	230 545	3477,30	9,29	5,06	150 143	80 402
Україна	1 339	29,89	1,41	0,03	182	1 157

Як видно з табл. 2.6, рівень страхових премій на душу населення суттєво відрізняється не тільки від лідера (Великої Британії), але й від Польщі та Греції. Між тим, цей показник перевищує показник Румунії. Частка страхових премій у ВВП країни в Україні є найменшою серед європейських країн, що вимагає прийняття стратегічних завдань щодо євро інтеграційних прагнень України. Дані табл. 2.6 підтверджують асиметричність розподілу страхового ринку на ризикові вили та страхування життя у бік першого, що не відповідає статистиці країн ЄС.

Для формування напрямів адаптації законодавства України [70] до вимог ЄС необхідно ширше запровадження нормативів пруденційного нагляду. Основні цілі його здійснення: 1) захист інтересів споживачів фінансових послуг; 2) запобігання настанню неплатоспроможності; 3) забезпечення фінансової стійкості страховиків.

Дані цілі будуть досягнені через застосування відповідних корегуючих заходів [70]: 1) виявлення підвищених ризиків в діяльності фінансових установ; 2) контролю за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю фінансової установи; 3) мінімізація випадків банкрутства та системної кризи фінансових установ; 4) прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду.

Аналіз нормативно-правової бази країн ЄС засвідчив, що ЄС у теперішній час створено еталон регулювання страхового ринку за такими напрямами: страхові послуги, страхове посередництво, страховий нагляд, захист прав споживачів, ліквідація страхових компаній та їх платоспроможність [223].

Основними євроінтеграційними результатами України у сфері пруденційного нагляду на страховому ринку слід визнати: прийняття програм-

них документів на рівні національного регулятора, започаткування розрахунку пруденційних нормативів на основі Директиви ЄС щодо капіталу, проведення стрес-тестування діяльності страхових компаній.

Подальше удосконалення пруденційного нагляду на страховому ринку України пов'язано [4] з розмежуванням його інструментів на макро- і мікрорівнях, налагодженням ефективних комунікацій між Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг і актуаріями, а також залученням до цієї діяльності Державної інспекції України з питань захисту прав споживачів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці рекомендацій із організації мікроруденційного нагляду на індивідуальній основі за страховими компаніями України.

2.3. Роль та місце пруденційного регулювання у забезпеченні безпеки страхового ринку

Кризові умови та шоки останніх років негативно позначаються на результатах функціонування страхового ринку та можливостях його подальшого ефективного розвитку. В умовах підвищеного рівня загроз проблема забезпечення безпеки страхової галузі як найбільшої частини небанківського фінансового сектору стає особливо актуальною.

Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р [155], визнає вразливість вітчизняної фінансової системи до дії кризових явищ і підкреслює гостру необхідність запобігання та попередження загроз у фінансовій сфері та сфері небанківського фінансового сектору зокрема. Згідно з цим документом державна політика з регулювання страхового ринку має бути спрямована на [155]:

створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу ринку для забезпечення можливостей вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;

посилення прозорості та відкритості діяльності страхових компаній і Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), як органу, що здійснює регулювання страхової діяльності;

підвищення платоспроможності та фінансової стійкості страхових компаній.

Безпека страхового ринку є об'єктом досліджень у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема О. І. Барановського [75], О. М. Гладчук [30], О. Й. Жабинець [51], В. О. Кравченко [83], С. В. Сокола [178]. У роботах розглядаються сутність безпеки, основні загрози функціонування та інструменти державного впливу на безпеку страхової галузі. Низка наукових робіт І. Г. Бабець [8], Г. С. Бовсуновської [13], О. Й. Жабинець [52] присвячена аналізу рівня страхової безпеки, оціненого на базі статистичних даних страхового ринку України з використанням індикаторів, що пропонуються Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України [132].

Паралельно з проблемою забезпечення безпеки у галузі страхування в рамках державної політики України у сфері небанківського фінансового сектору вирішується завдання запровадження пруденційного регулювання страхового ринку, яке закріплено на державному рівні у Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [73], Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки [181], Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [70].

Актуальність впровадження пруденційного регулювання страхового ринку пов'язана з необхідністю узгодження і гармонізації законодавства України із нормами та стандартами Європейського Союзу, зокрема із Директивою № 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року «Про початок і ведення діяльності у сфері страхування та перестраховування» (Solvency II) [41].

Теоретичні та методологічні проблеми пруденційного нагляду і регулювання страхової галузі вирішуються у дослідженнях Н. Внукової [24], Л. Временко [26], О. Журавки [54], О. Залетова [57], О. Корват [24; 26; 77], О. Світличної [176], Л. Шірінян [202]. Узагальнення результатів наукових досліджень дозволяє встановити, що пруденційне регулювання у сфері страхування є процесом розробки та реалізації державними органами нормативно-правових, організаційних і регулятивно-контролюючих заходів, спрямованих на запобігання неплатоспроможності страховиків і кризовим явищам на ринку страхових послуг [77, с. 294]. Пруденційне регулювання призначене мінімізувати вартість ризику банкрутств страхових компаній для суспільства [26, с. 61], і, таким чином, сприяти належному захисту споживачів страхових послуг.

Об'єктом пруденційного регулювання страхового ринку є його стійкість. Під час державного регулювання регулюючі впливи направляються на страховий ринок в цілому (його структуру, поведінку і результативність), а також, за необхідності, на елементи системи ринку, зокрема на його учасників (страхові компанії, посередників, споживачів страхових послуг та професійні об'єднання) [77, с. 294]. Виконання завдань пруденційного регулювання відбувається переважно через мінімізацію ризику неплатоспроможності страховиків та системного ризику (загрози системної кризи) всього страхового ринку.

Якщо порівняти завдання пруденційного регулювання та державної політики із забезпечення національної безпеки у сфері небанківського фінансового сектору, то можна визнати, що вони близькі за суттю. Таким чином, на державному рівні виокремлено самостійні напрями регулювання страхового ринку, які певною мірою перетинаються за змістом. Враховуючи неузгодженість цього питання у нормативних документах та існування протиріч у наукових дослідженнях щодо першочерговості управлінських заходів, які мають бути направлені на забезпечення фінансової безпеки чи фінансової стійкості, зазначена проблема потребує розв'язання.

Метою дослідження є удосконалення теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій до реалізації державної політики у сфері забезпечення безпеки страхового ринку.

Аналіз наукових публікацій щодо вирішення теоретичних і методичних проблем з управління стійкістю, платоспроможністю та безпекою на мікротамакрорівнях у будь-яких сферах економіки [9; 42; 50; 69; 91; 114; 172; 177; 192] дозволяє відмітити, що практично у всіх дослідженнях звертається увага на близькості змісту понять «стійкість» і «безпека», їх тісний взаємозв'язок. Спостерігається єдина наукова позиція, що ці категорії не є ідентичними та мають власні ознаки. Водночас, думки науковців відносно сутності безпеки та стійкості, їх взаємовпливів суттєво різняться [76, с. 131]. Розв'язання цих завдань неможливе без подолання протиріч у трактуванні досліджуваних категорій.

Термін «безпека страхового ринку» здебільше трактується науковцями як «певний стан», який характеризується різними ознаками [30; 8, с. 224; 100, с. 226; 14, с. 190]: рівновагою і збалансованістю відносин, забезпеченістю фінансовими ресурсами, захищеністю інтересів, здатністю формувати попит на страхові послуги, стабільністю та ефективністю функціонування, своєчасністю виконання страхових зобов'язань. Різноманітність підходів до формулювання сутності досліджуваної категорії пояснюється її багатогранністю.

Узагальнюючи результати наукових досліджень доцільно звернути увагу на окремі визначення безпеки як здатності до адаптації в умовах дії ризиків або здатності протистояти загрозам [69, с. 99; 91, с. 26]. Такий підхід не є коректним, оскільки наявність адаптаційних механізмів і здатність системи виконувати свої функції при суттєвих негативних ситуаціях описується категорією «стійкість» [80, с. 7].

Існують позиції щодо трактування безпеки як процесу або дії з нейтралізації загроз [91, с. 19; 114, с. 45]. Якщо безпека як стан захищеності забезпечується функціонуванням системи та її реагуванням на внутрішні та зовнішні загрози, то діяльність із запобігання та мінімізації загроз слід розглядати як забезпечення безпеки [75].

Таким чином, безпеку у загальному розумінні доцільно визначати як специфічний стан захищеності системи, який відображає «статичку системи», «суспільно необхідний результат» [114, с. 45], відсутність загроз в окремий момент часу [69, с. 99]. Безпека є результатом процесу її забезпечення.

Для уточнення змісту поняття «безпека страхового ринку» слід з'ясувати сутність пов'язаної із ним категорії «загроза». Слід відмітити суперечливість поглядів дослідників на цей термін. Доволі часто використовується визначення загроз як нереалізованих, проте можливих збитків [178, с. 286; 9, с. 15] чи «наявних або потенційно можливих явищ і чинників, що створюють суттєву небезпеку ... інтересам» [75]. Зауважимо, що поняття «інтерес» в економічній науці позначає потреби, мотиви або стимули дій [69, с. 97]. Думається, що найбільш правильно трактувати негативну спрямованість впливу загроз не на інтереси чи активи, а на майбутнє ефективне функціонування і розвиток суб'єкта безпеки (у цьому дослідженні – страхового ринку).

Зважаючи, що в науці вже узгоджена класифікація загроз на внутрішні та зовнішні, сутність безпеки страхового ринку пропонується розглядати

як комбінацію двох складових: стану страхового ринку (внутрішня складова) та сукупності макроекономічних умов функціонування страхового ринку (зовнішня складова), кожна з яких характеризується відсутністю загроз для ефективного виконання страховим ринком своїх функцій з трансформації фінансових ресурсів [79, с. 77]. Такий підхід до визначення безпеки узгоджується з висновками досліджень О. І. Барановського [9, с. 13] та Л. П. Коваль [69, с. 99].

Стійкість страхового ринку визначається як його здатність протягом тривалого періоду та при суттєвих негативних ситуаціях виконувати свої функції з трансформації фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх адаптаційних можливостей [80, с. 7]. Стійкий ринок через дієві адаптаційні механізми нейтралізує вплив реальних і потенційних загроз і, таким чином, зберігає свою безпеку та забезпечує її у майбутньому. Цим пояснюється більша увага серед науковців і практиків до проблеми управління стійкістю та платоспроможністю страхового ринку ніж до проблеми забезпечення фінансової безпеки. Фінансова стійкість страхових компаній регулюється на законодавчому рівні та контролюється державними наглядовими органами. Тобто можна стверджувати, що фінансова стійкість порівняно з фінансовою безпекою є більш широкою категорією.

Дослідивши сутність базових категорій безпеки та стійкості, можна провести порівняння параметрів пруденційного регулювання та державної політики із забезпечення національної безпеки у сфері страхування, яке наведено у табл. 2.7 (сформовано автором).

Таблиця 2.7

**Порівняння основних параметрів державної політики
за напрямами забезпечення безпеки та пруденційного регулювання**

Параметр політики	Напрямок державної політики	
	Забезпечення безпеки у сфері страхування	Пруденційне регулювання страхового ринку
Об'єкт	Безпека страхового ринку – стан страхового ринку та сукупність макроекономічних умов його функціонування, які характеризуються відсутністю загроз для ефективного виконання страховим ринком своїх функцій з трансформації фінансових ресурсів	Стійкість страхового ринку – здатність страхового ринку протягом тривалого періоду та при суттєвих негативних ситуаціях виконувати свої функції з трансформації фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх адаптаційних можливостей
Мета	Ефективне функціонування і розвиток страхового ринку	Мінімізація суспільної вартості ризику неплатоспроможності страховиків
Завдання	Запобігання та мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці страхового ринку	Запобігання кризовим явищам на страховому ринку (зниження рівня системного ризику страхового ринку) Запобігання неплатоспроможності страховиків (зниження рівня ризику неплатоспроможності страховиків)

Аналіз об'єктів, мети та завдань державної страхової політики, наведених у табл. 2.7, дозволяє зробити висновок, що реалізація пруденційного регулювання страхового ринку сприяє досягненню цілей державної політики із забезпечення національної безпеки у сфері страхування. Безпека ринку страхових послуг як стан ринку та умови його функціонування без загроз досягається у результаті дії ринкових адаптаційних механізмів та ефективних регуляторних впливів держави на діяльність страховиків та ринок у цілому.

Світова практика регулювання у фінансовій сфері постійно удосконалюється, у тому числі підходи до регулювання стійкості («тривалої» платоспроможності) страхових компаній. Сучасна ідеологія підтримання високого рівня платоспроможності страховиків ґрунтується на управлінні їх ризиками діяльності. Якщо рівень ризиків підвищується, страхова компанія повинна мати достатній капітал для їх покриття. Така концепція регуляторних вимог реалізована у Директиві ЄС Solvency II [41].

Регуляторний режим Solvency II [41] базується на перспективному ризик-орієнтованому підході ринкового оцінювання активів і зобов'язань страховиків; правилах оцінювання технічних резервів з виокремленням найкращої оцінки страхових зобов'язань і ризикової маржі; класифікації наявного капіталу за рівнями за критеріями якості активів; жорстких вимогах до системи управління, зокрема вимогах до компетентності ключових осіб менеджменту, до систем управління ризиками, оцінювання власного ризику та платоспроможності, внутрішнього контролю й аудиту.

Пруденційне регулювання Solvency II, на яке поступово переходить Україна, змістовно націлено на адекватне оцінювання ризиків діяльності страхових компаній як страховиками так і наглядовим органом, який на виконання функцій нагляду має можливість користуватись деталізованою інформацією страхової звітності. Більш точні оцінки рівня ризиків сприяють своєчасному й обґрунтованому реагуванню наглядового органу на виявлені проблеми страховому ринку, з метою виконання регуляторних завдань.

Таким чином, аналіз цілей і завдань державної політики, представлених у табл. 2.7, дозволяє відрізнити підґрунтя забезпечення безпеки страхового ринку – мінімізацію загроз і підґрунтя пруденційного регулювання – мінімізацію ризиків.

Для подальшого дослідження теоретичних аспектів забезпечення безпеки доцільно з'ясувати, який саме зв'язок існує між категоріями «загроза» та «ризик». У науковій літературі ці поняття часто використовуються як синоніми [173, с. 191], проте науковці все ж-таки намагаються розрізнити їх сутність.

Так Ж. Костюк у своїй роботі обґрунтовує, що «загроза є частиною ризику і конкретною формою небезпеки, яка виникає у разі негативного наслідку ... ризику» [82, с. 148]. Л. Могиліна стверджує, що ризик є усвідомленою потенційною загрозою (ризиків менше через те, що не всі загрози усвідомлені), а реалізація ризику – є загрозою реальною [96, с. 118, 119]. Н. Пойда-Носик вважає, що ризики виступають джерелами загроз [173, с. 191]. Є. Рудниченко, систематизуючи погляди дослідників на співвідношення категорій загрози та ризику, виокремлює такі наукові позиції [173, с. 192]:

- 1) ризик, як результат впливу загрози (загроза є джерелом ризику);
- 2) ризик, як ймовірність настання загрози (ризик є джерелом загрози);
- 3) ризик, як усвідомлена частина загрози (ризик є складовою загрози);
- 4) ризик, як свідома дія що може стати загрозою (ризик як дія та можливе джерело загрози).

Підсумовуючи аналіз визначень, Є. Рудниченко дійшов висновку, що небезпека – це об'єктивна реальність, яка може призвести до негативних наслідків; загроза – наслідок небезпеки у вигляді чинника потенційно негативної дії; ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з невизначеністю результату внаслідок дії або обставин [173, с. 192].

У страхуванні та ризик-менеджменті ризик визначається як подія, в результаті якої може бути спричинена шкода (збиток) і яка «має ознаки ймовірності та випадковості настання» [152, ст. 8]. Найбільш поширеним представленням величини ризику є добуток очікуваних втрат від реалізації ризикової події (небезпеки) та ймовірності цієї події.

За методологією національної оцінки ризиків у сфері фінансового моніторингу МВФ ризик представляється як функція від ймовірності виникнення негативних подій та негативних наслідків, а ймовірність – як функція співіснування небезпеки і вразливості до неї [251, с. 5]. Іншими словами, ризик реалізується з тією ймовірністю, з якою небезпека настає через вразливість. Наведену діаграму оцінювання ризику в методології МВФ [251, с. 5] можна транспонувати, пристосовуючи її під завдання пруденційного регулювання (рис. 2.8).

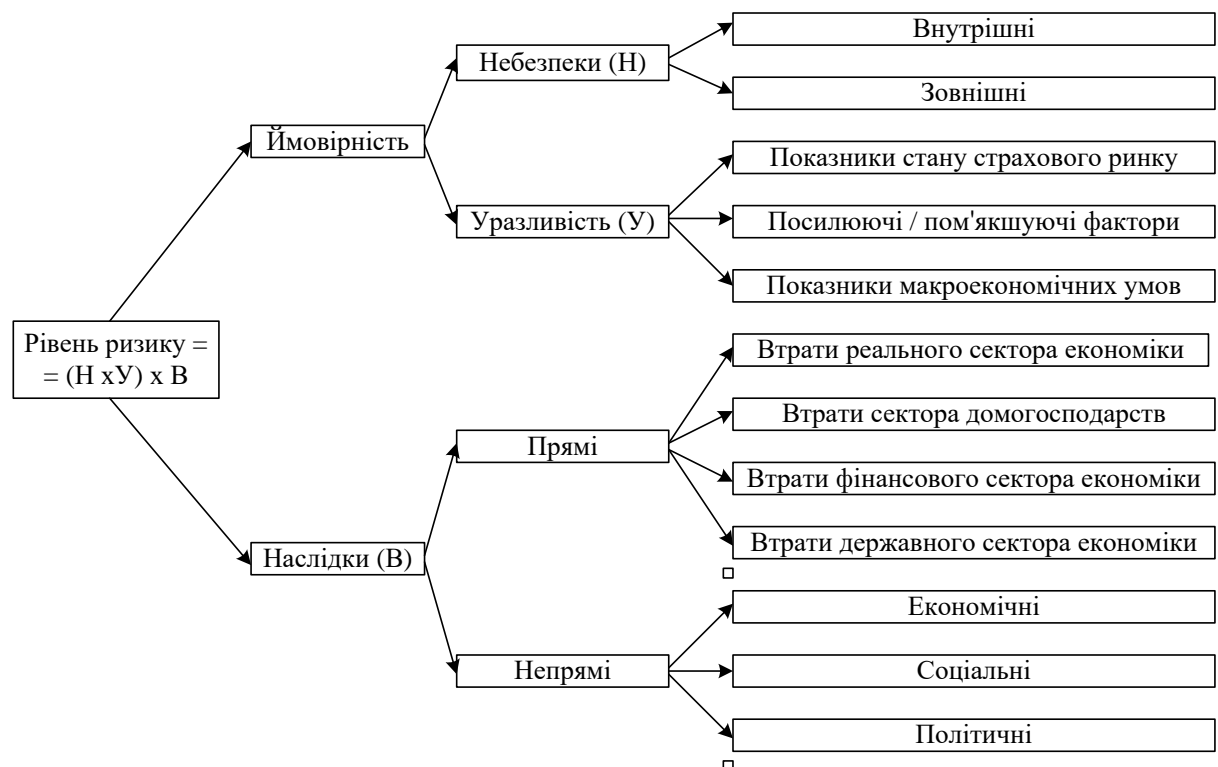

Рис. 2.8. Діаграма оцінювання ризику для цілей пруденційного регулювання

З'ясовано, що пруденційне регулювання націлене на мінімізацію суспільної вартості ризику неплатоспроможності страховиків. З рис. 2.8 видно, що під час розробки державою регуляторних впливів їх дія має бути спрямована і на зниження ймовірності настання ризику, і на зниження негативних наслідків (як прямих втрат держави, страхувальників, вигодонабувачів, інвесторів і контрагентів страховиків, так і непрямих економічних, соціальних і політичних втрат) від можливої реалізації ризику.

Якщо ризикова подія може спричинити значні втрати, такий ризик можна вважати потенційною загрозою. У разі високої ймовірності настання загрози, вона є реальною. Подібну характеристику реальної загрози надають Є. Олейникова, К. Горячкова, Н. Матвєєва як форми небезпеки «на стадії переходу з можливості у дійсність» [173, с. 190].

Розроблений автором перелік критеріїв, коли ризик можна класифікувати як загрозу, наведений у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Критерії віднесення ризику до загрози

Характеристики ризику:		Віднесення ризику до загрози
ймовірність	негативні наслідки (втрати)	
Висока	Значні	Реальна загроза
Висока	Незначні	Ризик не є загрозою
Невисока	Значні	Потенційна загроза
Невисока	Незначні	Ризик не є загрозою

Суб'єктивне визначення меж характеристик ризику (величин ймовірності та негативних наслідків), коли ризик вважається загрозою (див. табл. 2.8) пояснює, чому категорія ризик має «об'єктивно-суб'єктивну» [173, с. 192] природу. Сприйняття ризику особою, яка приймає рішення, є індивідуальним і залежить не лише від досвіду, освіти, інформованості, але й від суб'єктивного відношення до прийнятності (допустимості) того чи іншого ризику.

На підставі критеріїв, що дозволяють встановити загрозу, (див. табл. 2.8) можна уточнити функцію пруденційного регулювання у забезпеченні безпеки страхового ринку: регуляторні рішення державного регулятора мають спрямовуватись на характеристики ризиків ринку страхових послуг таким чином, щоб вони не перетинали меж, за якими такі ризики класифікуються як загроза.

З'ясувавши теоретичні аспекти віднесення ризиків до реальних і потенційних загроз, варто дослідити методичні проблеми оцінювання страхового ринку на предмет виявлення таких загроз.

Дійсно, дієве реагування на загрози можливе лише у разі їх вчасного виявлення. Саме тому наявність об'єктивних оцінок рівня безпеки страхового ринку вкрай необхідна для захисту національних інтересів і забезпечення безпеки у сфері страхування в умовах кризового стану економіки України та динамічних змін глобального економічного простору.

Рівень безпеки страхового ринку є складником фінансової безпеки, яка, у свою чергу, є складником безпеки економічної [132]. В Україні існують офіційно затверджені методичні підходи до розрахунку економічної безпеки та її складових. Оцінювання рівня економічної безпеки згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [133] здійснюється в такому порядку: формується множина індикаторів у розрізі складових економічної безпеки, визначаються їх характеристичні значення та типи (стимулятор, дестимулятор або змішаний тип), приводяться різні за типами індикатори до інформаційної односпрямованості та розмірності (нормування), визначаються вагові коефіцієнти та розраховуються інтегральні індекси за окремими сферами економіки й інтегральний індекс економічної безпеки держави в цілому.

Безпека страхового ринку як складова фінансової й економічної безпеки може оцінюватись за розглянутим методичним підходом, але з врахуванням особливостей функціонування страхового ринку. До основних специфічних характеристик страхової діяльності слід віднести ризиковість страхових операцій, інверсне ціноутворення страхових послуг, довгостроковий характер страхування життя, формування страхових резервів для майбутніх страхових виплат, розміщення резервів у дозволені активи, отримання доходу від інвестування, зниження рівня технічного ризику через перестраховування, наявність нормативних вимог до капіталу.

Слід зазначити, що натепер офіційні методики містять обмежену систему показників, за якою неможливо повноцінно виявити внутрішні та зовнішні загрози функціонування страхового ринку. Так, Методика розрахунку рівня економічної безпеки [132] включала шість показників для оцінювання безпеки страхового ринку як «рівня забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування»:

- показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП);
- показник «щільності страхування» (страхові премії на одну особу), дол. США;
- частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, відсотків;
- рівень страхових виплат, відсотків;
- частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, відсотків;
- частка сукупного обсягу статутних капіталів страхових компаній, що належать нерезидентам у загальному їх обсязі, відсотків.

Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [133] скасовано обчислення рівня безпеки страхового ринку, а перелік вищезазначених індикаторів був змінений та скорочений до двох:

- рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), відсотків;
- частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), відсотків.

Аналізуючи ці переліки показників слід констатувати, що адекватну діагностику страхової безпеки провести важко: методики містять обмежену кількість індикаторів, які не дозволяють достовірно виявити всі внутрішні та зовнішні загрози для страхового ринку.

У наукових роботах А. І. Сухорукова [183; 184, с. 14], О. В. Тимошенко [185, с. 33], Ю. М. Харазішвілі [195; 196; 194] встановлено, що в затверджених на державному рівні методичних підходах до комплексного оцінювання безпеки [132; 133] відсутнє обґрунтування критеріїв відбору індикаторів, визначення їх порогових значень, потребує удосконалення розрахунків інтегрального показника та склад індикаторів. Проблема вибору методик об'єктивного інтегрального оцінювання безпеки (адитивної, мультиплікативної, матричної та графічної моделей) широко обговорюється фахівцями [185; 195; 196]. За дослідженнями Ю. М. Харазішвілі найбільш доцільним є використання мультиплікативної форми інтегрального індексу [196; 194].

Зауваженнями, пред'явленими Ю. М. Харазішвілі, А. І. Сухоруковим і Т. П. Крупельницькою до офіційного методичного забезпечення оцінювання безпеки, є неможливість порівнювати оцінки за різними індикаторами. Науковцями рекомендовано визначати порогові межі таким чином, щоб під час розрахунків можна було зіставляти значення показників і виявляти зони та рівні небезпек, а також переглядати межі залежно від стану економіки та макроекономічних завдань [196].

Порівняння груп показників і складових індикаторів за Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [133] та Індексом глобальної конкурентоспроможності, проведене В. М. Вареник, дозволило отримати важливий науковий результат [22, с. 75]: у цілому групи індикаторів відображають однакову суть, проте в українській методиці не використовуються такі показники як етика, корупція, зловживання впливом, марнотратство державних витрат, якість освітньої системи тощо; крім того, національна методика не бере до уваги рівень розвитку держави.

Ю. М. Харазішвілі також наголошує на важливості розширення показників оцінювання економічної безпеки, зокрема тими, що дозволяють враховувати тіньові аспекти розвитку країни та темпи науково технічного прогресу [196; 194]. Він також вважає, що методологія інтегрального оцінювання повинна отримувати оцінку економічної безпеки як кінцевий результат соціально-економічного розвитку.

Враховуючи, що безпека страхового ринку у своєму складі містить внутрішню складову, яку можна, зокрема, характеризувати рівнем розвитку та конкурентоспроможністю ринку страхових послуг, використання подібних груп показників для оцінювання страхової безпеки є доцільним.

Таким чином, Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [133] в частині оцінювання рівня безпеки страхової галузі необхідно поглиблювати. Під час формування системи показників, визначення порогових значень індикаторів, обранні підходів до обчислення інтегрального індексу по страховій галузі варто враховувати вищенаведені зауваження та пропозиції провідних науковців щодо удосконалення цих Методичних рекомендацій [133].

Для побудови дієвої системи індикаторів безпеки страхового ринку слід здійснити декомпозицію системи та «розглянути комплекс взаємозв'язаних структурних складових безпеки, які відображають функціонування окремих сфер» [194, с. 29]. Для ринку страхових послуг доцільно виокремити сфери страхування життя, страхування іншого, ніж страхування життя, перестраховування та інфраструктури страхової галузі.

Аналогічно опису фінансової системи у проекті Концепції фінансової безпеки України [75] страховий ринок можна представити як сукупність учасників відносин на страховому ринку в межах країни та сукупність економічних відносин учасників ринку із контрагентами.

До учасників слід віднести страховиків, страхових посередників (агентів і брокерів), нестрахових посередників (оцінювачів ризиків і збитків), споживачів страхових послуг, об'єднання учасників, а також державні установи, що здійснюють регулювання страхової діяльності.

Сукупність економічних відносин в страховій галузі запропоновано поділити за типами: на соціально-економічні (відносини зі страхування та перестраховування, трудові, власності, інвестування, відносини з бюджетом) та організаційно-економічні (відносини з організації господарської діяльності, розподілу праці, кооперації, державного регулювання), за критеріями знаходження і ролі контрагентів: на внутрішні відносини (контрагенти є учасниками ринку та резидентами), зовнішні всередині країни (контрагенти не є учасниками ринку, але є резидентами) та зовнішньоекономічні (контрагенти є нерезидентами) [79, с. 78].

Економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом або використанням грошових коштів, є фінансовими, які на ринку страхування породжують фінансові потоки, зокрема платежі та виплати зі страхування й перестраховування, винагороди страховим посередникам, витрати на оплату праці, витрати нагляду, інші витрати на ведення справи, інвестування контрагентів у статутні капітали та цінні папери учасників, інвестування учасників, доходи від інвестицій, тощо.

Важливо, що оцінювання рівня безпеки страхового ринку (виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз) має проводитись, у першу чергу, на базі аналізу основних фінансових потоків за видами та у розрізі типів економічних відносин і місцезнаходження контрагентів суб'єктів страхового ринку.

Для оцінювання безпеки доцільно також використовувати показники тестів раннього попередження [167] та індикатори стійкості, що пропонуються МВФ [115], на основі яких у пруденційному нагляді оцінюються ризики діяльності страхових компаній (індикатори стійкості страховиків) і частково стійкість страхового ринку (агреговані макропруденційні індикатори) за підходом CARAMELS [24, с. 137–140].

Підхід CARAMELS у страхуванні передбачає аналіз достатності капіталу (capital), якості активів (asset quality), перестраховування (reinsurance), адекватності виплат і актуарних зобов'язань (adequacy of claims and actuarial liabilities), менеджменту і корпоративного управління (management

and corporate governance), доходності і прибутковості (earnings), ліквідності та узгодженості активів і зобов'язань (liquidity and asset/liability matching), уразливості до дій пов'язаних осіб (subsidiaries and related parties), чутливості до ринкового ризику (sensitivity to market risk) [24, с. 3].

Оцінювання стійкості ринку здійснюється у пруденційному нагляді на підставі консолідованих звітних даних з розширенням системи тестів раннього попередження показниками, що дозволяють враховувати макроекономічні ризики, зовнішні та внутрішні економічні зв'язки системи. Індикатори стійкості структуровані за такими групами [80, с. 10–12]:

- агреговані макропруденційні індикатори за підходом CARAMELS;
- показники внутрішніх зв'язків усередині страхового ринку;
- показники зв'язків страхового ринку з макросистемами світу;
- показники концентрації страхового ринку;
- показники системної значимості страхового ринку;
- індикатори потенційних економічних навантажень.

Методики вимірювання стійкості та безпеки страхового ринку мають різний об'єкт оцінки: для безпеки – це наявні та потенційні загрози, для стійкості – ризики функціонування та здатність системи їм протистояти. Враховуючи, що ризик стає загрозою, якщо рівень негативних наслідків (втрат) у разі реалізації ризику високий, показники стійкості страхового ринку, що вимірюють ризики, можуть застосовуватись для оцінювання стану безпеки. Відмінними в оцінюванні стійкості будуть індикатори, що відображають здатність системи протистояти загрозам, які не враховуються для оцінювання безпеки.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [133] пропонують органам виконавчої влади використовувати запропоновану в них систему показників і алгоритм оцінювання «для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері». Таким чином, безпеку страхового ринку доцільно оцінювати Нацкомфін-послуг одночасно із оцінюванням стійкості страхової галузі: більшість показників і розрахунків для двох напрямів аналізу буде однаковими.

Вимірювання рівня загроз та інтегральний рівень безпеки страхового ринку варто здійснювати регулярно, а також відстежувати їх динаміку протягом певного періоду. У процесі оцінювання мають виявлятися підвищені ризики, які можуть спричинити значні втрати. На найбільш небезпечних ризиках акцентується першочергова увага державного регулятора. Такий принцип «на основі оцінки ризиків» використовується у пруденційному регулюванні для «зменшення наглядового навантаження на фінансові установи, діяльність яких не несе загрози невиконання зобов'язань перед існуючими клієнтами, і посилення наглядових зусиль за установами, діяльність яких є чи може бути загрозою для виконання таких зобов'язань» [73, с. 5].

Проте державна політика у сфері забезпечення безпеки набагато шир-

ше, ніж запобігання загрози неплатоспроможності страховиків. Крім цієї проблеми, на думку О. Залєтова, страховому ринку України загрожують низькі темпи ринкової трансформації та реструктуризації реального сектору економіки, слабкий фінансовий стан значної частини суб'єктів господарювання, адміністративний вплив на діяльність окремих страховиків з боку органів влади, недоліки податкового законодавства, слабкий захист прав кредиторів, недостатня ефективність страхового нагляду [56, с. 3]. Тобто політика забезпечення безпеки страхового ринку має цілі та завдання ширше, ніж у пруденційному регулюванні, втім вона базується на пруденційних інструментах. Сфера реалізації політики забезпечення безпеки страхової галузі представлена на рис. 2.9 (розроблено автором).

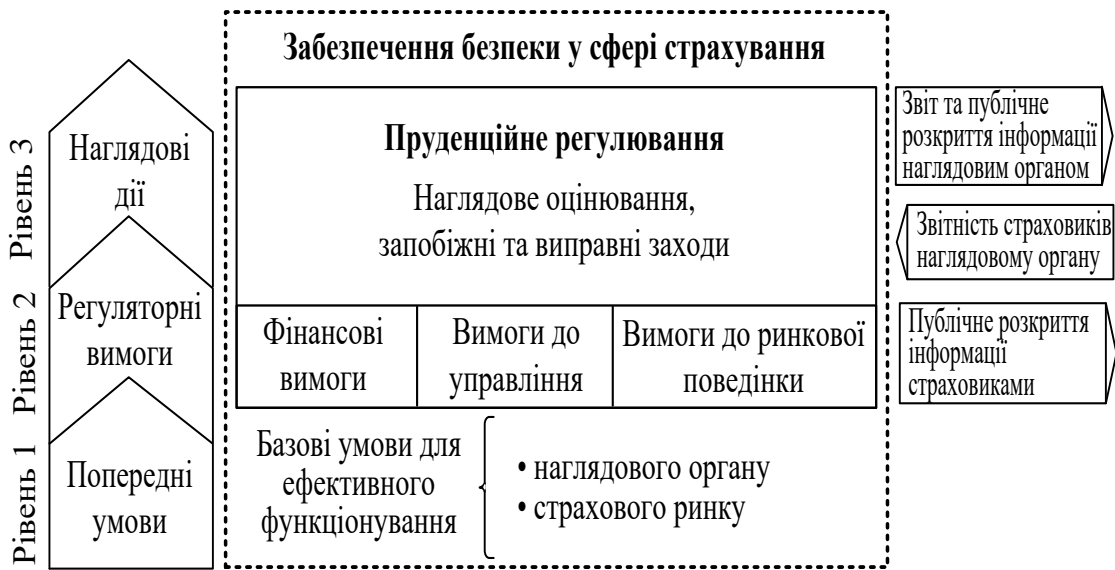

Рис. 2.9. Сфера реалізації державної політики забезпечення безпеки страхового ринку

Реалізація політики забезпечення безпеки виходить за рамки повноважень Нацкомфінпослуг. Регулювання здійснюється «через відповідну систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади» [56, с. 3]. Під час реалізації політики державними регуляторними органами застосовуються інструменти впливу на базові умови ефективного функціонування страхового ринку й органу нагляду за страховою діяльністю (рівень 1 на рис. 2.9).

Досягнення мети державної політики забезпечення безпеки з ефективного функціонування та розвитку страхового ринку можливо у разі [56, с. 4]: розвитку економіки держави, усуненні диспропорцій у її структурі, проведенні ефективної макроекономічної політики, узгодженості дій органів державної влади відносно страхового ринку, комплексності та системності розвитку законодавства, розвитку фінансових ринків, безперебійного функціонування платіжних систем.

Слід зазначити, що всі учасники відносин на ринку страхових послуг у межах їх функцій рівною мірою є суб'єктами забезпечення безпеки [75],

тобто забезпечення безпеки страхової галузі має здійснюватись не лише державою, а й страховиками і споживачами. Роль держави полягає у регуляторних впливах, що впорядковують діяльність учасників страхового ринку, обмежують і стимулюють їх економічні та зовнішньоекономічні відносини.

Зниження загроз функціонування страхового ринку переважно відбувається через, пруденційне регулювання, яке є основним інструментом забезпечення безпеки. Цей напрям регуляторної політики базується на пруденційних правилах діяльності страхових компаній: «кількісних та якісних показниках, нормативах і вимогах щодо ліквідності, капіталу та платоспроможності, прибутковості й якості активів, ризиковості операцій, якості систем управління й управлінського персоналу, правилах надання фінансових послуг тощо» [73, с. 5].

Всі пруденційні правила згідно зі стандартами IAIS [250] поділяються на три групи компонентів: фінансові вимоги, вимоги до управління та ринкової поведінки (рівень 2 на рис. 2.9):

фінансові вимоги містять нормативні правила з платоспроможності страховиків, достатності їх капіталу, дозволених форм капіталу, інвестицій, оцінювання активів з врахуванням рівня їх ризику, визначення адекватної величини технічних резервів;

вимоги до управління включають вимоги до систем управління та їх якості, зокрема до ризик-менеджменту, внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту, актуарних розрахунків, аутсорсингу, вимоги до компетентності та репутації осіб, які виконують ключові функції;

вимоги до ринкової поведінки, які стосуються, у першу чергу, вимог до розкриття інформації страховиками для розширення інформованості наглядових органів про рівень ризиків страховиків та інформованості споживачів для прийняття ними зважених рішень зі страхування.

Виконання страховиками нормативних вимог інспектується наглядовим органом (рівень 3 на рис. 2.9). Під час безвиїзних перевірок оцінюється рівень ризиків кожного страховика з урахуванням специфіки діяльності компанії. Якщо рівень ризиків високий, наглядовий орган перевіряє компанію під час виїзної перевірки та застосовує виправні заходи індивідуально, щоб урахувати особливості діяльності страховика. Для попередження проблем у страховиків регулятором застосовуються запобіжні заходи.

Проте робота наглядового органа зосереджується не лише на ризиках діяльності страховиків. У його компетенцію має входити обов'язок відстежувати системні ризики (відповідно і загрози) страхового ринку що мають внутрішні та зовнішні макроекономічні причини.

Взагалі, всі інструменти пруденційного регулювання можна поділити на превентивні, діагностичні й оздоровчі [24, с. 68, 69]. Широкий спектр інструментарію державного регулятора дозволяє впливати на різні сфери функціонування страхового ринку, його структуру, поведінку і результативність страховиків та інших учасників ринку на різних етапах їх розвитку: від створення до припинення діяльності. Всі елементи структури регулювання (див. рис. 2.9) взаємопов'язані, тому для досягнення результативності державної політики згідно з міжнародними стандартами [250] послаблені регуляторні вимоги мають компенсуватись більшою увагою органу нагляду та сильнішими виправними впливами у разі виникнення загроз.

Останній підхід до побудови системи пруденційного регулювання, передбачений стандартами, має поступово переглядатись враховуючі результати сучасних досліджень з синергетики, згідно з якими «антикризові заходи регуляторних впливів мають обиратись і впроваджуватись державним регулятором особливо зважено і обережно та бути направленими передусім на формування механізмів ринкової самоорганізації страхового ринку» [77, с. 296]. Адаптаційні процеси самоорганізації на ринку страхових послуг зможуть ефективніше, з меншими витратами знизити рівень системних ризиків і збалансувати ринкову систему, якщо держава буде більш професійно виконувати свої регуляторні функції, базуючись на новітніх наукових досягненнях.

2.4. Управління достатністю капіталу страхових компаній в умовах європейського вектору розвитку ринку фінансових послуг України

Важливу роль у забезпеченні економічного розвитку кожної держави відіграє страховий ринок. Платоспроможність та стабільне функціонування страхових компаній є визначальними факторами при формуванні довіри до них споживачів страхових послуг, кредиторів та контрагентів. Однією з основних умов забезпечення платоспроможності страховиків є достатній, але не надлишковий обсяг власного капіталу. У світовій практиці нагляд за діяльністю фінансових установ набули значного поширення вимоги до розміру власного капіталу, які повинні відповідати прийнятим ризикам та забезпечувати здатність страховиків компенсувати непередбачені збитки. Це обумовлено тим, що страхові компанії з достатнім капіталом є більш стійкими до втрат та здатні продовжувати надавати страхові послуги, навіть, в періоди економічних спадів.

Для страхових компаній основним стимулом реалізації підходів до управління достатністю капіталу відповідно до ризиків діяльності виступають вимоги національних органів нагляду. Таким чином, на державному рівні з метою забезпечення платоспроможності та ефективності функціонування страхового ринку головне завдання наглядових органів полягає в затвердженні єдиного концептуального підходу до оцінки достатності капіталу страховиків. У Законі України «Про страхування» [152] для забезпечення достатності капіталу страхових компаній встановлені такі кількісні вимоги до власного капіталу та окремих його складових елементів:

статутний капітал страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, має бути не менше 1 млн. євро на момент реєстрації компанії;

фактичний запас платоспроможності страхової компанії (власний капітал за вирахуванням нематеріальних активів) має перевищувати нормативний запас платоспроможності.

Для оцінки дотримання страховиками в Україні вимог законодавства щодо обсягу статутного капіталу та фактичного запасу платоспроможності сформовано вибірку із 65 страхових компаній, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя. Упродовж 2012-2016 років обсяг валових

страхових премій обраних страхових компаній знаходився в діапазоні від 48,30% до 62,94 % загального обсягу валових премій страхового ринку України, а валові страхові виплати становили більше ніж 70 %. Тому ця вибірка компаній є репрезентативною.

Упродовж 2012-2016 років обсяги статутних капіталів усіх страхових компаній перевищували визначене Законом [152] мінімальне значення в середньому в 10 разів. Це обумовлено тим, що страховики залучають кошти від акціонерів не лише для виконання регулятивних вимог, а з метою підтримання платоспроможності, фінансування розвитку, досягнення цільового кредитного рейтингу тощо. Крім того, високі обсяги статутних капіталів страхових компаній в Україні свідчать про привабливість страхового ринку для інвесторів.

Упродовж досліджуваного періоду усі 65 страхових компаній виконували норматив достатності капіталу. При цьому медіанне значення показника відношення ФЗП до НЗП знаходилося у діапазоні від 4,55 од. до 5,15 од., тобто значно перевищувало граничне значення.

Втім, враховуючи особливості методики розрахунку показника достатності капіталу згідно з чинним законодавством України [152], зокрема обмеженість включення ризиків (лише страхового), можна зробити припущення про потенційну недооцінку величини ризиків, властивих українським страховикам. Останнє може викликати зростання ймовірності настання банкрутств страхових компаній України при реалізації прийнятих, але не оцінених ризиків. Тобто, на перший погляд адекватно оцінений обсяг власного капіталу страхових компаній може виявитися недостатнім для покриття ризиків, що може призвести до порушення фінансової стійкості страхового сектору. Зазначене підтверджує нагальну потребу запровадження положень Директиви Solvency II щодо оцінювання достатності капіталу у національне законодавство та проведення оцінки кількісного впливу Директиви Solvency II на вимоги до капіталу страховиків в Україні.

У Директиві Solvency II для оцінки достатності капіталу використовуються два показники: мінімальний коефіцієнт достатності капіталу (CAR_{min}) та цільовий коефіцієнт достатності капіталу (CAR_{tar}).

Мінімальний коефіцієнт достатності капіталу розраховується як відношення наявного капіталу до мінімального необхідного капіталу (MCR). У випадку, якщо CAR_{min} менше за одиницю, компанія визнається неплатоспроможною і до неї застосовуються заходи впливу у вигляді відкликання ліцензій на страхову діяльність або передачі страхового портфеля іншій страховій компанії. Модель розрахунку наявного капіталу представлена у табл. 2.9.

Як видно з табл. 2.9, згідно з положеннями Solvency II наявний капітал страхової компанії складається з основного та додаткового капіталу та має три рівні [240]. Наявний капітал визначається як різниця між сумою активів та зобов'язань, тобто є чистими активами страхової компанії. Зобов'язання включають страхові резерви, а також інші елементи залученого та позикового капіталу, за винятком гібридних боргових фінансових інструментів (субординованого боргу), які для цілей оцінки достатності капіталу прирівнюються до власного капіталу.

Таблиця 2.9

Порядок розрахунку наявного капіталу страхової компанії при оцінці його достатності

Елементи наявного капіталу		Капітал першого рівня		Капітал другого рівня	Капітал третього рівня
		Необмежений	Обмежений		
Згідно з вимогами Директиви ЄС 91/674/ЕЕС (далі – ІАД) [41]	Згідно з вимогами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [134]				
Основні власні фонди					
Сплачений статутний капітал (вартість простих акцій)	Зареєстрований капітал (вартість простих акцій)	+	-	-	-
Викуплені акцій власної емісії	Вилучений капітал	-	-	-	-
Рахунок премії на акції	Додатковий капітал	+	-	-	-
Резерв переоцінки активів	Капітал у дооцінках	+	-	-	-
Резерв	Резервний капітал	+	-	-	-
Нерозподілений прибуток минулих років	Нерозподілений прибуток	+	-	-	-
Прибуток поточного року		+	-	-	-
Сплачений статутний капітал (вартість привілейованих акцій)	Зареєстрований капітал (вартість привілейованих акцій)	-	+	-	-
Субординована заборгованість:					
– з датою погашення понад 10 років;	-	-	+	-	-
– з датою погашення понад 5 років;	-	-	-	+	-
– з датою погашення понад 3 роки	-	-	-	-	+
Додаткові власні фонди					
Неоплачений статутний капітал (вартість простих акцій)	Неоплачений капітал	-	-	+	-
Неоплачений статутний капітал (вартість привілейованих акцій)	Неоплачений капітал	-	-	+	-
Неоплачена субординована заборгованість:					
– з датою погашення понад 10 років;	-	-	-	+	-
– з датою погашення понад 5 років	-	-	-	-	+

Включення окремих елементів власного та гібридного капіталу до складу наявного капіталу здійснюється у тому випадку, якщо вони забезпечують досягнення однієї або двох таких цілей: зниження ймовірності банкрутства страхової компанії за рахунок поглинання збитків; компенсації втрат страхувальників у разі ліквідації страховика. З урахуванням цього власний капітал (за винятком вартості привілейованих акцій) враховується у складі наявного капіталу у повному обсязі, оскільки дозволяє покривати збитки та компенсувати втрати споживачів страхових послуг за будь-яких обставин. Розмір субординованого боргу при визначенні обсягу наявного капіталу обмежується, бо за рахунок нього страхова компанія не може покрити збитки поточної діяльності.

Як видно з табл. 2.9, елементи капіталу першого необмеженого рівня входять до складу наявного капіталу для покриття SCR та MCR у повному обсязі, до складових капіталу інших рівнів застосовуються кількісні обмеження. У роботі розроблена модель розрахунку наявного капіталу, яка відповідає вимогам директиви Solvency II (формула (2.3)).

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{НК}_{\text{SCR}} = \text{НК}_1 + \text{НК}_2 + \text{НК}_3 \\ \text{НК}_1 = \text{НК}_{1\text{H}} + \text{НК}_{1\text{O}} \\ \text{НК}_{1\text{O}} < 0,2 \cdot \text{НК}_1 \\ \text{НК}_1 > 0,5 \cdot \text{НК}_{\text{SCR}} \\ \text{НК}_3 < 0,15 \cdot \text{НК}_{\text{SCR}} \\ \text{НК}_{\text{MCR}} = \text{НК}_1 + \text{НК}_2 \\ \text{НК}_1 > 0,8 \cdot \text{НК}_{\text{MCR}} \end{array} \right. , \quad (2.3)$$

де НК_1 – наявний капітал першого рівня;
 НК_2 – наявний капітал другого рівня;
 НК_3 – наявний капітал третього рівня;
 $\text{НК}_{1\text{O}}$ – обмежений наявний капітал першого рівня;
 $\text{НК}_{1\text{H}}$ – необмежений наявний капітал першого рівня.

Оскільки, чинним законодавством України [152] не передбачено можливість залучення страховиками субординованих боргових інструментів, для подальших розрахунків показник наявного капіталу буде прийнято рівним балансовій вартості власного капіталу за вирахуванням суми нематеріальних активів.

Відповідно до вимог Директиви Solvency II [240] у роботі розраховано показник CAR_{min} для об'єктів дослідження. Результати розрахунків продемонстрували, що мінімальний норматив достатності капіталу упродовж 2012-2013 років не виконували три компанії: ТДВ «СК«ВіДі-Страховання», ПРАТ СК «Гарант-Система» та ПРАТ «Європейське туристичне страхування»; упродовж 2014-2015 років – дві компанії: ТДВ «СК«ВіДі-Страховання» та ПРАТ «Європейське туристичне страхування»; у 2016 році – дві компанії: ПРАТ «Європейське туристичне страхування» та ПРАТ «СК«Надійна». У цих компаній обсяг власного капіталу був меншим за мінімально допустимий розмір MCR у абсолютному значенні (2,2 млн. євро).

На основі порівняння значень показників нормативного запасу платоспроможності з мінімальним необхідним капіталом встановлено, що у се-

редньому упродовж 2012-2016 рр. MCR перевищувало НЗП в 2 рази. З огляду на це можна стверджувати, що встановлені Законом України «Про страхування» [152] вимоги до капіталу є заниженими та не дозволяють забезпечити платоспроможність страхових компаній в Україні.

Для раннього попередження ризиків страхових компаній та забезпечення здатності страховиків покривати непередбачувані збитки Директивою Solvency II встановлено цільовий норматив достатності капіталу (CAR_{tar}), який визначається як відношення наявного капіталу до необхідного капіталу (SCR).

Необхідний капітал (SCR) – обсяг наявного капіталу, який з ймовірністю не менше 99,5 % гарантує виконання страховою компанією своїх зобов'язань за договорами страхування упродовж наступних 12 місяців [222]. Для розрахунку SCR враховуються всі ризики страховика, які можливо кількісно оцінити. Основними відповідно до Solvency II є страховий, ринковий, кредитний (ризик дефолту контрагентів) та операційний ризики. Визначення SCR може здійснюватися з використанням стандартної формули або за внутрішньою моделлю страхової компанії.

Для розрахунку необхідного капіталу на основі стандартної формули застосовується модульний підхід, згідно з яким основні категорії ризиків (модулі) розділяються на субмодулі. Так, модуль ринкового ризику включає такі субмодулі, як ризик змін процентних ставок, доходності акцій, цін на нерухомість, індексу інфляції, валютного курсу тощо.

Для визначення необхідного капіталу за кожним субмодулем ризиків застосовуються два основні підходи: метод коефіцієнтів та метод стресових сценаріїв. Сутність методу стресових сценаріїв полягає у тому, що розмір необхідного капіталу за окремим субризиком визначається на основі оцінювання впливу одного або декількох сценаріїв на обсяг нетто-активів страховика. До таких стресів у Solvency II відносять: непередбачуване падіння або зростання відсоткової ставки, коливання курсу акцій тощо.

Розраховані за окремими модулями (субмодулями) ризиків показники SCR агрегуються у інтегральний показник з метою визначення необхідного капіталу для страхової компанії загалом.

У процесі агрегування враховується кореляція між ризиками з використанням коваріаційної матриці, тому загальний розмір необхідного капіталу не дорівнює сумі потреб у капіталі для покриття кожного ризику.

Розрахунок необхідного капіталу ґрунтується на припущенні, що страховик планує здійснювати свою діяльність на постійній основі. За стандартною формулою SCR є сумою базового необхідного капіталу та необхідного капіталу для покриття операційного ризику (формула (2.4)) [240, с. 95]:

$$SCR = BSCR + Adj + SCR_{op} = \sqrt{Corr_{ji} \cdot SCR_j \cdot SCR_i} + Adj + SCR_{op}, \quad (2.4)$$

де BSCR – базовий необхідний капітал;

Adj – кореговане покриття втрат технічних резервів і відстрочених податків;

SCR_{op} – необхідний капітал для покриття операційних ризиків;

SCR_i – необхідний капітал для покриття i -го виду ризиків;

$Corr_{ji}$ – попарні коефіцієнти кореляції;

i – рядки кореляційної матриці;

j – колонки кореляційної матриці.

При визначенні базового необхідного капіталу враховуються три види ризиків: страхові, ринкові та кредитні ризики.

Найбільш специфічними в діяльності страхових компаній є страхові ризики, які виникають у результаті неадекватного ціноутворення на страхові послуги та формування страхових резервів. Порядок розрахунку необхідного капіталу для покриття страхових ризиків відповідно до вимог Директиви Solvency II представлений на рис. 2.10.

Умовні позначення:

SCR_{nl} - необхідний капітал для покриття страхових ризиків за класами страхування майна та відповідальності;
 SCR_h - необхідний капітал для покриття страхових ризиків за класами особистого страхування;
 σ_{nl} - ризик страхового портфеля за класами страхування майна та відповідальності;
 σ_h - ризик страхового портфеля за класами особистого страхування;
 $ЧП_i$ - чисті страхові премії за і-м класом страхування;
 $СР_i$ - чисті страхові резерви за і-м класом страхування;
 r_{ij} - коефіцієнт кореляції між окремими класами страхування;
 σ_i - ризик премій і резервів за і-м класом страхування;
 $\sigma_{(p)i}$ - ризик премій за і-м класом страхування;
 $\sigma_{(r)i}$ - ризик резервів за і-м класом страхування.

Рис. 2.10. Порядок розрахунку необхідного капіталу для покриття страхових ризиків

Як видно із рис. 2.10, для цілей оцінки достатності капіталу страхові ризики поділяються на дві групи. Перша групи охоплює ризиками за класами майнового страхування та страхування відповідальності, друга група – за класами особистого страхування. У межах цих двох груп страхових ризиків основними є ризики премій та резервів.

Ризик премій – ризик непередбачуваних збитків за чинними договорами, які можуть виникнути в майбутньому у результаті: перевищення розміру фактичних збитків над очікуваним; зміни терміну сплати страхових відшкодувань, зміни частоти збитків порівняно з очікуваними показниками

[246]. Ризик премій пов'язаний із політикою ціноутворення на страхові послуги. Страхові компанії розраховують страхові тарифи з урахуванням певного рівня збитковості. У випадку, якщо збитковість перевищує очікуваний рівень, виникає ситуація, за якої обсяг зібраних премій є недостатнім для компенсації збитків, що виникли.

Ризик резервів відноситься до страхових подій, які вже відбулися, і відображає ймовірність того, що розміри збитків будуть вищими ніж ті, що очікувалися, момент заяви збитків чи частота страхових подій будуть відрізнятися від очікуваних [246].

Оцінкою страхових зобов'язань компанії, а також джерелом їх виконання є страхові резерви. Відповідно до норм чинного законодавства України [152, 137] такі резерви страховиків складаються з резерву незароблених премій та резерву збитків, який в свою чергу включає резерв заявлених, але не виплачених збитків, резерв збитків, які виникли, але не заявлені, резерв катастроф та резерв коливань збитковості. Резерв незароблених премій відповідає очікуваному збитку за вже укладеними договорами страхування та залежить в основному від адекватності страхових тарифів. Резерв збитків є статистичною оцінкою значення збитків, які вже виникли, однак ще не заявлені або не оплачені.

Як і за будь-якої іншої статистичної оцінки, при оцінці резервів можуть бути допущені помилки. У випадку недооцінки величини резервів страховик буде не в змозі виконати зобов'язання за рахунок коштів цих резервів. У такому разі джерелом компенсації непередбачуваних збитків та виконання зобов'язань виступає власний капітал. В Директиві Solvency II [222] страхування поділяється не на види, як у національному законодавстві, а на класи. Для спрощення подальшого аналізу види страхування іншого, ніж страхування життя, визначені Законом України «Про страхування» [152], об'єднано у класи за рівнями ризиків відповідно до класифікації, наведеної у Solvency II. Результати групування представлені у табл. 2.10.

Для кожного класу страхування, представленого у табл. 2.10, Європейським комітетом страхового та пенсійного нагляду з метою спрощення оцінки необхідного капіталу для покриття страхових ризиків розраховано стандартні значення коефіцієнтів ризиків премій ($y_{(p)i}$) та ризиків резервів ($y_{(r)i}$) за консолідованими даними страхового ринку ЄС. Відповідно до отриманих значень показників $y_{(p)i}$, $y_{(r)i}$ найбільш ризиковими класами страхування є страхування фінансових ризиків, страхування морського, повітряного транспорту та перевезень і страхування відповідальності.

Структура валових страхових премій страхового ринку України за класами страхування у 2016 році представлена на рис. 2.11.

Дані, наведені на рис. 2.11, демонструють, що за звітний період у структурі страхових портфелів страховиків в Україні переважають класи страхування з високим та середнім рівнем ризику, оскільки вони є високоприбутковими. Так, у 2016 році частка страхування майна від вогню та інших пошкоджень у загальному обсязі премій склала 24 %, частка страхування фінансових ризиків – 19%, а страхування наземних транспортних засобів – 15%. Аналогічна ситуація спостерігалася й у попередні роки.

Склад класів страхування відповідно до рівня страхового ризику

Клас страхування відповідно до Solvency II [222]	Види страхування відповідно до Закону України «Про страхування» [152]
Клас 1 – страхування захисту доходів	страхування від нещасних випадків, страхування здоров'я на випадок хвороби
Клас 2 – страхування медичних витрат	медичне страхування, страхування медичних витрат
Клас 3 – страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів	страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту
Клас 4 – страхування наземних транспортних засобів	страхування наземного транспорту (крім залізничного), страхування залізничного транспорту
Клас 5 – страхування морського, повітряного транспорту та перевезень	страхування повітряного та водного транспорту, страхування вантажів та багажу, страхування відповідальності власників повітряного та водного транспорту, авіаційне страхування цивільної авіації, страхування відповідальності морського перевізника
Клас 6 – страхування майна від вогню та інших пошкоджень	страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; страхування майна
Клас 7 – страхування відповідальності	страхування відповідальності перед третіми особами (іншої, ніж передбачено пунктами 12-14 статті 6 Закону України «Про страхування» [152])
Клас 8 – страхування кредитів та виданих гарантій	страхування кредитів, страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій
Клас 9 – страхування працівників	корпоративне страхування від нещасних випадків та медичне страхування, обов'язкові види страхування працівників, передбачені пунктами 2-5, 13, 19 статті 7 Закону України «Про страхування» [152]
Клас 10 – страхування судових витрат	страхування судових витрат
Клас 11 – страхування подорожуючих	інші види добровільного страхування
Клас 12 – страхування підприємницьких ризиків	страхування інвестицій, страхування фінансових ризиків

Рис. 2.11. Структура валових страхових премій страхового ринку України

Впродовж 2012-2016 років показник диверсифікації валових страхових премій страховому ринку України за класами страхування підвищився на 3,6 процентних пункти за рахунок зростання часток особистого страхування у структурі страхових премій та зменшення питомої ваги страхування майна від вогню та інших пошкоджень. З проведеного аналізу можна зробити висновок, що подальший розвиток особистого страхування в Україні забезпечить не лише підвищення соціального захисту населення, а сприятиме диверсифікації та зниженню рівня ризиків страхової діяльності у державі.

На основі даних щодо розміру чистих страхових премій та резервів за класами страхування із використанням порядку, представленого на рис. 2.11, розраховано показники необхідного капіталу для покриття страхових ризиків. Отримані розрахунки демонструють, що у 2016 році найбільший обсяг необхідного капіталу для покриття страхових ризиків за класами особистого страхування мала ПРАТ СК «Нафтогазстрах» (78 393,77 тис. грн.), а для ризиків страхування майна та відповідальності – АТ «СК «АХА Страхування» (330 804,37 тис. грн.). Дані компанії є лідерами страхового ринку України за обсягами чистих страхових премій у відповідних галузях страхування.

Оскільки диверсифікація – це один із методів зниження страхових ризиків, поліпшення структури страхового портфеля повинно знизити обсяг необхідного капіталу для покриття страхових ризиків.

Для доведення можливості використання методу диверсифікації при управлінні достатністю капіталу у роботі висунуто гіпотезу стосовно наявності взаємозв'язку між коефіцієнтом диверсифікації страхового портфеля та розміром необхідного капіталу для покриття страхових ризиків, розрахованим на одиницю страхових премій.

Для оцінки рівня диверсифікації страхових портфелів нами запропоновано використовувати таку формулу:

$$I_{\text{сп}} = \sum_i^n \left(\frac{\text{ЧП}_i}{\text{ЧП}} \right)^2, \quad (2.5)$$

де $I_{\text{сп}}$ – показник диверсифікації страхового портфеля;

ЧП_i – обсяг чистих страхових премій за i -м класом страхування;

ЧП – загальний обсяг чистих страхових премій.

Зазначений показник є дестимулятором, тобто високе значення індексу свідчить про низький рівень диверсифікації страхового портфеля.

Визначення необхідного капіталу для покриття страхових ризиків на одиницю страхових премій здійснюється за формулою (2.6):

$$\text{SCR}_{\text{ins}} = \frac{\sqrt{\sum_{ij} r_{ij} \cdot \text{SCR}_j \cdot \text{SCR}_i}}{\text{ЧП}} = \frac{\sqrt{\text{SCR}_{\text{nl}}^2 + \text{SCR}_{\text{health}}^2}}{\text{ЧП}}, \quad (2.6)$$

де SCR_{ins} – необхідний капітал для покриття страхових ризиків на одиницю чистих страхових премій;

$\text{Corr}_{ij} = 0$ – коефіцієнт кореляції між ризиками страхування майна та відповідальності та ризиками особистого страхування;

ЧП – чисті страхові премії.

Зазначений показник може використовуватися в практичній діяльності страхових компаній та рейтингових агентств з метою порівняння різних страхових портфелів за рівнем ризику.

Перевірка висунутої гіпотези проводилась з використанням регресійного аналізу у програмному пакеті Microsoft Excel за даними 65 страхових компаній за 2016 рік. Кількість об'єктів аналізу узгоджена з необхідним розміром вибірки для надійного встановлення наявності взаємозв'язку [213].

При побудові регресійної моделі в якості результуючого показника (Y_x) обрано обсяг необхідного капіталу для покриття страхових ризиків на одиницю страхових премій, який знаходиться під впливом одного фактора (X) – диверсифікації страхового портфеля. При цьому рівняння, що характеризує прямолінійну залежність між двома показниками, має наступний вигляд:

$$Y_x = a + b \cdot X, \quad (2.7)$$

де a і b – параметри рівняння регресії.

У табл. 2.11 наведено результати регресійного аналізу для адаптивної моделі з однією змінною.

Таблиця 2.11

**Результати регресійного аналізу залежності
розміру необхідного капіталу для покриття страхових ризиків
від рівня диверсифікації страхового портфеля**

Параметр рівняння	Показник								
	Коефіцієнт	t-фактичне	t-табличне	Множинний R	R-квадрат	Нормований R-квадрат	Стандартна помилка	F-фактичне	F-теоретичне
Y_x	0,07	2,86	1,99	0,77	0,59	0,59	0,02	93,97	4,00
X	0,54	9,69					0,06		

Дані табл. 2.11 свідчать про наявність лінійного зв'язку між залежною та незалежною змінними, що показує коефіцієнт множинної кореляції (R) зі значенням 0,77 ($0,7 < R \leq 0,9$ – сильний кореляційний зв'язок [213]). Це положення доводить висунуту гіпотезу та обґрунтовує можливість застосування методу диверсифікації страхового портфеля для управління достатністю капіталу страхових компаній.

Рівнянні зв'язку за формулою (2.7) та даними табл. 2.11 виглядає таким чином:

$$Y_x = 0,07 + 0,54 \cdot X. \quad (2.8)$$

Для обґрунтування значущості розрахованих параметрів моделі проведено порівняння отриманих значень з їх стандартними помилками. Якщо стандартне відхилення перевищує відповідний модуль оцінки параметра,

то це означає зсув отриманої оцінки. У побудованій моделі отримані оцінки виявилися незміщеними ($0,07 > 0,02$; $0,54 > 0,06$) [213].

Розрахований коефіцієнт детермінації демонструє, що на 59 % варіація результуючого показника (обсягу необхідного капіталу для покриття страхових ризиків у розрахунку на одиницю страхових премій) пояснюється варіацією факторної ознаки (коефіцієнта диверсифікації страхового портфеля).

Для оцінки значущості отриманих коефіцієнтів регресійного рівняння використано t-критерій Стьюдента. Значення t-критерію (t_p) визначається як відношення взятого за модулем коефіцієнта регресії до його стандартної похибки. Табличне значення t-критерію з рівнем значимості $\alpha = 0,05$ та числом степеня свободи $n - m - 1 = 65 - 1 - 1 = 63$ дорівнює $t_{\text{табл.}} = 1,99$. Оскільки, $t_p = 2,86 > t_{\text{табл.}} = 1,99$ та $t_p = 9,69 > t_{\text{табл.}} = 1,99$ отримані коефіцієнти регресійного рівняння (a та b) є статистично значимими.

Перевірка надійності рівняння регресії здійснюється з використанням F-критерію Фішера. Оскільки у результаті розрахунків визначено, що при рівні значущості $0,05$ $F_p = 93,97 > F_T = 4,0$, то з ймовірністю 95 % можна стверджувати, що рівняння регресії є статистично вагомим.

Для безпосередньої оцінки впливу фактора на результуючу ознаку розраховано коефіцієнт еластичності (формула (2.9)).

$$E = b \cdot \frac{\bar{X}}{\bar{Y}_x} = 0,54 \cdot \frac{0,36}{0,26} = 0,75, \quad (2.9)$$

де E – коефіцієнт еластичності;

\bar{X} – середньоарифметичне значення факторної ознаки;

\bar{Y}_x – середньоарифметичне значення результуючої ознаки.

Із розрахунку коефіцієнта еластичності (формула (2.9)) випливає, що при збільшенні рівня диверсифікації страхового портфеля на 1%, обсяг необхідного капіталу для покриття страхових ризиків у розрахунку на одиницю чистих страхових премій зменшується на 0,75%. Таким чином, диверсифікація страхового портфеля є ефективним методом управління ризиками з метою підвищення достатності капіталу.

На основі аналізу показників необхідного капіталу для покриття страхових ризиків у розрахунку на одиницю страхових премій зроблено висновок, що найвищим рівнем ризику характеризуються страхові портфелі ПРАТ СК «Альянс», ТДВ «Захід Резерв», ПРАТ «СК«Здорово», ТДВ «Експрес страхування» та ПРАТ «СК«Юнівес». Зменшення потреби у власному капіталі для покриття страхових ризиків цих компаній можна досягнути за рахунок використання методу диверсифікації страхового портфеля шляхом розвитку нових напрямів діяльності, здійснення операцій вихідного та вхідного перестраховування, співстрахування або сек'юритизації страхових ризиків.

Ринковий ризик характеризує можливі втрати страхової компанії, які виникають у результаті зміни ринкової кон'юнктури [85, с.47]. Накопичуючи суттєві обсяги грошових фондів у вигляді страхових резервів, страховики інвестують їх у різноманітні активи.

До дозволених активів, у які страховик може розміщувати кошти страхових резервів, відносяться: грошові кошти на поточному рахунку, банківські вклади (депозити), валюта, нерухоме майно, акції, облігації, іпотечні сертифікати, цінні папери, що емітуються державою, права вимоги до

перестраховиків, банківські метали тощо. При цьому Нацкомфінпослуг України здійснює нагляд за структурою інвестиційного портфеля страхової компанії з метою забезпечення високого рівня фінансової стійкості.

Регуляторні вимоги до інвестиційної діяльності страховика полягають у встановленні лімітів на частку певного виду інвестиційного активу у загальній структурі портфеля. Крім того, існують окремі вимоги до рейтингу контрагентів та емітентів при здійсненні розміщення коштів страхових резервів. Однак, загальний нагляд за структурою інвестиційного портфеля не захищає страховиків від ризиків, пов'язаних з волатильністю на фінансовому ринку. У зв'язку з цим у Директиві Solvency II вимірюється схильність страховика до ринкового ризику на основі оцінки впливу змін доходності акцій, цін на нерухомість, індексу інфляції, валютного курсу, відсоткових ставок на власні кошти компанії [85].

Для оцінки необхідного капіталу для покриття ринкових ризиків за публічними даними страхових компаній використано підхід, представлений у роботі Н. В. Ткаченко [186]. Відповідно до цього підходу необхідний капітал для покриття ринкових ризиків розраховується за такою формулою:

$$SCR_{\text{mkt}} = k_y \cdot \sqrt{\sum A_i^2 \cdot \sigma_i^2}, \quad (2.10)$$

де SCR_{mkt} – необхідний капітал для покриття ринкових ризиків;

k_y – критична точка розподілу Стюдента ($k_y = 2,58$);

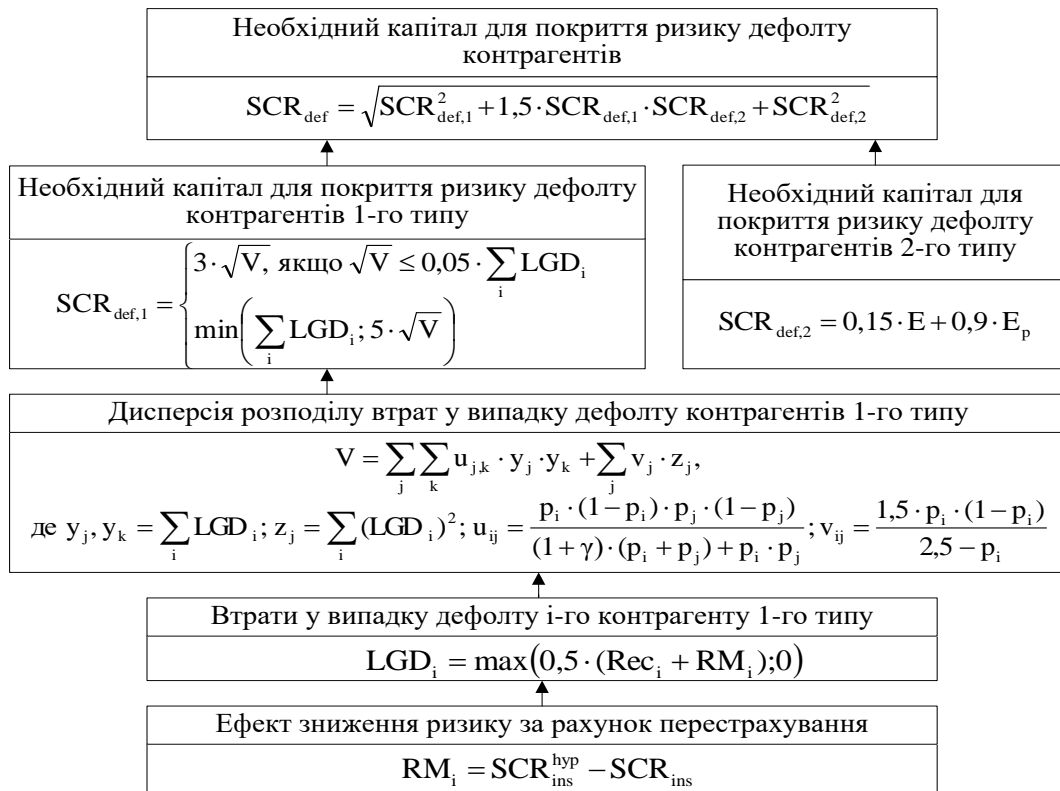
A_i – балансова вартість активів i -го типу;

y_i – коефіцієнт ризику активів i -го типу [186].

Результати розрахунку необхідного капіталу для покриття ринкового ризику демонструють, що максимальне значення SCR_{mkt} за 2012-2014 роки мала ПАТ СК «ЛЕММА», а у 2016 році – ПРАТ «АСК «ІНГО Україна». Це зумовлено тим, що ці компанії були основними лідерами страхового ринку України за обсягом активів упродовж 2012-2014 років.

Для вимірювання ступеня ризику активів страхових компаній запропоновано використовувати показник відношення необхідного капіталу для покриття ринкового ризику до обсягу активів. ПАТ СК «ЛЕММА» та ПРАТ «АСК «ІНГО Україна» упродовж 2010-2014 років мали вищий за середній показник ризикованості активів, але не максимальний. Найбільш схильними до впливу ринкового ризику були активи ТДВ «Альянс Україна», ТДВ «СК«ВіДі-Страхування», ПРАТ СК «Бусін» та ПРАТ «УОСК». Для зменшення потреби у капіталі для покриття ринкового ризику цим компаніям необхідно переглянути політику формування інвестиційного портфеля з метою досягнення оптимального співвідношення між рівнем ризику та прибутку.

Під кредитним ризиком або ризиком дефолту контрагентів розуміють ймовірні втрати, пов'язані з відмовою або нездатністю контрагентів повністю або частково виконати свої зобов'язання перед страховою компанією [246]. Порядок розрахунку необхідного капіталу для покриття кредитних ризиків відповідно до вимог Директиви Solvency II представлений на рис. 2.12.

Умовні позначення:

- SCR_{def} - необхідний капітал для покриття ризику дефолту контрагентів;
 $SCR_{def,1}$ - необхідний капітал для покриття ризику дефолту контрагентів 1-го типу;
 $SCR_{def,2}$ - необхідний капітал для покриття ризику дефолту контрагентів 2-го типу;
 V - дисперсія розподілу втрат у випадку дефолту контрагентів 1-го типу;
 LGD_i - втрати у випадку дефолту i-го контрагенту 1-го типу;
 E - дебіторська заборгованість за розрахунками з контрагентами 2-го типу;
 E_p - прострочена дебіторська заборгованість за розрахунками з контрагентами 2-го типу;
 p_i - ймовірність дефолту контрагента з i-м кредитним рейтингом;
 RM_i - ефект зниження ризику за рахунок перестраховування;
 Rec_i - дебіторська заборгованість за розрахунками з контрагентами 1-го типу;
 SCR_{ins}^{hyp} - необхідний капітал для покриття страхових ризиків без врахування ефекту зниження ризиків за рахунок перестраховування.

Рис. 2.12. Порядок розрахунку необхідного капіталу для покриття ризику дефолту контрагентів

Як видно із рис. 2.12, кредитний ризик страхової компанії має дві групи джерел походження (носіїв ризику). До першої групи носіїв ризику відносяться перестраховики, емітенти облігацій, дебітори, а також банки, в яких страховик розміщує грошові кошти на поточних та депозитних рахунках. До другої групи контрагентів відносяться дебітори за договорами страхування.

Для оцінки кредитного ризику для першої групи носіїв ризику у Директиві Solency II встановлюється співвідношення між кредитним рейтингом контрагентів та ймовірністю їх дефолту (табл. 2.12).

Співвідношення кредитного рейтингу та ймовірності настання дефолту за шкалою рейтингового агентства «Fitch Ratings»

Кредитний рейтинг	Ймовірність настання дефолту, %
AAA	0,002
AA	0,01
A	0,05
BBB	0,24
BB	1,2
B	6,04
ССС та нижче	30,41

Відповідно до представленої у табл. 2.12 інформації, за умови визначення кредитного рейтингу контрагента за шкалою «Fitch Rating» на рівні «BBB» очікується, що ймовірність виникнення ситуації неплатоспроможності становить 0,29% (тобто у 29 випадках із 10000) упродовж наступних 12 місяців.

Беручи до уваги обмеженість публічної інформації щодо контрагентів страхової компанії, у роботі для оцінки необхідного капіталу для покриття ризику дефолту контрагентів використано припущення, що рейтинг фінансової стійкості перестраховиків є не нижчим за мінімально допустимий рейтинг фінансової стійкості перестраховиків-нерезидентів («BBB» за класифікацією міжнародного рейтингового агентства «Fitch Ratings»), визначений розпорядженням Нацкомфінпослуг [129], а рейтинг банківських установ є не нижче інвестиційного рівня за національною рейтинговою шкалою («uaBBB», що відповідає рейтингу BBВ» за класифікацією міжнародного рейтингового агентства «Fitch Ratings»).

Результати розрахунку необхідного капіталу для покриття ризику дефолту контрагентів за підходом, представленим на рис. 2.12, демонструють, що найбільший обсяг власного капіталу для покриття ризику дефолту контрагентів упродовж 2012-2016 рр. мали сформувати: ТДВ «Альянс», ПРАТ «УАСК АСКА», ПРАТ СК «АХА Страхування», АСК «ІНГО Україна», ПРАТ СК «Креміль», ПРАТ СК «Провідна» та НАСК «Оранта». Основними факторами ризику для цих компаній є дефолт дебіторів за договорами страхування та дефолт банків, в яких страховиками розміщені кошти на поточних та депозитних рахунках.

Операційні ризики у діяльності страхових компаній виникають через недоліки в управлінні, процесах оброблення інформації, контрольованості, безперервності роботи, надійності технологій, а також помилки та несанкціоновані дії персоналу [128]. Відповідно до Solvency II необхідний капітал для покриття операційних ризиків (SCR_{op}) дорівнює меншій з двох величини: тридцяти відсоткам від базового необхідного капіталу; трьом відсоткам від обсягу валових страхових премій. Результати розрахунків свідчать, що найбільші значення показників SCR_{op} у 2012-2016 рр. мають страхові компанії зі значними обсягами страхової діяльності (ПРАТ СК «АХА Страхування», ПРАТ СК «Арсенал Страхування», АСК «ІНГО Україна», ПРАТ СК «Украї-

нська страхова група», ПРАТ СК «УНІКА»). Це зумовлено тим, що великі страхові компанії мають дуже складну систему управління, відповідно виникнення помилок в операційних процесах таких компаній є більш ймовірним.

На наступному етапі дослідження визначено цільовий показник достатності капіталу, дефіцит та надлишок капіталу страховиків за 2012-2016 роки (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Результати розрахунку дефіциту та надлишку капіталу страхових компаній в Україні на основі оцінки його достатності

Рік	Кількість компаній з дефіцитом капіталу $CAR_{tar} < 1$	Дефіцит капіталу, тис. грн.	Кількість компаній з надлишком капіталу $CAR_{tar} > 1$	Надлишок капіталу, тис. грн.
2012	24	-989 551,60	41	2 629 326,87
2013	21	-630 969,08	44	2 474 298,16
2014	15	-756 002,80	50	4 190 828,59
2015	22	-1 729 772,46	43	3 123 822,79
2016	28	-2 020 693,86	37	2 514 887,05

Одержані у табл. 2.13 результати свідчать, що у 2012 році норматив достатності капіталу не виконували ($CAR_{tar} < 1$) 24 страхові компанії, на які припадало 57,12 % валових страхових премій об'єктів дослідження. Для забезпечення достатності капіталу цим компаніям необхідно залучити фінансові ресурси на суму 989,55 млн. грн.

За 2013 рік дефіцит капіталу страхових компаній зменшився на 385,58 млн. грн., що для більшості страховиків зумовлено зростанням обсягу власного капіталу у зв'язку з відновленням прибутковості діяльності та залученням коштів від акціонерів з метою покриття збитків минулих років, що виникли у результаті коливань ринкової кон'юнктури під час фінансової кризи.

У 2014 році кількість страхових компаній, що не виконували цільовий норматив достатності капіталу, зменшилася на 28 %, а надлишок капіталу збільшився на 1 716,53 млн. грн. Зазначені тенденції зумовлені такими факторами: зниженням страхових ризиків та ризиків дефолту контрагентів, збільшенням власного капіталу за рахунок реінвестування чистого прибутку. У 2015 році недостатній обсяг капіталу мали 22 страхові компанії, при цьому дефіцит капіталу страховиків збільшився на 973,77 млн. грн. У 2016 році кількість страховиків з дефіцитом капіталу склала 28 компаній, а недостача капіталу досягнула 2 020,69 млн. грн. Відповідна динаміка відбувалася у зв'язку зі збільшенням обсягів страхової діяльності та проведенням страховиками більш ризикової інвестиційної політики.

Оскільки, як зазначено у табл. 2.13, упродовж усього звітного періоду надлишок капіталу об'єктів дослідження перевищував дефіцит можна стверджувати, що загалом обсяг фінансових ресурсів страхового сектору України є достатнім для забезпечення поточної потреби національної економіки у страховому захисті. Підвищення достатності капіталу страхових компаній для виконання нормативних вимог може здійснюватися з використанням інструментів перерозподілу ризиків між страховими компаніями (перестраховування або співстраховування).

Подальший аналіз визначених нормативів достатності капіталу здійснено у розрізі груп страхових компаній. Ознакою для групування обрано розміри валових страхових премій, які характеризують обсяги операційної діяльності страхових компаній. Оскільки групування проводиться за кількісною ознакою, то кількість груп визначено за формулою Стерджеса (формула (2.11)) [200, с. 13]:

$$n = 1 + 3,322 \times \lg N , \quad (2.11)$$

де n – кількість груп страхових компаній;

N – кількість страхових компаній вибіркової сукупності.

У результаті розрахунків встановлено, що $n = 1 + 3,322 \times \lg 65 = 7,02$, тобто за обсягом страхових премій 65 страхових компаній доцільно розділити на 7 груп. Величина інтервалів для групування визначається за такою формулою [200, с.13]:

$$h = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{n} = \frac{758,21 - 11,43}{7} = 106,68 \text{ млн. грн.} , \quad (2.12)$$

де x_{\max} – максимальний обсяг валових страхових премій за звітний період;

x_{\min} – мінімальний обсяг валових страхових премій за звітний період.

На основі проведених розрахунків розподіл страхових компаній за обсягами страхової діяльності та рівнем достатності капіталу у 2016 році представлений на рис. 2.15.

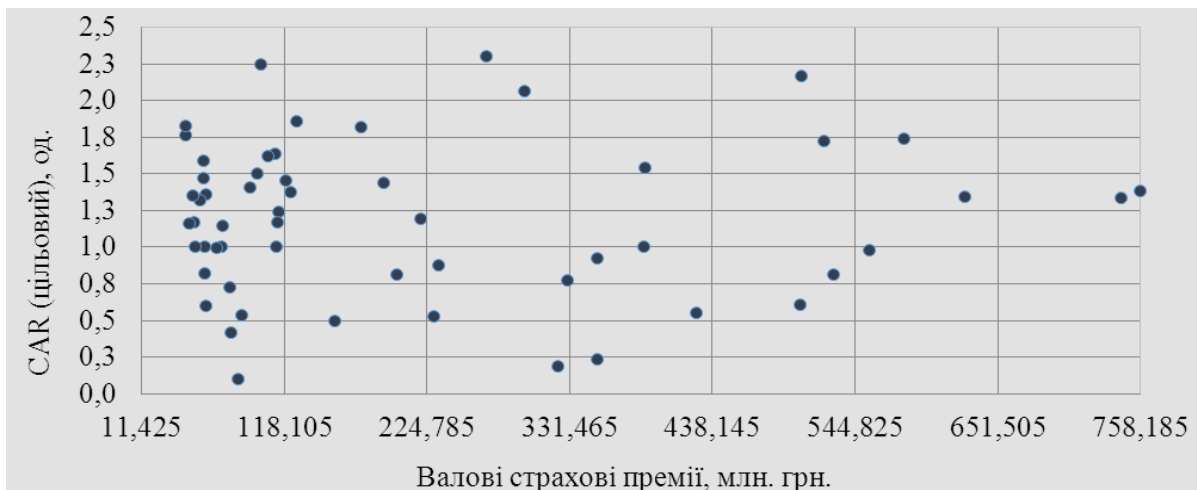

Рис. 2.15. Співвідношення достатності капіталу та обсягу валових страхових премій страхових компаній України у 2016 році

Дані рис. 2.15 демонструють, що страхові компанії з недостатнім обсягом капіталу представлені у всіх групах страхових компаній. У 2016 році усі страховики, що входять до складу найбільших за обсягом валових страхових премій компаній (ПРАТ СК «АХА Страхування», ПРАТ СК «УНІКА», ПРАТ СК «Арсенал Страхування», АСК «ІНГО Україна», ПРАТ СК «Українська страхова група», ПРАТ СК «Провідна», ПРАТ СК «Альфа

Страхування», ПрАТ «УАСК АСКА», ПрАТ «СК«ПЗУ Україна»), мали дефіцит капіталу. Частка цих фінансових установ у загальному обсязі зібраних страхових премій об'єктів дослідження становить 42 %, а частка у дефіциті капіталу – 63,97 %. У структурі необхідного капіталу зазначених страховиків переважають вимоги до капіталу для покриття страхових ризиків. Відповідно, основними факторами утворення дефіциту капіталу для найбільших компаній є високі темпи нарощення страхової діяльності, що перевищують темпи формування власного капіталу, та високі показники ділової активності (відношення валових страхових премій до активів).

Для страхових компаній, які входять до інших груп компаній за обсягами страхової діяльності, виникнення дефіциту капіталу для покриття непередбачуваних збитків пов'язане з низьким рівнем диверсифікації страхових портфелів та високим рівнем ризику інвестиційних портфелів.

Оскільки метою управління достатністю капіталу страхових компаній є максимізація рівня чистого прибутку до необхідного капіталу при виконанні умови достатності капіталу критеріями ефективності управління достатністю капіталу є такі два показники:

- 1) рівень чистого прибутку до необхідного капіталу:

$$R_{scr} = \frac{ЧП_p}{SCR} \cdot 100\%, \quad (2.13)$$

де R_{scr} – рівень чистого прибутку до необхідного капіталу;

$ЧП_p$ – чистий прибуток страхової компанії;

SCR – необхідний капітал;

- 2) цільовий коефіцієнт достатності капіталу:

$$CAR_{tar} = \frac{НК}{SCR}, \quad (2.14)$$

де НК – наявний капітал страхової компанії.

Об'єктивне використання інформації, отриманої за результатами розрахунку показників (формули (2.13), (2.14)), можливо за умови перетворення її у форму, зручну для подальшого аналізу, спрямованого на прийняття управлінських рішень. Інструментами такої формалізації можуть виступити шкальний вимір показників та побудована на їх основі матриця оцінювання ефективності управління достатністю капіталу страхової компанії.

Принцип побудова більшості інтервальних шкал ґрунтується на правилі «трьох сигм», згідно з яким близько 97,7-97,8 % всіх значень ознаки при нормальному її розподілі знаходяться у діапазоні $m \pm 3\sigma$ [67]. У роботах [7, 120] для побудови шкал показників, що не розподілені за законом Гауса, використано коригуючі коефіцієнти при правобічній і лівобічній асиметрії розподілу значень показників.

На рис. 2.16 представлено розподіл страхових компаній за показниками ефективності управління достатністю капіталу, розрахованими за даними 65 страховиків за 2016 рік з вилученням значень з надмірними похибками за критерієм Ірвіна [198].

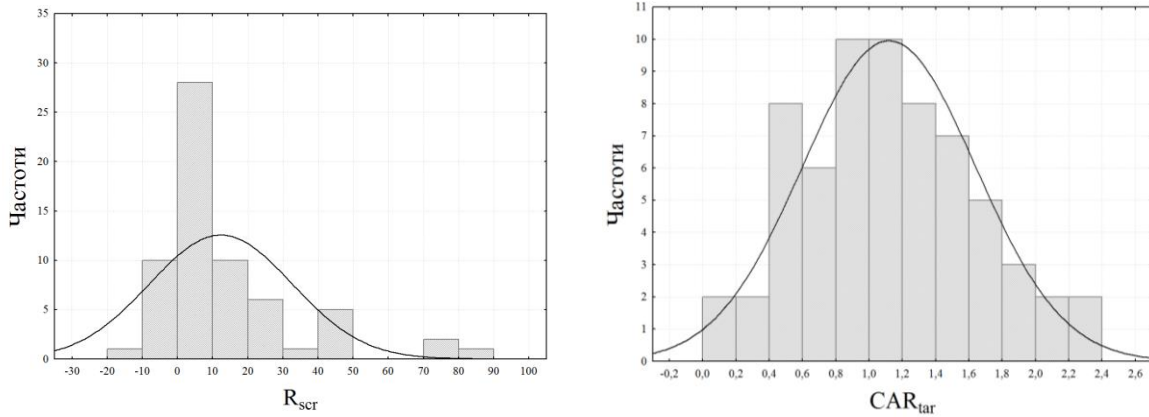

Рис. 2.16. Розподіл страхових компаній за показниками ефективності управління достатністю капіталу

За даними рис. 2.16 висунуто гіпотезу, що показник рентабельності необхідного капіталу розподілений не за нормальним законом, а з певною асиметрією. Для доведення цієї гіпотези розраховано кількісні показники (табл. 2.14), які використовуються для характеристики законів розподілу випадкових величин.

Таблиця 2.14

Кількісні характеристики показників ефективності управління достатністю капіталу

Показник	Умовне позначення	$R_{scr}, \%$	$CAR_{tar}, \text{од.}$
Середнє значення	\bar{x}	12,32	1,12
Медіана	M	4,87	1,00
Мода	M_0	0,00	1,00
Стандартне відхилення	σ	20,32	0,37
Асиметрія	A	1,91	0,24
Середнє квадратичне відхилення асиметрії	σ_a	0,29	0,29
Оцінка асиметрії	$ A / \sigma_a$	6,59	0,83
Значення критерію хі-квадрат	χ^2	38,06	1,13
Критичне значення критерію хі-квадрат	$\chi_{кр}^2$	9,49	11,07

При нормальному законі розподілу значення моди, медіани та середнього збігаються [55, с. 93]. Як представлено в табл. 2.14, це положення виконується для показника достатності капіталу, а для показника рентабельності необхідного капіталу – ні.

У випадку, якщо середньоарифметичне значення перевищує медіану, а показник асиметрії позитивний, такий тип розподілу має правобічну асиметрію. Це характерно для показника рентабельності необхідного капіталу. Оцінка істотності асиметрії також продемонструвала, що показник R_{SCR} розподілений несиметрично, оскільки $|A| / \sigma_a > 2$ [46, с. 79].

Для перевірки гіпотези щодо розподілу показників за нормальним законом використано критерій хі-квадрат. Оскільки для показника достатності капіталу $\chi^2 < \chi_{кр}^2$, можна зробити висновок, що він розподілений за нормальним законом. Для показника R_{scr} гіпотеза щодо нормальності закону розподілу відхиляється, оскільки $\chi^2 > \chi_{кр}^2$.

Для показників, що мають правобічну асиметрію розподілу, коефіцієнт коригування розраховується за формулою 2.15 [120, с. 85]:

$$k = \frac{M - M_0}{M} / n, \quad (2.15)$$

де k – коефіцієнт коригування при правобічній асиметрії розподілу значень показників;

M_0 – мода;

M – медіана;

n – кількість інтервалів шкали, що розміщені праворуч та ліворуч від медіани.

При побудові інтервальної шкали за правилом «трьох сигм» при правобічній асиметрії шкала має діапазон значень $(M - 3 \cdot \sigma \cdot k; M + 3 \cdot \sigma \cdot (k + 1))$ [120, с. 85]. Тоді межі серединного інтервалу при п'ятирівневій шкалі будуть дорівнювати $[-\frac{3 \cdot \sigma \cdot k}{5}; +\frac{3 \cdot \sigma \cdot (k + 1)}{5}]$.

Порядок побудови інтервальної шкали при правобічній асиметрії для показника рентабельності необхідного капіталу, представлений на рис. 2.17.

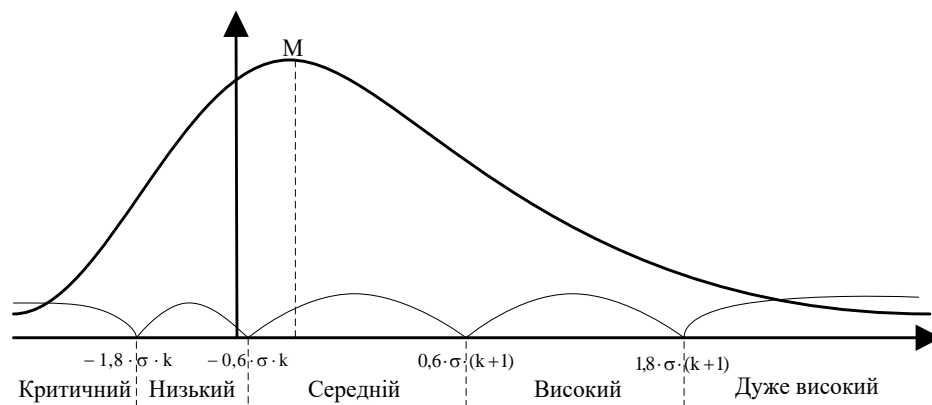

Рис. 2.17. Шкала інтервалів для показника рентабельності необхідного капіталу

На рис. 2.17 зображено, що граничні інтервали, що відповідають «критичному» та «дуже високому рівню» є відкритими.

Оскільки коефіцієнт коригування для показника R_{SCR} складає 0,4, тоді межі серединного інтервалу в числові визначенні становлять $[0,23; 21,94]$.

У табл. 2.15 наведено шкалу інтервалів для оцінювання ефективності управління достатністю капіталу.

Таблиця 12.15

Шкала інтервалів для показника рентабельності необхідного капіталу

Рівень рентабельності необхідного капіталу	Діапазон значень показника, %
Критичний рівень	$(-\infty; -9,76)$
Низький рівень	$[-9,76; 0,23)$
Середній рівень	$[0,23; 21,94)$
Високий рівень	$[21,94; 56,07)$
Дуже високий рівень	$[56,07; +\infty)$

З використанням наведених у табл. 2.15 діапазонів значень показника R_{SCR} побудована матриця оцінювання ефективності управління достатністю капіталу страхової компанії.

Порядок побудови інтервальної шкали для показника достатності капіталу, що розподілений за нормальним законом, представлений на рис. 2.18.

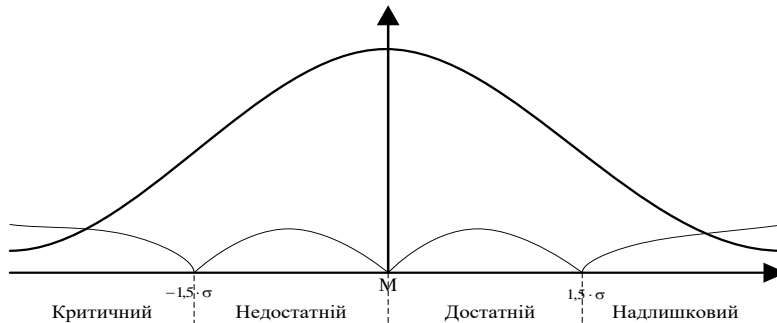

Рис. 2.18. Шкала інтервалів для показника достатності капіталу страховика

З використанням порядку, представленого на рис. 2.18, визначено шкалу інтервалів значень для показника достатності капіталу (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Шкала інтервалів для показника достатності капіталу

Рівень достатності капіталу	Діапазон значень показника
Критичний рівень	[0; 0,45)
Недостатній рівень	[0,45; 1,00)
Достатній рівень	[1,00; 1,56)
Надлишковий рівень	[1,56; + ∞)

Визначення шкал інтервалів для показників R_{SCR} та CAR_{tar} (табл. 2.15–табл. 2.16) дозволило сформулювати матрицю оцінювання ефективності управління достатністю капіталу. Розподіл 65 страхових компаній України у даній матриці на 31.12.2016 представлено на рис. 2.19.

Використання розробленого методичного забезпечення (рис. 2.19) дозволило визначити, що лише 4,62% об'єктів дослідження мають високу та дуже високу ефективність управління достатністю капіталу. Для 72,31 % страховиків ефективність управління достатністю капіталу є середньою та вищою за середню, для інших компаній (23,08%) – низькою.

Застосування даного підходу дозволяє отримати не тільки поточну оцінку ефективності управління достатністю капіталу, а й розробити рекомендації щодо його вдосконалення.

Квadrant 1 матриці (див. рис. 2.19) характеризує незадовільну ситуацію (дуже низька ефективність управління достатністю капіталу), за якої страховій компанії необхідно прийняти рішення щодо доцільності продовження власної діяльності або виходу з ринку, оскільки рівень достатності капіталу є критичним, а інвестування коштів до капіталу страховика – нерентабельним.

Рівень достатності капіталу страхової компанії	Надлишковий [1,56; +∞)	6	7	13	17	18
	Достатній [1,0; 1,56)	8	10	16	19	20
	Недостатній [0,45; 1,00)	3	4	9	14	15
	Критичний [0; 0,45)	1	2	5	11	12
	Вісь матриці	Критичний (-∞; -9,76)	Низький [-9,76; 0,23)	Середній [0,23; 21,94)	Високий [21,94; 56,07)	Дуже високий [56,07; +∞)
Рівень рентабельності необхідного капіталу, %						

Номер квадранту: 1 – дуже низька ефективність управління, 2–7 – низька ефективність управління; 8–13 – середня ефективність управління; 14–18 – ефективність управління є вищою за середню; 19 – висока ефективність; 20 – дуже висока ефективність.

Рис. 2.19. Матриця оцінювання ефективності управління достатністю капіталу

Страхові компанії, що знаходяться у 2-4 квадрантах, мають низьку ефективність управління достатністю капіталу. Причинами зазначеної ситуації є: обмежений доступ компаній до джерел фінансових ресурсів, низький рівень диверсифікації страхових портфелів, неадекватність страхових тарифів та недоліки у підходах до формування страхових резервів, неефективний розподіл капіталу страхових компаній за напрямками діяльності, збитковість інвестиційної діяльності. Для переходу до правих верхніх квадрантів цим компаніями слід підвищити інвестиційну привабливість з метою залучення додаткового обсягу капіталу за рахунок перегляду асортименту страхових послуг та підходів до формування страхових резервів, удосконалення інвестиційної політики та політики формування страхових портфелів на основі визначення оптимального співвідношення між ризиком та дохідністю фінансових операцій.

До квадрантів 8 та 10 потрапили страховики з оптимальним рівнем достатності капіталу, але низькою рентабельністю необхідного капіталу. Для цих компаній існує загроза переходу до квадрантів, розташованих нижче, за умови відсутності дій, направлених на підвищення прибутковості інвестиційної та страхової діяльності.

Страхові компанії, розташовані у 6, 7 та 13 квадрантах, мають у власному розпорядженні надлишковий обсяг власного капіталу та характеризуються низькою і середньою рентабельністю необхідного капіталу. Кері-

вництву цих компаній необхідно розробити програму дій з направлення вільних фінансових ресурсів для розвитку більш прибуткових напрямів діяльності та проводити більш дохідну інвестиційну політику.

Для підвищення ефективності управління достатністю капіталу страхових компаній, розташованих у 5 та 9 квадрантах, необхідно проводити заходи з оптимізації структури фінансових ресурсів, що дозволить забезпечити достатність їх капіталу, удосконалити управління витратами, інвестиційною діяльністю та формуванням структури страхового портфеля з метою підвищення рентабельності необхідного капіталу.

Оскільки страхові компанії, представлені у 11–12 та 14–15 квадрантах, мають високу рентабельність необхідного капіталу їх перехід до верхніх квадрантів можливо досягнуто за рахунок залучення додаткових фінансових ресурсів, зокрема субординованого боргу. Надлишковий капітал страховиків, представлених у 17 та 18 квадрантах, має бути направлений на розвиток асортименту страхових послуг та розширення ринку їх збуту або ж може бути вивільнений для інвестування у більш прибуткові галузі економіки.

Квадранти 19 та 20 характеризують найбажанішу ситуацію для страхових компаній, за якої досягається оптимальне співвідношення між ризиком та дохідністю діяльності страховиків (найбільш ефективно використання інвестованого в діяльність капіталу).

Таким чином, за результатами проведеного у даному підрозділі аналізу виявлено компанії з дефіцитом власного капіталу та фактори, які на це впливають. На основі побудованої матриці (див. рис. 2.19) визначено недоліки в управлінні достатністю капіталу страховиків та розроблено рекомендації з їх усунення.

Отже, для страхових компаній основним стимулом запровадження підходів до управління достатністю капіталу є вимоги національних органів нагляду за страховою діяльністю. Діючі в Україні нормативи достатності капіталу страхових компаній, що базуються на мінімальному статутному капіталі та перевищенні фактичного запасу платоспроможності над нормативним запасом платоспроможності, не враховують усі ризики у діяльності страховиків, що може викликати зростання ймовірності настання банкрутства страхових компаній України при реалізації прийнятих, але не оцінених ризиків. Зазначене підтвердило нагальну потребу у запровадженні положень Директиви Solvency II щодо оцінювання достатності капіталу у національне законодавство, що б мотивувало страховиків удосконалити систему ризик-менеджменту та підходи до формування фінансових ресурсів при управлінні достатністю капіталу.

Відповідно до вимог Директиви Solvency II у 2016 році недостатній обсяг капіталу мали 28 страхових компаній, частка яких у валових страхових преміях об'єктів дослідження складає 57,12 %. Для забезпечення цільового рівня достатності капіталу цим компаніям необхідно залучити фінансові ресурси на суму 2 020,58 млн. грн. Причинами такої ситуації є невідповідність рівня ризиків, що приймаються на страхування, обсягам нарощення власного капіталу. Оскільки розмір надлишку капіталу страховиків, що виконують норматив достатності капіталу, перевищує дефіцит капіталу інших страхо-

вих компаній можна зробити висновок, що обсяг фінансових ресурсів страхового сектору України є достатнім для покриття поточної потреби національної економіки у страховому захисті, а забезпечення достатності капіталу страхових компаній може бути досягнуто за рахунок використання інструментів перерозподілу ризиків між страховими компаніями.

Отже, в Україні лише 4,62% страхових компаній мають високу та дуже високу ефективність управління достатністю капіталу. Для 72,31 % страховиків ефективність управління достатністю капіталу є середньою та вищою за середню, для інших компаній (23,08%) – низькою.

2.5. Державне забезпечення страхування аграрних ризиків в країнах ЄС та США

Однією із причин, на якій наголошується у Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [154], що перешкоджає адаптації вітчизняних сільгоспвиробників до роботи у зоні вільної торгівлі з державами - членами ЄС, є недостатній обсяг державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, недосконала система страхування ризиків та нестабільність податкового законодавства. Відповідно до [154], одним із варіантів розвитку аграрного сектору економіки є реалізація аграрної політики через заходи економічного стимулювання та державної підтримки аграрного виробництва. Тому все більшої актуальності в умовах глобалізації економічного середовища набуває питання подальшого розвитку наукового підґрунтя державної фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції через бюджетне асигнування страхування аграрних ризиків.

Дослідженню теоретико-методичних засад державної підтримки розвитку аграрного сектору присвячено роботи таких вітчизняних вчених як Алескерова Ю. В. [3; 2], Бондарчук М. К. [17], Войтко О. В. [25], Дем'яненко М. Я. [37; 38], Калашнікова Т. В. [63], Кернасюк Ю. В. [65], Масюк Ю. В. [89], Мельник Т. М. [92], Музиченко А. С. [97], Черемісіна С. Г. [199], А. Шолойко [206; 207; 208; 209], Яцук О. О. [215] та ін. Проте практичні аспекти розбудови державної підтримки системи страхування ризиків виробників сільськогосподарської продукції є недостатньо розробленими.

Метою роботи є узагальнення теоретичних засад розбудови системи державної фінансової підтримки страхування аграрних ризиків та визначення тенденції її розвитку.

Щодо трактування понять «державна підтримка» та «державна допомога» аграрних підприємств, то доцільно погодитися із думкою Калашнікової Т. В. [63, с. 17], яка при структуруванні категоріального базису процесу державної підтримки аграрних підприємств, виокремлює аналізовані поняття як складові державного регулювання економіки та за сутністю характеризує перше згадане поняття як заходи держави із забезпечення самофінансування суб'єктів економіки, а друге – як державний вплив щодо забезпечення конкурентоспроможності, екологічний і страховий захист галузі [63, с. 23].

Важливість державної підтримки сільськогосподарського страхування докладно обґрунтовано Міжнародною фінансовою корпорацією [72], яка виокремлює такі позитивні наслідки його запровадження:

запобігання різким коливанням доходу сільськогосподарських виробників сприятиме розвитку аграрного бізнесу, а отже й покращенню соціального становища сільського населення;

в умовах браку обігових коштів страхування покращить доступ сільськогосподарських виробників до кредитних ресурсів;

впевненість сільськогосподарських виробників у можливості отримання компенсації в разі втрати врожаю спонукатиме продовжувати займатися аграрним бізнесом, що сприятиме збереженню робочих місць, зниженню міграції сільського населення в міста та покращенню соціальної структури суспільства;

розвиток державою страхування сприятиме підвищенню ефективності виробництва в аграрному секторі через заохочення виробників сільськогосподарської продукції використовувати сучасні технічні та технологічні досягнення, зокрема, надійні засоби захисту врожаю.

Види фінансової державної підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу та механізми її реалізації охарактеризовані у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» [125].

У концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [154] викладено три варіанти розв'язання проблеми, що перешкоджає ефективному, соціально-спрямованому розвитку аграрного сектору економіки України (рис. 2.20 – розроблено автором за [154]).

Український уряд орієнтується на третій варіант розвитку аграрного сектору (див. рис. 2.20), віддаючи перевагу американській моделі, враховуючи досвід і європейських країн.

У 2014 р. США замість прямої бюджетної підтримки перейшли до державного субсидіювання сільськогосподарського страхування, яке регулюється Федеральною корпорацією страхування сільськогосподарських культур (Federal Crop Insurance Corporation – FCIC). Корпорація встановлює ставки страхових премій, розміри субсидій, затверджує страхові продукти, здійснює нагляд за діяльністю всіх страхових компаній, які надають послуги агрострахування з державним субсидіюванням.

Контроль за страховиками відбувається через аналіз даних по укладених договорах, заявлених збитках і виплачених сумах компенсації. Діяльність Федеральної корпорації контролюється Агентством по управлінню ризиками (RMA), яке утворено при Міністерстві сільського господарства США. До основних державних програм страхування відносяться: «Програма захисту від катастрофічних ризиків» (CRP), «Програма мультиризикового страхування врожаю» (MPCI), «Програма «Груповий план» (GRP) і «Програма захисту доходу» (IP) [180, 203].

Агрострахування в Канаді здійснюється державними «королевськими корпораціями» з агрострахування, які на поворотній основі можуть отримувати фінансову підтримку від урядів при надзвичайних ситуаціях. Програми страхування з державним субсидіюванням в працюють в Канаді більше десяти років і можуть надаватися особливими підрозділами міністерств сільського господарства провінцій. Королівські корпорації самостійно викону-

ють всі процедури з агростраховання з державним субсидіюванням. Середній рівень субсидій становить 60 % від суми страхової премії (аграрій платить лише 40 % від повної суми премії, а держава перераховує субсидію безпосередньо до страхових компаній). Субсидії з агростраховання виплачуються федеральним урядом і урядами провінцій пропорційно. Мультиризикове (комбіноване) страхування з елементами субсидіювання доступно лише через державні компанії. Королівські корпорації мають можливість перестраховувати ризики як на міжнародних ринках так і за підтримки держави. Страхові підрозділи провінцій перестраховують більшість ризиків через державну (з субсидіюванням) програму перестраховання [180].

Рис. 2.20. Варіанти розвитку аграрного сектору України

У Канаді існує близько 28 загальнодержавних програм з управління ризиками і підтримці доходів сільгоспвиробників країни. Найбільш популярною з них є «Програма страхування культур на випадок повної або часткової загибелі врожаю», якою користується до 80 % фермерів країни. Основними культурами, що підлягають страхуванню з державним субсидіюванням, є пшениця, ячмінь, рапс і кукурудза, які фермери страхують від заморозків і повені [180].

Система аграрного страхування в Іспанії побудована на узгодженні інтересів страховиків, страхувальників і держави. Центральні органи влади виконують в іспанській системі страхування три ключові функції: планування і загальну координацію системи через Державну Агентство аграрного страхування (ENESA), яке підпорядковано Міністерству сільського господарства; внутрішнє державне перестраховування через Консорціум компенсації страхування (CCS), який підпорядкований Міністерству економіки і фінансів; контроль за страховою діяльністю через Генеральне управління страхування (GDS), яке підпорядковано також Міністерству економіки і фінансів. Значну роль в розробці і поширенні страхових продуктів грає об'єднання сільгоспвиробників – Федерація сільськогосподарських кооперативів Іспанії. Всі страхові компанії, задіяні в страхуванні аграрних ризиків, об'єднані в страховий пул «Агросегуро». Приватні страхові компанії, що займаються агрострахування, передають всі ризики в пул. Держава також має свою частину в розподілі ризиків страхового пулу через участь в цьому пулі Консорціуму Компенсації страхування. Страхові компанії не мають права змінювати тексти договорів і коректувати ставки премій, всі процедури по врегулюванню збитків проводяться експертами «Агросегуро». Міністерство фінансів спільно з Міністерством сільського господарства планують кошти в державному бюджеті, необхідні для діяльності ENESA і для субсидування премій. Пул страхових компаній Агросегуро розраховує ставки премій, а ENESA підтверджує ставки премій і погоджує рівні субсидування ставок премій для окремих культур, видів тварин і регіонів [180, 214].

Отже, агрострахування має комплексну державну підтримку у більшості розвинутих країн. Станом на 2016 р. світовий ринок страхування сільгоспкультур характеризується даним, поданими у табл. 2.17 (сформовано автором за [1]).

Таблиця 2.17

Світовий ринок страхування сільгоспкультур у 2016 р.

Країна	Площа застрахованих посівів, %	Страхові премії, \$ млн	Рівень субсидування державою	Основний страховий продукт
США	85	10710	Високий	Страхування доходів
Канада	70	1426	Високий	Мультиризикове страхування
Іспанія	65	1000	Високий	Мультиризикове страхування
Німеччина	60	370	Відсутнє	Страхування від граду
Польща	60	120	Високий	Мультиризикове страхування
Китай	36	5765	Високий	Мультиризикове страхування
Румунія	35	19	Високий	Страхування від граду
Франція	35	528	Високий	Страхування від граду
Казахстан	30	10	Середній	Мультиризикове страхування
Мексика	30	390	Високий	Мультиризикове страхування
Італія	25	475	Високий	Мультиризикове страхування
Індія	21	630	Високий	Індексне страхування
Бразилія	15	230	Низький	Мультиризикове страхування
Росія	15	150	Високий	Мультиризикове страхування
Туреччина	13	425	Високий	Мультиризикове страхування
Україна	3	8	Відсутнє	Мультиризикове страхування

Як видно з табл. 2.17, найбільшу питому вагу застрахованих посівів серед аналізованих країн – від 60 до 85 % – мають США, Канада, Іспанія, Німеччина, які характеризуються високим рівнем державного субсидію-

вання сільськогосподарського страхування. Україна має найменшу площу застрахованих посівів: площа застрахованих сільськогосподарських культур становила лише три відсотки від загальної площі сільськогосподарських угідь: застраховано 7,2 % від площі, на якій посіяно озиму пшеницю; 2,8 % площі, засіяної ярою пшеницею; 1,4 % площі, засіяної соняшником; 0,8 % площі, засіяної кукурудзою [119].

Безумовно, розбудова системи державної підтримки сільськогосподарського страхування має базуватися на розвитку вітчизняного ринку страхування аграрних ризиків. Результати діяльності ТОП 15 страхових компаній, доля яких на ринку страхування сільськогосподарської продукції України становила у 2015–2016 рр. 68,7 і 83,3 % відповідно, подано у табл. 2.18 (сформовано автором за даними [164, 165]), їх динаміку – на рис. 2.21.

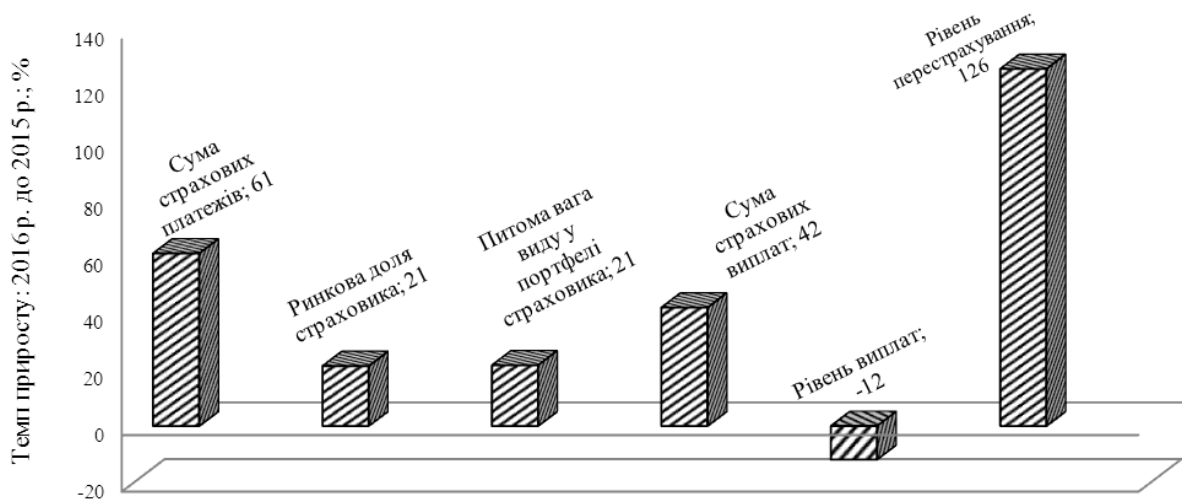

Рис. 2.21. Динаміка показників діяльності ТОП 15 страхових компаній на ринку страхування сільськогосподарської продукції України

Як видно з рис. 2.21, у 2016 р. ступінь використання страховими компаніями перестрахового захисту збільшився: значення показника перестраховування зросло на 126 %. Проте на фоні зростання обсягу страхових платежів на 61 %, зростання страхових виплат становило 42 %, а рівень виплат зменшився на 12 %: рівень виплат за аналізованими ТОП 15 страховими компаніями становив 8,35 та 7,36 % у 2015–2016 рр. відповідно.

Незадовільною вважається і функціонування Аграрного страхового пулу України, учасниками якого станом на кінець 2016 р. були чотири страхові компанії у той час як ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мають близько 50 страховиків.

Дані щодо обсягу та форм державної підтримки сільського господарства у різних країнах відстежує Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), за методологією якої загальна оцінка сукупної підтримки сільського господарства TSE (Total Support Estimate) складається з оцінки підтримки виробників PCE (Producer Support Estimate), оцінки підтримки через загальні послуги GSSE (General Services Support Estimate) та оцінка підтримки споживачів CSE (Consumer Support Estimate) [66].

Стан сукупної підтримки сільського господарства та підтримки виробників OECD характеризує даними, які подано у табл. 2.22 (сформовано автором за [217]; дані від 04.06.2017 р.).

Таблиця 2.18

Показники діяльності TOP 15 страхових компаній на ринку страхування сільськогосподарської продукції

Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн		Ринкова доля страховика		Питома вага виду у портфелі страховика		Сума страхових виплат, тис. грн.		Рівень виплат		Рівень перестраховання	
	Значення за роками, %											
	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.
ЗДОРОВО	51 904,0	4 869,60	25,0	1,76	59,77	7,52	1 300,8	0,00	2,51	0,00	4,49	9,31
PZU Україна	22790,50	40059,60	11,00	14,50	2,85	3,58	150,90	5487,40	0,66	13,70	52,95	65,86
ІНГО Україна	22096,60	21623,10	10,60	7,83	2,88	2,39	4654,60	5656,00	21,06	26,16	40,48	49,52
АСКА	16804,70	49154,00	8,10	17,79	2,08	8,14	224,80	4705,00	1,34	9,57	37,62	62,29
АХА СТРАХУВАННЯ	8757,00	4663,00	4,20	1,69	0,80	0,33	539,00	496,00	6,16	10,64	59,70	52,16
УНІВЕРСАЛЬНА	6145,70	27622,30	3,00	10,00	1,58	5,51	0,00	0,00	0,00	0,00	35,61	32,04
Українська аграрно-страхова компанія	5401,20	10001,00	2,60	3,62	56,64	60,10	99,50	0,00	1,84	0,00	2,48	0,00
БРОКБІЗНЕС	1842,80	3926,00	0,90	1,42	1,55	3,13	747,70	0,00	40,57	0,00	-29,48	14,19
UPSK	1512,10	361,60	0,70	0,13	0,41	0,10	0,00	98,70	0,00	27,30	10,69	135,01
ПРОВІДНА	898,30	798,80	0,40	0,29	0,13	0,10	280,80	326,60	31,26	40,89	0,00	0,00
КРАЇНА	772,80	12892,30	0,40	4,67	0,40	4,39	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	56,78
ТАС СГ	612,30	539,70	0,30	0,20	0,10	0,07	0,00	84,70	0,00	15,69	25,27	34,04
ТЕКОМ	305,10	304,80	0,10	0,11	0,50	0,39	3876,10	0,00	1270,44	0,00	0,00	0,00
ОРАНТА-СІЧ	268,00	212,90	0,10	0,08	0,53	0,41	58,00	47,10	21,64	22,12	0,00	0,00
ЛІБІЧІВСЬКЕ	2722,9	н/д*	1,3	н/д	1,27	н/д	0,0	н/д	0,00	н/д	41,46	н/д
АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	н/д	53 003,70	н/д	19,19	н/д	4,38	н/д	30,30	н/д	0,06	н/д	96,12
Всього	142834,0	2030032,4	68,7	83,3	2,28	2,77	11 932,20	16 931,80	8,35	7,36	26,69	60,4
Страхова компанія	Темп приросту 2016 р. до 2015 р., %											
ЗДОРОВО	-90,62		-92,96		-87,42		-100,00		-100,00		107,35	
PZU Україна	75,77		31,82		25,61		3536,45		1975,76		24,38	
ІНГО Україна	-2,14		-26,13		-17,01		21,51		24,22		22,33	
АСКА	192,50		119,63		291,35		1992,97		614,18		65,58	
АХА СТРАХУВАННЯ	-46,75		-59,76		-58,75		-7,98		72,73		-12,63	
УНІВЕРСАЛЬНА	349,46		233,33		248,73		н / в		н / в		-10,03	
Українська аграрно-страхова компанія	85,16		39,23		6,11		-100,00		-100,00		-100,00	
БРОКБІЗНЕС	113,05		57,78		101,94		-100,00		-100,00		-148,13	
UPSK	-76,09		-81,43		-75,61		> 100		> 100		1162,96	
ПРОВІДНА	-11,08		-27,50		-23,08		16,31		30,81		б / п***	
КРАЇНА	1568,26		1067,50		997,50		н / в**		н / в		> 100	
ТАС СГ	-11,86		-33,33		-30,00		> 100		> 100		34,71	
ТЕКОМ	-0,10		10,00		-22,00		н / в		н / в		б / п	
ОРАНТА-СІЧ	-20,56		-20,00		-22,64		-18,79		2,22		б / п	
ЛІБІЧІВСЬКЕ	н/д		н/д		н/д		н/д		н/д		н/д	
АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	н/д		н/д		н/д		н/д		н/д		н/д	
Всього	1321,25		21,21		21,49		41,90		-11,86		126,30	

Примітки: н/д* – нема даних; н/м** – нема виплат; б/п*** – без перестраховання.

Таблиця 2.22

Показники державної підтримки сільського господарства за країнами світу

Країна	Значення за роками											Тренд 2013– 2015 рр.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Сукупна підтримка сільського господарства (Total Support Estimate), млн \$												
Австралія	1673	1878	2425	2182	1482	2119	2661	2169	2199	1882	1547	//
Канада	8457	8550	8625	7715	8703	9348	9899	9868	7661	7183	6049	//
Чилі	431	464	468	512	700	634	755	759	818	830	799	>>
Ісландія	280	255	240	201	141	135	150	162	155	201	205	>>
Ізраїль	597	514	253	1283	1020	1113	1198	850	711	1001	1171	>>
Японія	53649	47674	45174	53642	56839	64691	72957	77020	60109	52026	40254	//
Корея	25205	26564	26098	19627	19760	20003	23542	23324	24554	24571	22932	//
Мексика	5998	6497	7585	7774	6846	7381	7897	8218	8237	8406	6481	//
Нова Зеландія	335	296	354	317	275	414	574	581	541	561	485	>>
Норвегія	3325	3287	3275	3922	3659	3978	4343	4691	4356	4350	3583	>>
Швейцарія	6702	6660	5634	6823	7152	6464	7596	7463	7095	8119	8516	>>
Туреччина	16942	18646	16639	21199	18956	24761	22739	19311	18432	17583	14233	//
Сполучені штати	72667	64883	66415	71379	75877	81752	83794	89237	87892	98094	76854	>>
Євросоюз (28 країн)	143325	140719	140746	159747	136621	121485	127345	127679	138201	125020	104245	//
Бразилія	7418	7293	7573	7740	13094	11849	13547	8542	7610	8705	5181	>>
Китай	46107	70572	75537	39452	113853	157664	136467	247753	296833	313384	339708	>>
Колумбія	2966	2661	3710	4407	5236	4826	5573	7180	7033	5608	4144	//
Індонезія	2866	9712	11373	-5432	7509	27073	22540	26945	30859	35157	39585	>>
Казахстан	1007	1117	655	715	1832	1370	2260	2574	2711	2372	2626	>>
Росія	7736	10810	14168	25371	21530	18947	19239	16834	18558	17288	..	>>
Південна Африка	1319	1647	1133	815	892	684	934	1102	959	902	1053	>>
Україна	2642	2885	1488	1488	2244	2648	-70	1334	-739	-2802	-1709	>>
В'єтнам	1639	1386	193	-4956	5230	3794	3392	3244	1570	160	881	>>

Закінчення табл. 2.22

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Підтримка виробників (Producer Support Estimate), \$												
Австралія	1114	1276	1860	1623	989	1293	1576	1008	1086	722	589	///
Канада	6363	6607	6242	5737	6717	7069	7418	7520	5353	5043	4289	///
Чилі	303	320	287	283	389	287	356	402	420	417	400	///
Ісландія	255	235	219	185	131	124	140	151	147	192	196	///
Ізраїль	499	414	112	1147	861	932	1022	672	543	832	1033	///
Японія	44379	39367	35168	42669	46055	56263	60353	65452	50223	43485	33509	///
Корея	21978	22988	22558	16828	17117	16968	21007	20413	21484	21775	20118	///
Мексика	4984	5463	6100	6394	5792	6371	6783	6738	6666	6626	5164	///
Нова Зеландія	134	87	100	70	49	100	162	145	130	133	101	///
Норвегія	3033	2987	2948	3580	3346	3618	4016	4279	3919	3949	3253	///
Швейцарія	6187	6067	5004	6138	6518	5793	6801	6691	6301	7314	7738	///
Туреччина	14281	15909	15145	18846	16132	22022	19437	17138	15208	14681	11569	///
Сполучені штати	40069	30174	32059	29954	31535	30774	32684	35993	29020	43572	38785	///
Євросоюз (28 країн)	125199	124753	123183	138108	119708	104902	108988	110543	120826	108214	89987	///
Бразилія	5225	5268	5902	5747	10801	9284	11474	6873	6193	7280	4092	///
Китай	32173	54678	57449	19998	90414	135997	112929	219170	263844	275581	307395	///
Колумбія	2684	2409	3360	4018	4729	4427	4844	6152	5889	4796	3484	///
Індонезія	1473	7853	9486	-8113	4816	23951	19120	23176	27154	31871	35969	///
Казахстан	875	960	473	461	1590	967	1795	2124	2173	1489	1988	///
Росія	6569	8470	11144	20878	16711	16193	15071	14137	14471	15248	..	///
Південна Африка	766	1164	752	505	585	338	550	713	570	500	698	///
Україна	2085	2375	822	774	1758	2035	-745	560	-1396	-3096	-1824	///
В'єтнам	1369	990	-227	-5493	4523	3097	2754	2697	946	-532	206	///

За даними табл. 2.22 можна зробити висновок, що впродовж 2013–2015 р. спостерігалось скорочення обсягу як сукупної державної підтримки сільського господарства так і підтримки безпосередньо виробників. За 28 країнами Європейського Союзу зменшення сукупної державної підтримки становило 9,5 та 16,6 % відповідно у 2014 та 2015 рр. Позитивною тенденцією характеризуються Ісландія, Ізраїль, Швейцарія, Китай та Індонезія. Найбільшим приріст відбувся в Ізраїлі: на 40,8 і 17 % у сукупній державній підтримці сільського господарства та на 53 і 24 % у підтримці виробників відповідно у 2014 та 2015 рр.

Щодо України, то показник підтримки виробників відображає підтримку ринкових цін виробників таких товарів як пшениця, кукурудза, жито, ячмінь, овес, соняшник, цукор, картопля, молоко, яловичина і телятина, м'ясо свиней, птиці та яйця. Як видно з табл. 2.22, аналізовані показники в останні три роки набувають від'ємних значень, проте з тенденцією до їх зменшення у 2015 р. відносно 2014 р. Означена динаміка може бути пояснена як скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у 2014 р. внаслідок погіршення фінансово-економічного стану країни в цілому так і значним бюджетним дефіцитом. Важливим є, що на 2017 р. у державному бюджеті України на підтримку аграрного бізнесу передбачено 1873 млн. грн. [43].

Станом на 19.05.2017 р. [43] із запланованого на січень – травень 2017 р. обсягу видатків з державного бюджету на фінансування програм 2801180 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі», 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам», 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» профінансовано 0 %; за програмою 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» на 100 % профінансовано бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції і зовсім не профінансовано часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва

Перелічені держави мають значну законодавчу підтримку державного субсидювання сільськогосподарського страхування.

Щодо законодавчого забезпечення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні, то:

станом на травень 2017 р. чинним залишається закон [146] у редакції 09.02.2012 р. (тобто дати прийняття);

триває розроблення проекту Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування» Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно із Міжнародною фінансовою корпорацією у межах проекту «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» [212];

Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у вересні 2016 р. схвалено доопрацьований Кабінетом міністрів України проект Закону України «Про особливості стра-

хування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [153], що мав набрати чинності з 01.01.2017 р. на заміну прийнятому у 2012 р., але який так і не поданий до Верховної ради України;

знаходиться на розгляді у Верховній раді України «Проект Закону про внесення змін і доповнень до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [123], згідно з яким вносяться зміни: до Господарського Кодексу України в частині уточнення ст. 16 щодо до дотацій та інших засобів державної підтримки суб'єктів господарювання, а саме, додається, що держава може надавати щорічні субсидії на оплату страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою, та здійснювати інші організаційні та/або фінансові заходи у сфері страхування сільськогосподарської продукції; до Законів України «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про особисте селянське господарство», в частині надання відповідним суб'єктам господарювання при страхуванні об'єктів сільськогосподарського страхування права на отримання державної фінансової підтримки, передбаченої Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»; безпосередньо до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» в частині управління ризиками (ст. 17-3) через встановлення вимог щодо страхування певних видів сільськогосподарської продукції та вимог до страховиків, з якими укладаються договори страхування або щодо обов'язкового членства таких страховиків у Аграрному страховому пулі України, використання такими страховиками типових страхових продуктів та/або наявності у них фінансового забезпечення;

пройшов розгляд комітетами Верховної ради України альтернативний «Проект Закону про державну підтримку сільськогосподарського страхування» [126], поданий 26.04.2017 р., в якому передбачається розширення концепції державної підтримки, змінення порядку надання фінансової допомоги, організація для страхувальників та страховиків рівного доступу та однакових можливостей на ринку сільськогосподарського страхування, та створення Державного агентства сільськогосподарського страхування як спеціалізованої установи з управління сільськогосподарськими ризиками (з врахуванням досвіду європейських країн (Іспанії) та Канади і США).

Отже, виходячи із досвіду Канади і США, Іспанії та інших країн ЄС, організаційно система державної підтримки сільськогосподарського страхування має містити такі структурні складові: сільськогосподарських товаровиробників (їх інтерес полягає у забезпеченні надійності страхового захисту при настанні страхового випадку, страхові компанії (їх інтерес полягає в отриманні прибутку від участі у відповідній програмі) та державу як запобіжника конфлікту інтересів між страховиками та страхувальниками при врегулюванні збитків.

Висновки за розділом 2

Отже, за результатами поведеного дослідження можна зробити висновок, що рівень розвитку українського страхового ринку є досить низьким. Відбулося погіршення його загального стану у 2016 році. Це пояснюється зменшенням розміру активів та власного капіталу страховиків, а також значне скорочення частки страхування у ВВП. Незадовільний стан страхового ринку України підтверджується дуже низьким рівнем страхових премій на душу населення. Значення цього показника більш ніж в 1000 разів менший, ніж у розвинених європейських країнах. Зберігається переважання ризикових видів страхування над страхуванням життя, що негативно характеризує страховий ринок України, оскільки для розвинутих країн характерно протилежна структура страхових премій. Страховий ринок України не функціонує ізольовано від європейського чи світового. Саме тому негативні тенденції в Єврозоні, такі як зниження темпів зростання ВВП та європейського страхового ринку, негативно впливають на український страховий ринок. Тому ефективний розвиток українського страхового ринку в першу чергу залежить від загального оздоровлення економіки, поживлення темпів зростання ВВП та споживчої спроможності страхувальників.

Встановлено значну роль страховиків на фінансовому ринку: інвестиційна діяльність вітчизняних страхових компаній є перспективним напрямом їх стратегічного розвитку, що забезпечить отримання додаткових доходів та розширення сфери діяльності, а запорукою впевненого розвитку страхового ринку є відкритість економіки, що приваблює в країну іноземних інвесторів.

Подано, що страховий ринок України має розвиватися в напрямку запровадження європейських стандартів, зокрема, через пруденційні нормативи. Встановлено, що адаптаційні процеси самоорганізації на ринку страхових послуг зможуть ефективніше, з меншими витратами знизити рівень системних ризиків і збалансувати ринкову систему, якщо держава буде більш професійно виконувати свої регуляторні функції, базуючись на новітніх наукових досягненнях.

Доведено, що основними факторами, які визначають незадовільний рівень ефективності управління достатністю капіталу страхових компаній є: обмежений доступ компаній до джерел фінансових ресурсів у зв'язку низькою інвестиційною привабливістю, неадекватність страхових тарифів та недоліки у підходах до формування страхових резервів, низький рівень диверсифікації страхових портфелів, неефективний розподіл капіталу страхових компаній за напрямками діяльності та збитковість інвестиційної діяльності.

3. ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В умовах кризових явищ, обмеженої фінансової ліквідності активів, недостатності грошових коштів зростає значення лізингу для суб'єктів господарювання як способу фінансування розрахунків з контрагентами. Необхідність розвитку лізингової діяльності в Україні пояснюється необхідністю технічного переоснащення та оновлення основних фондів підприємств, розширенням матеріально-технічної бази малих та середніх підприємств. Світова практика довела ефективність надання лізингових послуг як одного зі способів фінансування капіталовкладень при збереженні фінансової незалежності підприємствами.

Дослідженням шляхів вирішення проблем розвитку лізингових послуг займалися як зарубіжні (Дж. Адамс [216], Т. Кларк [220], Е. Робінсон [244], У. Шарп [245]), так і вітчизняні вчені (Н. Г. Біла [11], О. В. Дорофієва [44], Карасьов Н. А. [64], Ж. В. Поплавська [148]). Проте порівняно мало дослідженою залишається проблема прогнозування рівня розвитку ринку лізингових послуг та активізації інтеграційних процесів у лізинговій діяльності.

Метою дослідження є визначення перспектив розвитку ринку лізингових послуг України в умовах європейської інтеграції.

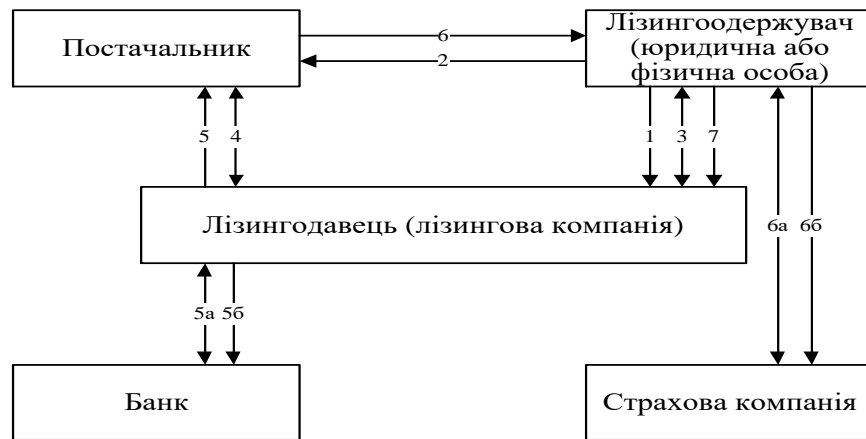
В Україні правове регулювання фінансового лізингу здійснюється на основі таких законодавчих актів: Цивільного кодексу України (глава 58, параграф 6); Господарського кодексу України (параграф 5); Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг України"; Закону України "Про фінансовий лізинг"; Податкового кодексу України. Згідно із ч. 1 ст. 292 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) [7], лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних або залучених фінансових засобів, коли одна сторона (лізингодавець) надає за договором лізингу у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майно, яке належить першому або придбавається ним у власність (господарське відання) за дорученням або узгодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) за умови, що лізингоодержувач сплачує періодичні лізингові платежі. ГКУ визначає види лізингу: фінансовий та оперативний. Послідовність здійснення основних дій з підготовки та реалізації лізингової операції зображено на рис. 3.1 [28, с. 12; 187, с. 93].

Як видно з рис. 3.1, основними учасниками лізингової угоди є (ст. 4 Закону України "Про фінансовий лізинг") [158]:

лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;

лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;

продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в подальшому буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу.

Умовні позначення:

1. Потенційний лізингоодержувач (суб'єкт господарювання) звергається до лізингодавця з проханням надати йому в лізинг необхідне обладнання.
2. Лізингоодержувач вибирає продавця обладнання (лізингодавець так само може брати в цьому участь).
3. Лізингодавець ретельно вивчає діяльність лізингоодержувача, його фінансові показники і аналізує його бухгалтерські та статутні документи; укладається лізингова угода.
4. Лізингодавець укладає угоду купівлі-продажу необхідного майна з вибраним постачальником.
5. Лізингодавець купує необхідне майно у постачальника за рахунок власних або залучених коштів; якщо постає потреба залучення коштів.
 - 5а) з банком укладається кредитна угода.
 - 5б) за кредитом сплачуються проценти.
6. Майно передається лізингоодержувачу в користування (власником майна залишається лізингодавець); лізингоодержувач може застрахувати майно за власним бажанням або за вимогою угоди лізингу.
 - 6а) лізингоодержувач укладає угоду страхування майна зі страховою компанією;
 - 6б) за угодою страхування сплачуються страхові внески.
7. Після закінчення строку дії лізингової угоди залежно від виду лізингу лізингоодержувач повертає майно лізингодавцю або викупає його за залишковою вартістю.

Рис. 3.1. Система взаємин при реалізації лізингової операції

Предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена за законодавством до основних фондів. П. 2 ст. 3 Закону України "Про фінансовий лізинг" встановлено, що земельні ділянки та інші природні об'єкти, лісні майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці) не можуть бути предметом лізингу.

У Господарському кодексі України [33] визначено обов'язковість сплати лізингових платежів за договором фінансового лізингу. У Законі України «Про фінансовий лізинг» (п. 2 ст. 16) наведено перелік сум, які можуть бути включені в лізинговий платіж, а саме [158]: сума, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу; платіж як винагорода лізингодавцю за отримане у лізинг майно; компенсація відсотків за кредитом; інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає, що лізинг є фінансовою послугою, а його регулювання здійснює відповідний уповноважений орган з регулювання діяльності фінансових установ [159].

Дозвіл на проведення лізингу банки одержали ще 1990 року, коли приймався Закон України "Про банки і банківську діяльність". Так, у ст. 47 п.1 пп.7 мова йде про те, що на підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати таку банківську операцію, як лізинг [122].

В економічній літературі та законодавчих документах наведено чимало неоднозначних визначень поняття "лізинг", адже лізингова операція, що побудована на розділенні права власності на актив і права використання цього активу, як економічна форма діяльності несе в собі елементи кредиту, оренди та інвестицій. Тому лізинг пропонується визначити як комплекс цивільно-правових, економічних, товарно-кредитних, майнових, виробничих відносин, який передбачає надання лізингодавцем на договірних умовах у тимчасове користування за певну плату лізингового активу, придбаного у продавця, лізингоотримувачу з правом подальшого викупу.

За даними досліджень, проведених міжнародними фінансово-кредитними установами (наприклад, в рамках дослідження Міжнародної фінансової корпорації "Розвиток лізингу в Україні"), Українським об'єднанням лізингодавців та вітчизняними дослідниками, упродовж кількох останніх років популярність лізингу як альтернативного фінансового інструменту суттєво зростає. Основні результати дослідження представлені наступними даними [45; 47; 112].

На рис. 3.2 зображено динаміку кількості лізингових компаній протягом 2006-2015 рр. [45; 47; 61; 107].

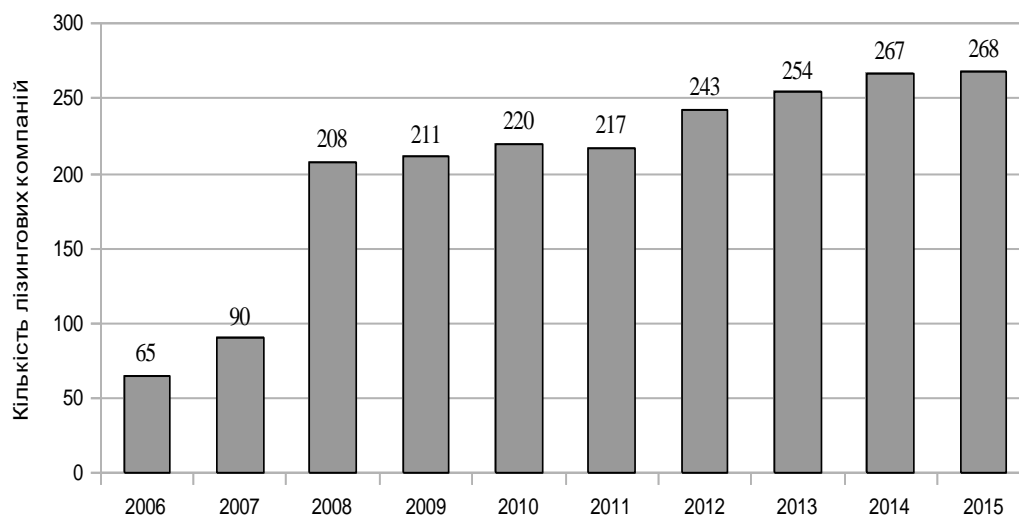

Рис. 3.2. Динаміка кількості лізингових компаній

Як видно з рис. 3.2, у 2007 році кількість лізингових компаній, що систематично надавали лізингові операції в Україні, значно збільшилася у порівнянні із попереднім роком (з 65 до 90 компаній). Цьому сприяло декі-

лька факторів: зростання зацікавленості у лізингу з боку іноземних банків, що увійшли на український ринок минулого року; зростання обізнаності щодо лізингу серед широкої громадськості [45].

В наступному році незважаючи на початок фінансової кризи збільшення кількості лізингових компаній також продовжувалося – вже до 208 [47], а в 2009 р. темпи приросту кількості лізингових компаній значно сповільнилися [107], їх кількість склала 211. Протягом 2011-2015 рр. кількість лізингових компаній поступово збільшувалася, і на кінець 2015 р. в Україні діяло 268 лізингових компаній [107; 110; 61].

У табл. 3.1 наведено динаміку вартості та кількості укладених договорів фінансового лізингу протягом 2006-2015 рр. [45; 47; 107; 61].

Як видно з табл. 3.1, в 2006-2007 рр. спостерігалось стрімке збільшення вартості та кількості укладених договорів фінансового лізингу: вартість договорів фінансового лізингу зросла від 3,39 млрд. грн. в 2006 р. до 16,88 млрд. грн. в 2007 р. при їх кількості 6089 в 2006 р. і 9275 в 2007 р. [45]. Проте починаючи з 2008 року ситуація змінилася у зв'язку з кризовими явищами на фінансових ринках та в економіці, погіршенням доступу до кредитних ресурсів (що є основним джерелом фінансування лізингових операцій), падінням платоспроможності підприємств, призупиненням інвестиційних проектів, тому з початку 2008 р. відбувалося скорочення темпів росту лізингового ринку: за даний період укладено угод на суму 9,98 млрд. грн., а загальна їх кількість склала 9766 [47].

Таблиця 3.1

Динаміка вартості та кількості укладених договорів фінансового лізингу

Рік	Вартість укладених договорів фінансового лізингу протягом звітного, млрд. грн.	Частка вартості укладених договорів фінансового лізингу у ВВП, %	Кількість укладених договорів фінансового лізингу протягом року, шт.
2006	3,39	0,66	6089
2007	16,88	2,34	9275
2008	9,98	0,98	9766
2009	2,47	0,27	3007
2010	4,97	0,46	5095
2011	11,33	0,87	10906
2012	14,70	1,04	10826
2013	31,54	2,17	11051
2014	7,18	0,47	8940
2015	6,24	0,32	4098

Кількість укладених договорів фінансового лізингу в 2009 р. зменшилась більш ніж в три рази і склала 3007 договорів. У вартісному вираженні обсяг договорів склав 2,47 млрд. грн. Порівняно з 2008 р. цей показник зменшився більш ніж в 3 рази, що свідчить про негативні тенденції розвитку лізингових послуг в Україні [107].

Проте вже в наступному році відбулося збільшення вартості договорів фінансового лізингу до 4,97 млрд. грн., а їх кількість склала 5095 [107].

У 2011-2013 рр. вартість та кількість укладених договорів фінансового лізингу зростала, а починаючи з 2014 р. у зв'язку із загостренням економічної та політичної кризи в країні ці показники почали різко зменшуватися.

Частка вартості укладених договорів фінансового лізингу у ВВП впродовж усього досліджуваного періоду залишалась незначною порівняно із країнами Західної Європи.

На рис. 3.3 зображено структуру договорів фінансового лізингу за видом обладнання протягом 2006-2015 рр. [45; 47; 107; 61].

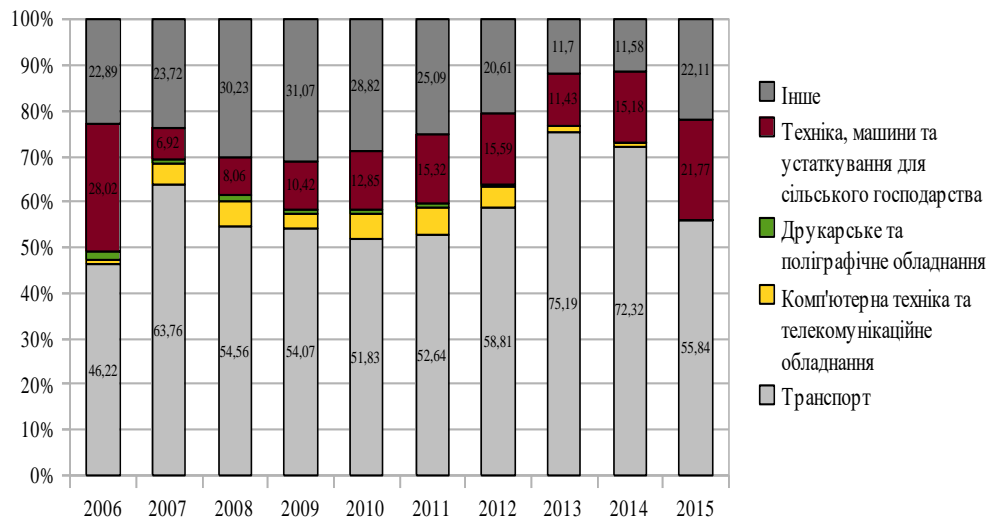

Рис. 3.3. Динаміка та структура вартісного розподілу договорів фінансового лізингу за видом обладнання

Як видно з рис. 3.3, основна частка в структурі лізингового портфелю за аналізований період припадає на транспортні засоби – в 2015 р. вона склала 55,84%, однак їх частка значно скоротилася порівняно з 2014 р. [61]. Крім того, популярними предметами лізингу залишаються машини та устаткування для сільського господарства (21,77% у 2015 р.).

На комп'ютерну техніку та телекомунікаційне обладнання припадало всього 0,1% вартості договорів фінансового лізингу.

Хоча на рис. 3.3 не видно частку будівельного обладнання (воно включене в категорію "Інші"), вони займають значне місце в структурі лізингових угод.

На рис. 3.4 зображено вартісний розподіл діючих договорів фінансового лізингу за галузями господарства протягом 2006-2015 рр. [45; 47; 107; 61].

Як видно з рис. 3.4, в структурі лізингових угод за галузями народного господарства переважає транспортна галузь, сфера послуг, будівництво, сільське господарство протягом всіх аналізованих періодів. В 2006 р. частка сільського господарства становила 39,69%, проте в наступному році вона скоротилася до 7,5% [45].

Значне зростання цін на сільськогосподарську продукцію, стабільний попит на дану продукцію і прогнози значної врожайності привели до зростання частки сільського господарства в 2008 р. до 9,5% [47]. У наступні роки частка сільського господарства в структурі лізингових угод продовжувала зростати [29].

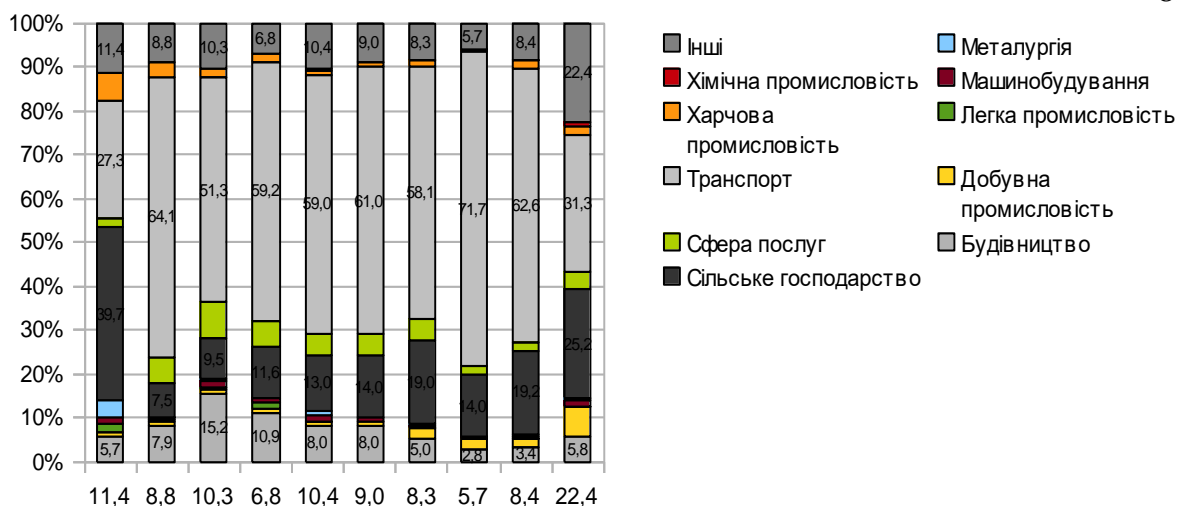

Рис. 3.4. Вартісний розподіл діючих договорів фінансового лізингу за галузями господарства

Протягом 2007-2014 рр. частка транспорту була найбільшою в структурі договорів фінансового лізингу за видом обладнання [45; 47; 107; 61]. Так, в 2006 р. цей показник становив 27,31%, а наступного року склав вже 64,1% [45].

Подальше падіння частки транспорту в 2008 році до 51,3% спричинене стрімким розвитком будівельної та сільськогосподарської галузі на початку 2008 р., що призвело до їх активного фінансування і відволікання коштів від транспортної галузі. В 2014 р. частка автотранспорту зменшилася до 62,6% [107], а в 2015 р. – до 31,3% [61].

На рис. 3.5 показано кількісний розподіл лізингових угод в залежності від їх терміну дії протягом 2006-2015 рр. [45; 47; 107; 61].

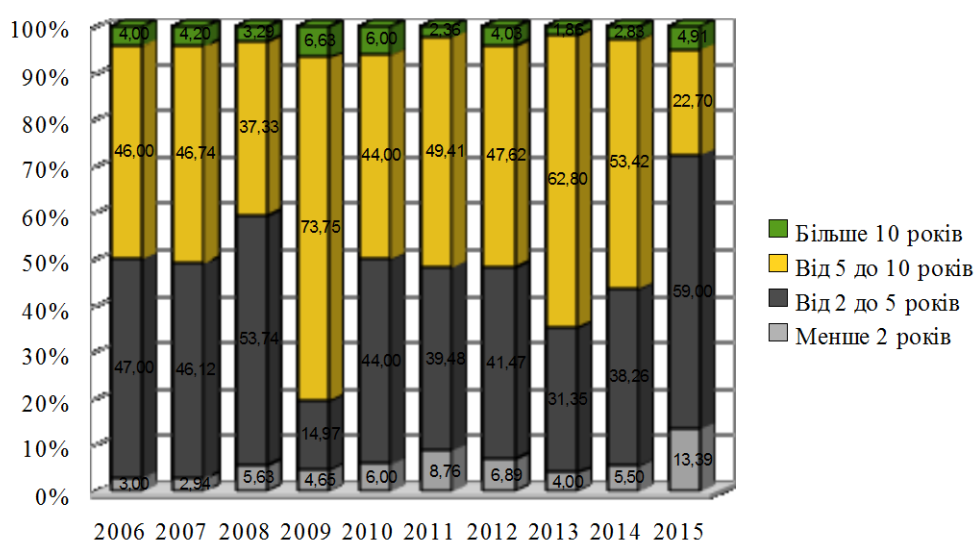

Рис. 3.5. Вартісний розподіл лізингових угод залежно від терміну дії

Як видно з рис. 3.5, до 2009 р. середній строк дії договорів фінансово-го лізингу більшості лізингових компаній складав від двох до п'яти років включно, незначна частка довгострокових договорів в цей період пов'язана із підвищенням ризикованості довгострокових проектів у зв'язку з нестабільністю економічної та політичної ситуації, кризовими явищами в економіці. Але частка договорів з терміном дії від двох до п'яти років в 2009 р. зменшилась до 46,12%. В цей період відбулися значні зміни порівняно з 2008 р.: питома вага угод строком від 5 до 10 років зросла на 40,59%, частка договорів строком до 2 років зменшилась на 30,28% [107]. В 2010 р. збільшилась частка довгострокових договорів в структурі лізингових угод до 46,74%, що свідчить про збільшення довіри до лізингодавців [108]. Ця тенденція зберігалася і в наступні роки. Так, протягом 2011-2014 рр. частка лізингових угод строком від 5 до 10 років була найбільшою і змінювалася від 47,62% до 62,80%. У 2015 р. відбулося різке збільшення долі угод строком від 2 до 5 років і скорочення частки угод строком від 5 до 10 років, що пояснюється зниженням довіри до лізингодавців.

У табл. 3.2 наведено структуру фінансування лізингових операцій протягом 2006-2015 рр. [45; 47; 107; 61].

Таблиця 3.2

Динаміка структури лізингових платежів та джерел фінансування лізингових операцій

Показник	Значення за роками, %									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Структура лізингових платежів										
Сума, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу	79,2	78,3	68,8	55,5	56,2	61,1	60,6	69,1	55,5	54,3
Платіж як винагорода лізингодавцю за отримане у лізинг майно	18,56	19,5	24,3	33,2	35,4	32,1	31,3	25,4	33,6	34,6
Компенсація відсотків за кредитом	2,04	1,7	5,1	7,6	6,0	5,4	6,0	4,2	7,7	8,1
Інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу	0,2	0,5	1,8	3,7	2,4	1,4	2,1	1,3	3,2	3,0
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Структура джерел фінансування лізингових операцій										
Власні кошти	10,4	10,7	21,7	35,5	13,5	16,9	9,9	16,0	27,6	40,6
Позикові кошти	89,6	89,3	78,3	64,5	86,5	83,1	90,1	84,0	72,4	59,4
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Як видно з табл. 3.2, в структурі лізингових платежів протягом аналізованого періоду основну частку займали погашення вартості предмету лізингу (54,3% в 2015 р.), а також комісія лізингодавця за отримане у лізинг майно (частка даної складової лізингових платежів збільшилась від

18,56% в 2006 р. до 34,6% в 2015 р.) У зв'язку зі зростанням ризикованості інвестиційного кредитування питома вага компенсації відшкодування відсотків за кредитами постійно зростала і в 2015 р. досягла 8,1 [107; 61].

Протягом 2006 р. достатньо високою була частка позичкових коштів в структурі фінансування лізингових угод – 89,69 %, проте в наступні роки вона скорочувалася – до 59,3 % у 2015 р. Це відбулося через зменшення фінансування, падіння платоспроможного попиту, що також підтверджується скороченням загальної вартості укладених лізингових угод і середніх термінів лізингового кредитування. Такі зміни були зумовлені кризовим станом економіки України та складністю отримання банківських кредитів.

Таким чином, аналіз ринку лізингових послуг в Україні за 2006-2015 рр. дав змогу виявити, що одним із найбільш реальних шляхів оновлення та поповнення технічної бази українських підприємств в умовах фінансово-економічної кризи і падіння обсягів кредитування може виявитись саме фінансовий лізинг. До того ж, поширення застосування лізингу стимулюватиме підвищення ефективності кредитної політики банків у результаті створення конкурентного середовища між джерелами фінансування та розвитку організованого вторинного ринку багатьох видів техніки. Тому цей вид діяльності завдяки своїй особливій економічній природі здатен зробити значний вклад у розвиток національної економіки.

Аналіз існуючих тенденцій розвитку ринку лізингових послуг свідчить про недостатню ефективність існуючого апарату моніторингу його економічного зростання, що призводить до формування суперечливих рішень з обґрунтування різних аспектів діяльності лізингових компаній.

Оскільки властивості економічних явищ, в тому числі ринку лізингових послуг, характеризуються, як правило, множиною ознак ($m \geq 2$), то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку, що дасть змогу оцінити рівень розвитку ринку лізингових послуг. Як показники, які характеризують рівень розвитку ринку лізингових послуг України, запропоновано використовувати такі поквартальні значення:

кількість лізингових компаній, шт.;

кількість укладених договорів фінансового лізингу, шт.;

питома вага довгострокових лізингових угод, %;

вартість укладених договорів фінансового лізингу, млн. грн.;

питома вага позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод, %;

питома вага винагороди лізингодавця за отримане у лізинг майно у структурі лізингових платежів, %.

Дані для аналізу рівня розвитку ринку лізингових послуг представлено в табл. А.1 додатка А [108–112; 61].

Для того, щоб спрогнозувати значення інтегрального показника розвитку, слід спрогнозувати значення окремих показників, за якими він визначається. Для цього у програмі Statistica 6.0 для кожного аналізованого показника необхідно побудувати модель тренду часового ряду, або модель декомпозиції часового ряду, або адаптивну модель прогнозування, за якою

можна визначити прогнознi значення аналізованих показників рівня розвитку лізингових послуг на три наступні періоди: третій квартал 2016 р., четвертий квартал 2016 р., перший квартал 2017 р.

Для підбору виду функції, яка може розглядатися як модель тренда часового ряду, слід використовувати метод характеристик. Цей метод ґрунтується на тому, що найбільш типові нелінійні функції можна розпізнати за окремими розрахунковими характеристиками ряду вихідних даних. Якщо деяка характеристика для ряду вихідних даних постійна, то найбільш прийнятною для моделювання цього ряду буде відповідна їй функція.

Алгоритм методу характеристик включає наступні кроки [36, с. 36]:

Крок 1. Вихідний ряд рівнів згладжується ковзною середньою.

Крок 2. Для згладженого ряду розраховуються характеристики.

Крок 3. Після розрахунку всіх характеристик оцінено на основі коефіцієнтів варіації однорідність кожного ряду характеристик. Найменші значення коефіцієнта варіації відповідають тим нелінійним функціям, які є найбільш імовірними для опису нелінійного тренда.

На підставі застосування вищенаведеного алгоритму встановлено, що найбільш ймовірною за методом характеристик моделлю тренда для опису динаміки кількості лізингових компаній є поліном другого ступеня (рис. 3.6).

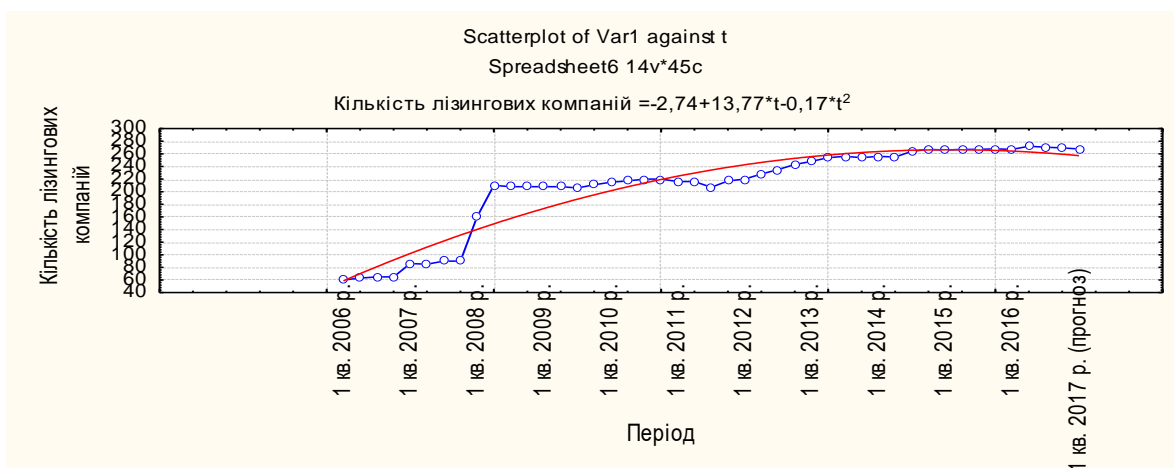

Рис. 3.6. Прогнозування кількості лізингових компаній в Україні

Модель тренду досліджуваного часового ряду, використана для прогнозу кількості лізингових компаній в Україні, має вигляд:

$$Var_1 = -2,74 + 13,77 \times t - 0,17 \times t^2. \quad (3.1)$$

Для опису динаміки кількості укладених договорів фінансового лізингу доцільно провести декомпозицію часового ряду на наступні складові: трендову, циклічну, сезонну й випадкову, використовуючи адитивну модель часового ряду (рис. А.1–А.4 додатка А).

Оцінки та аналіз моделі декомпозиції часового ряду показали, що побудована модель є адекватною та забезпечує високу точність прогнозу. То-

ді розрахувати прогнозні значення показника кількості укладених договорів фінансового лізингу можливо за формулою [36, с. 30]:

$$Y_2 = TK + ЦК + СК, \quad (3.2)$$

де TK – трендова компонента;
 $ЦК$ – циклічна компонента;
 $СК$ – сезонна компонента.

Для опису динаміки питомої ваги довгострокових лізингових угод доцільним буде здійснити експоненціальне згладжування, яке використовується з метою вирівнювання часових рядів. Сутність методу полягає у тому, що у процедурі пошуку згладженого рівня використовуються значення тільки попередніх рівнів ряду, що взяті з визначеною вагою, причому вага спостереження зменшується з віддаленням його від моменту часу, для якого визначається згладжене значення рівня ряду. Якщо для вихідного часового ряду u_1, u_2, \dots, u_n відповідні згладжені значення рівнів позначити як S_t , де $t = 1, \dots, n$, то експоненціальне згладжування проводиться за рекурентним співвідношенням:

$$S_t = \alpha u_t + (1 - \alpha) S_{t-1}, \quad (3.3)$$

де α – параметр згладжування ($0 \leq \alpha \leq 1$, $\alpha - \text{const}$).

Величина $(1 - \alpha)$ називається коефіцієнтом дисконтування.

При використанні методу експоненціального згладжування виникають дві проблеми:

1) вибір параметра α . Якщо необхідно збільшити внесок попереднього значення, то α обирають близьким до одиниці, якщо переслідуються мета усунути вплив окремих попередніх значень часового ряду, то використовують досить малі значення параметра α ;

2) вибір початкового значення S_0 . Звичайно його приймають рівним або першому значенню часового ряду, або середній арифметичній кількох початкових рівнів ряду.

Експонентна середня частіше використовується для короткострокового прогнозування. Її перевагою є адаптація моделі до розвитку економічного процесу при різних значеннях α .

Критерієм для вибору різних процедур дослідження часового ряду є якість моделі прогнозування, яка може бути оцінена за такими критеріями:

- 1) середня помилка – mean error (m.e.);
- 2) середня абсолютна помилка – mean absolute error (m.a.e.);
- 3) сума квадратів помилок – sum of square error (s.s.e.);
- 4) середня квадратична помилка – mean squared error (m.s.e.);
- 5) середня процентна помилка – mean average percentage error (m.s.e.);
- 6) середня абсолютна процентна помилка – mean average percentage error (m.a.p.e.).

Результат побудови моделі у програмі Statistica 6.0 представляє собою графік вихідних даних, згладжених і прогнозних (рис. 3.7).

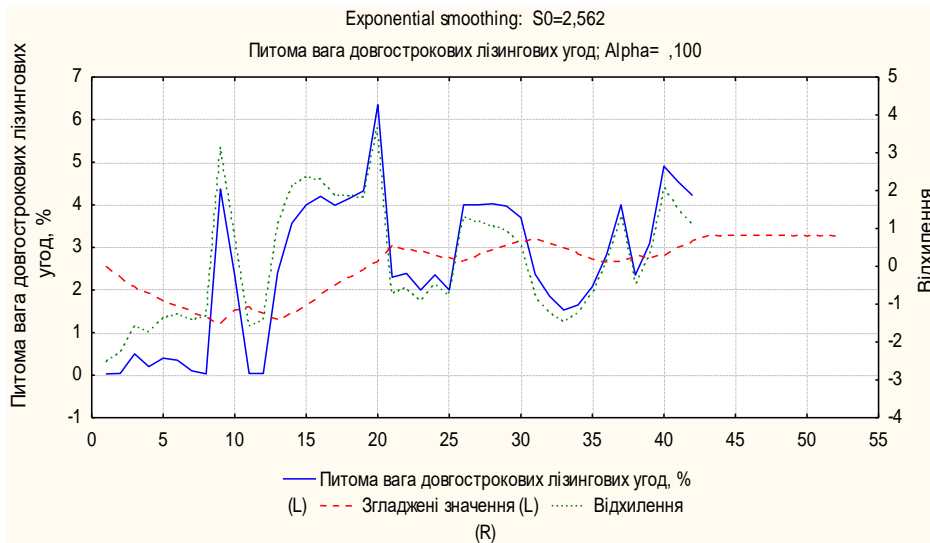

Рис. 3.7. Графік вихідних, згладжених і прогнозних значень питомої ваги довгострокових лізингових угод

Величина середньої абсолютної процентної помилки достатньо невелика (менше 10%), що говорить про високу прогностичну якість отриманої моделі експоненціального згладжування.

Таким чином, для прогнозування питомої ваги довгострокових лізингових угод слід використати модель експоненціального згладжування з параметрами $S_0=2,562$, $\alpha=0,1$.

Для прогнозування вартості укладених договорів фінансового лізингу доцільно також застосувати експоненціальне згладжування (рис. 3.8).

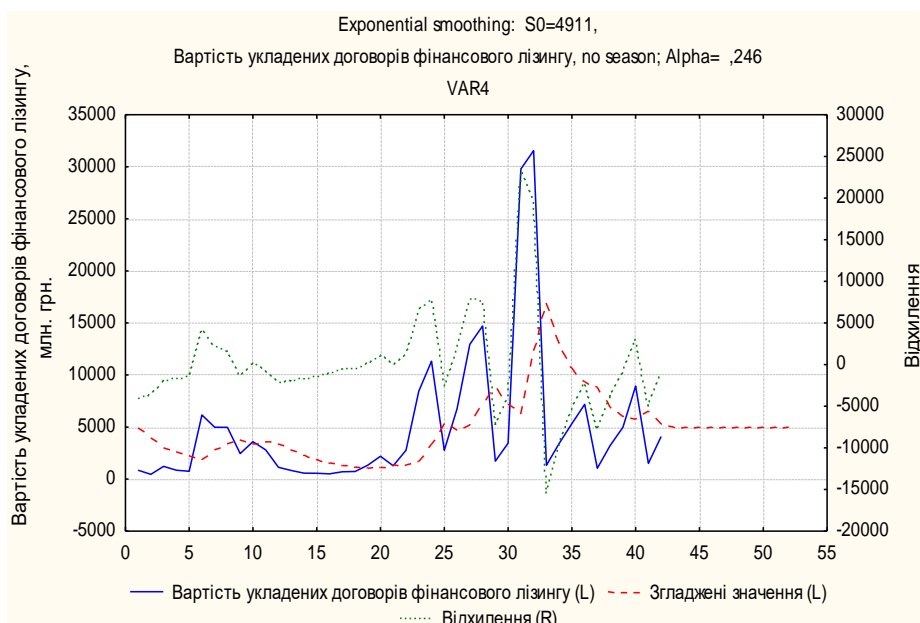

Рис. 3.8. Графік вихідних, згладжених і прогнозних значень вартості укладених договорів фінансового лізингу

Таким чином, модель для прогнозування вартості укладених договорів фінансового лізингу має параметри $S_0=4911$, $\alpha=0,246$.

Для прогнозування питомої ваги позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод здійснено експоненціальне згладжування досліджуваного часового ряду із виділенням трендових компонент, тобто побудовано модель Хольта, яка має наступний вигляд:

$$y_{t+L} = a_0(t) + a_1(t) \times L, \quad (3.4)$$

де $a_0(t)$ – параметр, що характеризує зміну середнього рівня процесу;

$a_1(t)$ – параметр, що визначає мінливість процесу L в одиницю часу.

У моделі Хольта коефіцієнт $a_1(t)$ визначається наступним чином:

$$a_1(t) = \alpha_2 p(t) + (1 - \alpha_2) \times a_1(t - 1), \quad (3.5)$$

де $p(t)$ – приріст параметра $a_0(t)$ в момент часу t , розраховується як $p(t) = a_0(t) - a_0(t - 1)$;

$0 \leq \alpha_2 \leq 1$ – другий параметр згладжування.

Коефіцієнт $a_0(t)$ – це експоненціальна середня рівнів ряду, що розраховується з урахуванням поправки на попередній приріст $a_1(t - 1)$:

$$a_0(t) = \alpha_1 \times y_t + (1 - \alpha_1) \times (a_0(t - 1) + a_1(t - 1)), \quad (3.6)$$

де $0 \leq \alpha_1 \leq 1$ – перший параметр згладжування, який не залежить від другого.

Параметри моделі Хольта – $\alpha_1 = 0,4$, $\alpha_2 = 0,1$ (рис. 3.9).

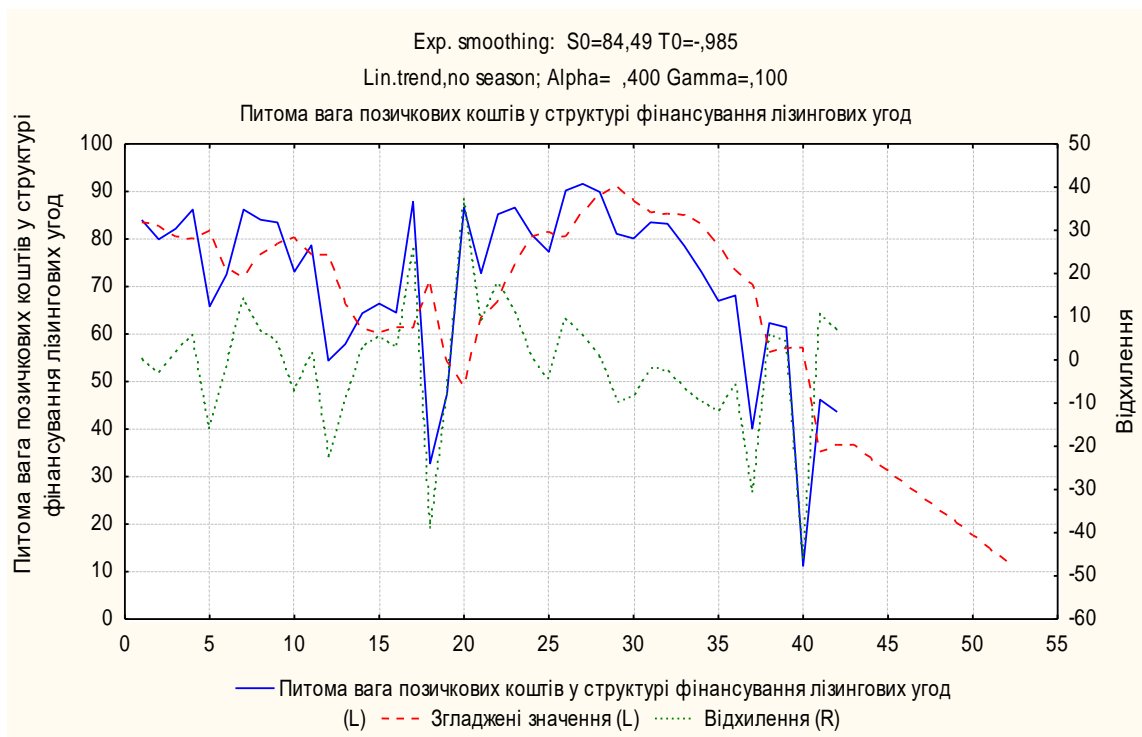

Рис. 3.9. Графік вихідних, згладжених і прогнозних значень питомої ваги позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод

Для прогнозування питомої ваги винагороди лізингодавця за отримане у лізинг майно у структурі лізингових платежів також використано модель Хольта. Параметри згладжування – $\alpha_1 = 0,2$, $\alpha_2 = 0,1$ (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Графік вихідних, згладжених і прогнозних значень питомої ваги винагороди лізингодавця за отримане у лізинг майно у структурі лізингових платежів

Прогнозні значення аналізованих показників, розраховані за формулами (3.1)–(3.6), наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Прогнозні значення аналізованих показників

Період прогнозування	Показник					
	Кількість лізингових компаній, шт.	Кількість укладених договорів фінансового лізингу, шт.	Питома вага довгострокових лізингових угод, %	Вартість укладених договорів фінансового лізингу, млн. грн.	Питома вага позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод, %	Питома вага винагороди лізингодавця за отримане у лізинг майно у структурі лізингових платежів, %
3 квартал 2016 р.	271	3411	3,26	5001	36,7	32,8
4 квартал 2016 р.	269	3604	3,27	5001	34,0	32,7
1 квартал 2017 р.	268	3701	3,27	5001	31,3	32,6

Після цього здійснено агрегування вказаних ознак (в тому числі прогнозних), яке ґрунтується на так званій теорії "адитивної цінності", згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових.

Оскільки ознаки множини мають різні одиниці вимірювання, то адитивне агрегування потребує приведення їх до однієї основи, тобто попередньої нормалізації.

Вектор первинних ознак $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ замінюється вектором нормалізованих значень $[z_1, z_2, \dots, z_m]$ [29, с. 36]:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j}, \quad j = 1 \dots m, \quad (3.7)$$

де x_{ij} – вихідні значення аналізованих показників;

\bar{x}_j – середнє значення j -го показника;

S_j – середнє квадратичне відхилення j -го показника.

Серед показників, за якими проводиться дослідження, варто виділити показники-стимулятори та дестимулятори. Показниками стимуляторами виступають ті показники, зростання значень яких відповідає покращенню рівня розвитку об'єктів, дестимуляторами – показники, що надають негативний вплив на рівень розвитку об'єктів [26, с. 36]. В даному випадку всі показники є стимуляторами.

Після визначення показників-стимуляторів та дестимуляторів слід побудувати еталонну точку $p_0(x_{01}, x_{02}, \dots, x_{0j}, \dots, x_{0m})$. Еталонна точка в цьому завданні – це такий штучний стан ринку лізингових послуг, який характеризується найкращими значеннями за кожним з показників протягом всього досліджуваного періоду. Тобто, якщо обрані показники є стимуляторами, то їх значення для точки еталону розраховується як $x_{0j} = \max_i x_{ij}$.

Після побудови точки еталону розраховано відстані між окремими точками, що характеризують об'єкти аналізу, і точкою-еталоном. Чим ближче досліджуваний об'єкт до точки еталона – тим більш розвинутий він є. Відстань між об'єктом та еталоном розраховується за формулою Евклідової відстані [19, с. 45]:

$$d_{0i} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (x_{ij} - x_{0j})^2}, \quad (3.8)$$

де d_{0j} – Евклідова відстань між i -тим та j -тим об'єктами;

x_i^l – l -та координата i -того об'єкту (значення l -того показника для i -того об'єкту);

x_j^l – l -та координата j -того об'єкту (значення l -того показника для j -того об'єкту);

m – кількість характеристик (показників), за якими описані об'єкти.

Визначити значення таксономічних показників рівня розвитку можна за формулою (3.9):

$$K_i = 1 - \frac{d_{0i}}{d}, \quad d = \bar{d}_0 + 2\sigma_0, \quad (3.9)$$

де \bar{d}_0 – середнє арифметичне значення Евклідових відстаней між об'єктами та еталоном;

σ – середнє квадратичне відхилення значень Евклідових відстаней між об'єктами та еталоном.

Розраховані таким чином значення інтегрального показника рівня розвитку містяться в табл. А.2 додатку А та рис. 3.11.

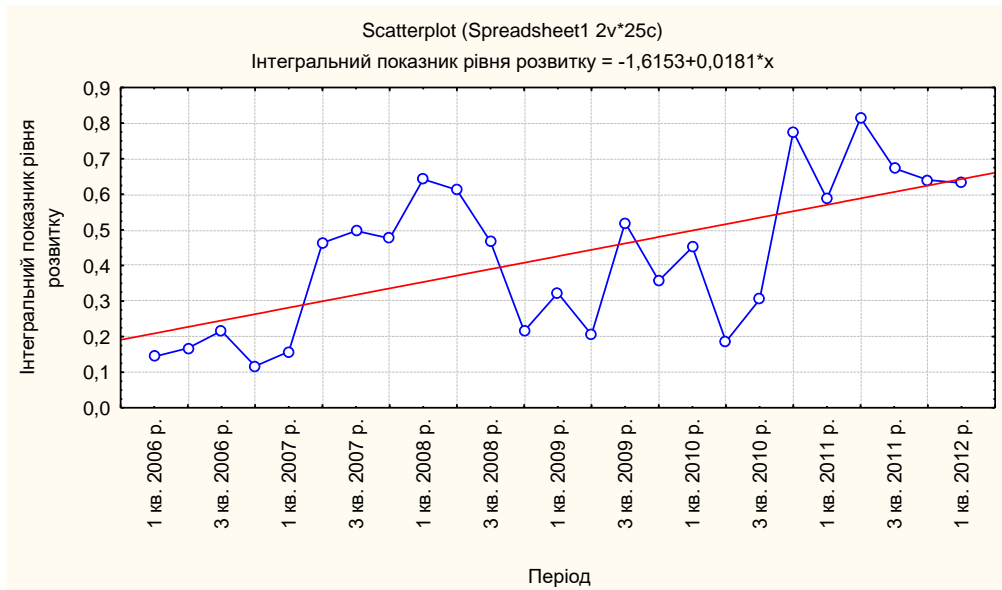

Рис. 3.11. Прогнозування інтегрального показника рівня розвитку лізингових послуг

Як видно з рис. 3.11, результати ранжування інтегрального показника рівня розвитку свідчать, що найнижчий показник рівня розвитку ринку лізингових послуг спостерігався в 1 кварталі 2006 р. Це пояснюється тим, що на той час ринок лізингових послуг України перебував у зародковому стані, характеризувався низькими значеннями всіх аналізованих показників. Зокрема, незначною була кількість лізингових компаній, кількість та вартість укладених договорів фінансового лізингу. Після збільшення до 0,243 у першому кварталі 2008 р. показник рівня розвитку ринку лізингових послуг різко пішов на спад і вже у четвертому кварталі 2008 р. знизився до 0,111, що пов'язано з початком фінансової кризи.

Аналогічне зменшення інтегрального показника рівня розвитку ринку лізингових послуг (до 0,179) відбулося в третьому кварталі 2010 р., проте починаючи з четвертого кварталу 2010 р. ринок лізингових послуг переживав поживлення, в четвертому кварталі 2011 р. відбувся ріст інтегрального показника до 0,447. Найвищим рівнем свого розвитку ринок лізингових послуг характеризувався в третьому кварталі 2013 р. (0,597), коли відбулося збільшення кількості та вартості укладених договорів фінансового лізингу, збільшилася кількість лізингових компаній, збільшилася в порівнянні з попередніми періодами питома вага позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод і питома вага винагороди лізингодавця за отримане у лізинг майно у структурі лізингових платежів.

Згідно із здійсненими прогнозами, у першому кварталі 2017 р. прогнозується зростання українського ринку лізингових послуг (інтегральний показник складе 0,496).

Висновки за розділом 3

За результати дослідження, проведеного у третьому розділі, автор дійшов висновку, що у короткостроковій перспективі на ринку лізингу можна прогнозувати підвищення вимог лізингових компаній до фінансового стану потенційних клієнтів, орієнтацію на існуючу клієнтську базу з позитивною кредитною історією, підвищення авансових внесків лізингоотримувачів (на 10-15%) та процентних ставок (на 2-3%). У 2017 році експерти передбачають значне підвищення проблемної заборгованості, у зв'язку з чим лізингові компанії окрему увагу приділятимуть підвищенню контролю за дебіторською заборгованістю та проблемними активами, а також розроблятимуть стратегії щодо роботи із проблемною заборгованістю й вилученням предметів лізингу [174]. Найближчим часом спостерігатиметься закриття невеликих лізингових компаній внаслідок погіршення платіжної дисципліни клієнтів, відсутності фінансування та через неспроможність розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Таким чином, за побудованим інтегральним показником рівня розвитку ринку лізингових послуг отримано досить оптимістичні прогнози, прогнозується зростання показників, які характеризують рівень розвитку ринку лізингових послуг. Даний прогноз будується по даних попередніх років без врахування факторів впливу, таких як інфляція, природні катаклізми, зміни політичної ситуації. Цей прогноз може використовуватися у тому випадку, коли враховано всі зміни і відомо, що різких перепадів не очікується.

У результаті дослідження спрогнозовано значення показників лізингового ринку протягом наступних трьох періодів: у третьому кварталі 2016 року, в четвертому кварталі 2016 року, першому кварталі 2017 року. Запропоновано розрахувати інтегральний показник розвитку лізингових послуг в Україні, заснований на кількості лізингових компаній в Україні, кількості договорів фінансового лізингу, частці довгострокових договорів лізингу, вартості договорів фінансового лізингу, частці позикових коштів в структурі фінансування лізингових угод, частці винагороди лізингодавця у структурі лізингових платежів. Визначено зростання українського ринку лізингу в першому кварталі 2017 року. Запропоновано використовувати інтегральний показник розвитку як на регіональному, так і на міжнародному рівні. Результати дослідження можуть бути використані для обґрунтування вибору стратегій лізингодавців шляхом розробки альтернативних стратегічних рішень, оптимальне використання яких повинно привести до зростання ринку лізингу.

4. АУДИТ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Євроінтеграційна стратегія України об'єктивно впливає на потребу реформування системи фінансового контролю, одним з елементів якої є фінансовий аудит. Основні завдання реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю наведено у Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року, відповідно до якої особливої актуальності набуває питання визначення з урахуванням європейського досвіду методології здійснення внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту з метою деталізації та уніфікації контрольних процедур, затвердження Кодексу етики внутрішнього аудитора та ін. [74]. Тому приведення національного законодавства до вимог Директиви 2014/56/ЄС та Регламенту (ЄС) №537 від 16.04.2014 року «Про особливі вимоги до обов'язкового аудиту суб'єктів суспільного інтересу» [145] підвищить якість надання аудиторських послуг до європейського рівня, що сприятиме зміцненню ринків фінансових послуг.

Зростання потреби в незалежному аудиті фінансових установ обумовлене необхідністю задоволення потреб користувачів звітності фінансових установ в достовірній інформації, оскільки лише на підставі такої інформації можливо приймати вірні та зважені управлінські рішення.

Це питання представлено в нормативно-правових актах, що підтверджує актуальність теми дослідження, що пов'язано з метою проведення аудиту та відображається в захисті споживачів фінансових послуг, в підвищенні інвестиційної привабливості фінансових установ та розвитку ринку фінансових послуг.

Основним нормативно-правовим забезпеченням, що регулює проведення аудиту страхових компаній є Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах [118]; Положення про здійснення зовнішніх перевірок якості аудиторських послуг в Україні [116]; Закон України «Про аудиторську діяльність» [121]; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [159] та ін.

Необхідно зазначити, що дослідженню теоретико-методологічних засад провадження аудиторської діяльності присвятили праці такі вчені, як: В. Бондар [15], Ф. Бутинець [21], С. Ільїна [59], Л. Сухарева [182], Б. Усач [190] та ін. У роботах цих авторів опрацьовані питання методології та організації аудиту, стандартизації аудиторської діяльності, технології проведення аудиторської перевірки етичних норм поведінки аудитора.

Проте, питання удосконалення процесу організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням європейської практики не досить розроблені, що й обумовлює необхідність подальших досліджень.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням європейської практики.

Відповідно до мети поставлено такі завдання: визначити теоретичні аспекти організації аудиту фінансових установ; обґрунтувати пріоритет-

ність завдань державного регулювання щодо удосконалення аудиту фінансових установ; удосконалити процес організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням найкращих європейських практик.

Поняття аудиту походить від латинського слова «Audit», що в перекладі означає «той, що слухає». У міжнародних стандартах аудиту поняття «аудит» трактується так: це – аудиторська перевірка фінансових звітів, що має на меті надання можливості висловити думку про те, чи складені ці фінансові звіти (в усіх суттєвих аспектах) відповідно до визначеної концептуальної основи фінансової звітності [190].

Одним з основних нормативних актів, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг в Україні, є Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664 від 12.07.2001 р., що встановлює загальні правові засади в сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг [159]. Відповідно до цього Закону України, фінансова установа – це юридична особа, що відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [159].

Вимоги обов'язковості проведення аудиту фінансової звітності фінансових установ визначені п. 1 ст. 8 Закону України «Про аудиторську діяльність» № 140-V від 14.09.2006 р. [121]. Головною метою аудиту фінансової звітності фінансових установ є підвищення ступеня довіри користувачів до фінансової звітності, а загальними цілями аудиту фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів аудиту є можливість аудитора висловити думку щодо того, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах згідно із застосованою концептуальною основою фінансової звітності [121].

Аудитор повинен розробити план аудиту, що допоможе при його виконанні: приділити відповідну увагу важливим сферам аудиту; своєчасно ідентифікувати і вирішити потенційні проблеми; належним чином організувати і управляти завданням; обрати членів аудиторської групи необхідної кваліфікації; управління та нагляд за членами аудиторської групи; координація роботи аудиторської групи.

У табл. 4.1. представлено особливості та основні положення аудиту страхових компаній в Україні.

Таблиця 4.1

Особливості аудиту страхових компаній в Україні

Ознака	Характеристика
Сутність	Страховий аудит є комплексною перевіркою результатів фінансово-господарської діяльності страхових компаній, що включає правову, економічну та бухгалтерську оцінку даних фінансових звітів, які подають для публікації (оприлюднення) чи вищим організаціям
Мета зовнішнього аудиту	Перевірка законності господарських операцій, достовірності фінансової звітності, бухгалтерського балансу, а також визначення, наскільки відповідає ведення бухгалтерського обліку встановленим стандартам і процедурам
Мета внутрішнього аудиту	Удосконалення організації та управління виробництвом і пошук резервів підвищення ефективності діяльності страхової компанії

У табл. 4.1 наведено ознаки, що характерні для проведення аудиту всіх страхових компаній. У процесі здійснення аудиту необхідно перевірити наявність сформованих резервів зі страхування життя та страхування іншого, ніж страхування життя, і встановити обґрунтованість і відповідність сформованих страхових резервів прийнятим зобов'язанням [84].

Аудитор насамперед повинен перевірити дотримання законодавчих вимог щодо напрямів розміщення коштів страхових резервів.

Ще однією статтею витрат страховика є страхові відшкодування. Тому для перевірки обґрунтованості і своєчасності здійснення страхових відшкодувань, а також обґрунтованості відмов страхувальникам у страхових виплатах відводиться час.

Під час аудиторської перевірки має бути встановлено обґрунтованість включення тих чи інших витрат до собівартості страхових послуг і правильність формування фінансових результатів [12, 106].

Отже, під час проведення аудиту фінансової звітності страхової компанії необхідно перевіряти наявність повного пакета фінансових звітів, правильність їхнього заповнення та відповідність бухгалтерському обліку.

У табл. 4.2 сформовано особливості та основні положення аудиту кредитних спілок в Україні.

Таблиця 4.2

Особливості аудиту кредитних спілок в Україні

Ознака	Характеристика
Сутність	Аудитор в процесі проведення перевірки фінансової звітності отримує розуміння діяльності кредитної спілки та операцій, здійснюваних нею, достатнє для надання йому можливості ідентифікувати і розуміти події, операції та твердження управлінського персоналу, які, за судженням аудитора, можуть мати значний вплив на фінансову звітність кредитної спілки
Загальна стратегія аудиту фінансової звітності кредитної спілки включає	Систему внутрішнього контролю щодо організації та ведення бухгалтерського обліку; розгляд очікуваних оцінок властивого ризику та ризику контролю; оцінку аудиторського ризику; використання кредитною спілкою програмного забезпечення та комплексної інформаційної системи; врахування нормативно-правових актів

У табл. 4.2 наведено ознаки, що характерні для проведення аудиту всіх кредитних спілок. Аудитор отримує аудиторські докази для формулювання обґрунтованих висновків, на підставі яких складається аудиторський звіт на основі процедури оцінки ризиків, у тому числі тестів впровадження процедур контролю [93].

У табл. 4.3 наведено особливості та основні положення аудиту ломбардів в Україні.

У табл. 4.3 наведено ознаки, що характерні для проведення аудиту ломбардів. Аудитор формує висновок щодо достовірності, повноти та відповідності встановленим вимогам стосується усіх складових відображення діяльності ломбарду, а саме: загальної інформації про ломбард; звіту про склад активів і пасивів ломбарду; звіту про діяльність ломбарду.

У табл. 4.4 сформовано особливості та основні положення аудиту недержавних пенсійних фондів в Україні.

Особливості аудиту ломбардів в Україні

Ознака	Характеристика
Сутність	Для аудиту ломбардів використовують дані первинного обліку, внутрішні нормативні документи ломбарду, договірну та інвентаризаційну документацію, реєстри бухгалтерського та оперативного обліку, а також проміжну та річну фінансову звітність
Мета аудиту	Підтвердження річних фінансових звітів за певний період та звітних даних про ломбард у зв'язку з потребою у висловленні незалежної думки щодо їх достовірності у всіх суттєвих аспектах та відповідності вимогам чинного законодавства України

Таблиця 4.4

Особливості аудиту недержавних пенсійних фондів в Україні

Ознака	Характеристика
Сутність	Під час аудиту НПФ аудитор перевіряє достовірність, повноту та відповідність чинному законодавству і встановленим вимогам річної фінансової звітності НПФ або адміністратора
Об'єкти дослідження при перевірці	Загальні відомості про НПФ; звітні дані про надходження до пенсійного фонду; звітні дані про використання пенсійних активів; звіт про укладені пенсійні контракти з недержавного пенсійного забезпечення; звітні дані про реалізацію пенсійної схеми; інформацію про результати розрахунку основних фінансових показників діяльності недержавного пенсійного фонду; звіт про склад і структуру активів НПФ; звіт про виконані угоди, що були укладені за цінними паперами українських емітентів, які входять до складу активів НПФ; звітні дані про учасників НПФ

У табл. 4.4 розглянуто ознаки, що характерні для проведення аудиту всіх недержавних пенсійних фондів. При формуванні звіту висловлюється думка аудитора щодо відповідності чинному законодавству і встановленим нормативним вимогам.

У табл. 4.5 представлено особливості та основні положення аудиту інвестиційних фондів в Україні.

Таблиця 4.5

Особливості аудиту інвестиційних фондів в Україні

Ознака	Характеристика
Сутність	У процесі здійснення аудиту інвестиційних фондів основними інформаційними джерелами є фінансова звітність
Послідовність здійснення	Збір загальної інформації про фінансові інвестиції; оцінка надійності системи внутрішнього контролю, аудиторського ризику; складання програми перевірки обліку фінансових інвестицій; аудиторські докази, підтвердження чи спростування інформації; документування отриманих результатів; складання аудиторського висновку

У табл. 4.5 розглянуто ознаки, що характерні для проведення аудиту інвестиційних фондів в Україні. Під час аудиту перевіряють інформацію про фінансові інвестиції; складають програму перевірки обліку фінансових інвестицій; аудиторські докази, документують отримані результати; складають аудиторський висновок та ін.

Слід зазначити, що особливої уваги про проведенні контролю фінансових установ заслуговує внутрішній аудит. Відповідно до порядку проведення внутрішнього аудиту у фінансових установах у разі якщо юридична особа набуває статусу фінансової установи, така юридична особа протягом одного місяця з дати внесення відповідного запису про неї до Державного реєстру фінансових установ, зобов'язана створити структурний підрозділ, що проводить внутрішній аудит (контроль) фінансової установи або визначити окрему посадову особу, що проводить внутрішній аудит (контроль) фінансової установи.

Діяльність служби внутрішнього аудиту (контролю) фінансової установи базується на принципах чесності, об'єктивності, конфіденційності, професійної компетентності. Цілі служби внутрішнього аудиту поділяються на дві складові – надання суджень, висновків і оцінок та сприяння в поліпшенні якості системи управління фінансової установи.

Отже, розглянуто особливості проведення аудиту в окремих фінансових установах: страхових компаніях, кредитних спілках, ломбардах, недержавних пенсійних фондах та інвестиційних фондах.

Однією із умов успішного виходу вітчизняних фінансових установ на світові ринки є гармонізація законодавства, що регулює формування та затвердження їхньої фінансової звітності. Забезпечення достовірності публічної фінансової звітності, а також захист інтересів її користувачів (в першу чергу інвесторів та власників) – головне завдання аудиту.

Запровадження регуляторних змін організації та проведення аудиту неможливо без змін засад державного регулювання у сфері аудиту.

Станом на 01.01.2016 року Аудиторською палатою України внесено в Реєстр аудиторських компаній та аудиторів 1107 суб'єктів [102]. Дані щодо кількості суб'єктів аудиторської діяльності та кількості поданих звітів до Аудиторської палати України за останні 5 років наведено в табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Динаміка кількості аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності

Рік	Кількість аудиторів, станом на 31 грудня	Кількість суб'єктів аудиторської діяльності, включених до Реєстру аудиторських компаній та аудиторів станом на 31 грудня	Подано звітів до Аудиторської палати України		Кількість суб'єктів аудиторської діяльності, що не подали звітність	
			кількість	%	кількість	%
2011	3129	1 862	1 792	96,2	70	4,8
2012	3139	1 672	1 609	96,2	63	4,8
2013	2993	1 488	1 452	97,6	36	3,4
2014	2787	1 326	1 272	95,9	54	4,1
2015	2675	1 107	1 071	96,8	36	3,2

Як видно з табл. 4.6, кількість суб'єктів аудиторської діяльності за 2011 – 2015 роки вказує на загальну тенденцію до їхнього зменшення (у порівнянні з 2011 роком – на 40,5 %) внаслідок дії низки факторів, у тому числі і кризових явищ в суспільстві, і посиленні вимог до аудиторської

професії з боку регуляторів, і змін в податковому законодавстві [103].

На кінець 2015 року в реєстр аудиторських компаній та аудиторів, що можуть проводити аудиторські перевірки фінансових установ, віднесено 142 компанії, до реєстру аудиторських компаній, що можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів, 172, а в реєстр аудиторських компаній, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, 22 [102].

У табл. 4.7, наведено динаміку обсягу наданих послуг суб'єктами аудиторської діяльності в Україні.

Таблиця 4.7

Обсяг наданих послуг суб'єктами аудиторської діяльності в Україні

Рік	Обсяг наданих послуг, тис. грн.	Надано звітів	Середній дохід на одного суб'єкта аудиторської діяльності без ПДВ, тис. грн.
2011	1 258 307,0	1 792	702,2
2012	1 266 826,5	1 609	787,3
2013	1 314 596,3	1 452	905,4
2014	1 291 811,8	1 272	1 015,6
2015	1 761 202,6	1 071	1 644,5

Як видно з табл. 4.7, обсяг наданих послуг збільшується, незважаючи на зменшення кількості аудиторів. Приріст середнього доходу на одного суб'єкта аудиторської діяльності у 2015 році, порівняно з 2014 роком, дорівнював 61,9 %, а порівняно з 2013 – 81,6 %.

Загальний обсяг наданих аудиторських послуг фінансовим установам наведено в табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Загальний обсяг наданих послуг фінансовим установам

Показник	Значення обсягу наданих послуг за роками, тис. грн.				
	2011	2012	2013	2014	2015
Разом фінансовим установам	138282,70	129498,80	112804,90	124724,30	135954

Як видно з табл. 4.7 та табл. 4.8, обсяг наданих аудиторських послуг у цілому в Україні та аудиторських послуг наданих фінансовим установам збільшується у 2011-2015 роках. Отже, виявлено тенденцію до збільшення показників, що свідчить про збільшення інтенсивності проведення аудиту, а при зменшенні чисельності аудиторів свідчить про суттєве навантаження та одного аудитора та зниження якості аудиторських послуг.

Таким чином, незважаючи на постійне зменшення кількості суб'єктів аудиторської діяльності, які мають право здійснювати аудиторську діяльність упродовж останніх п'яти років, спостерігається стійка тенденція до збільшення їхнього доходу.

У цілому аудиторські компанії в Україні – це невеликі компанії з середньою чисельністю персоналу близько п'яти осіб, що достатньо характерно для аудиторських компаній у всьому світі. 2014 року Міжнародна федерація бухгалтерів провела опитування 5083 аудиторів та аудиторських

компаній в 135 країнах світу і отримала такі результати: кількість аудиторів (бухгалтерів) практикуючих самостійно – 37 %, аудиторських компаній з чисельністю персоналу 2-5 осіб – 35 %, 6-10 чоловік – 13 %, 11-20 осіб – 7 % і більше 21 людини – 8 % [102].

Найбільший середній дохід на одного суб'єкта аудиторської діяльності у 2015 році спостерігається у м. Києві та Київській обл. – 2 889,1 тис. грн., а найменший у Луганській обл. – 94,5 тис. грн. [103].

Середня вартість одного замовлення по Україні коливається від 6 тис. грн. (Чернівецька обл.) до 84,1 тис. грн. (м. Києві та Київська обл.).

Кількість замовлень на аудиторські послуги та їх вартість в основному залежать від платоспроможності суб'єктів господарювання в регіонах України. Середня вартість замовлення в цілому по Україні становить 49,4 тис. грн. (у 2014 р. – 36,8 тис. грн.), а середня вартість замовлення в м. Києві та Київській обл. значно більша – 84,1 тис. грн. (у 2014 р. – 61,1 тис. грн.). Проведений аналіз показав, що середня вартість замовлення в аудиторських компаніях, обсяг наданих послуг яких перевищує 30 млн. грн., становить 382,6 тис. грн. Це зумовлено тим, що суб'єкти великого підприємництва, банки, холдинги, страхові компанії та інші за аудиторськими послугами звертаються до аудиторських компаній «Великої четвірки аудиторських компаній» та інших компаній-членів міжнародних аудиторських мереж, які працюють у м. Києві та найбільших адміністративних центрах України, де функціонують бізнес-структури і зосереджена основна кількість практикуючих аудиторів [103].

Аналіз ринку аудиторських послуг наочно демонструє суттєве коливання кількості і вартості послуг у різних регіонах, яке залежить у більшості випадків від концентрації промислових підприємств, платоспроможності самих замовників аудиту.

Аналіз проведення аудиту фінансових установ виконано у розрізі регіонального поділу. Офіційний сайт Аудиторської палати України приводить дані з урахуванням АР Крим, Донецької області та Луганської області [102]. Дані представлено в табл. 4.9.

Як видно з табл. 4.9, обсяг наданих аудиторських послуг фінансовим установам за областями є нерівномірним, що залежить у більшості випадків від кількості замовників аудиту, їхньої платоспроможності та обсягу виконаних робіт.

В Україні тільки 13 аудиторських компаній за рік надали послуг на суму понад 10 млн. грн. кожна (в 2014 році 10 аудиторських компаній), проте їхня частка у загальному обсязі наданих послуг становить 64,8 % (в 2014 році – 57,8 %).

175 аудиторських компаній надали послуг від 1 до 10 млн. грн., їх частка на ринку становить 23,2% (у 2014 р. – 23,5%) [103].

Отже, результати проведеного аналізу, дозволили зробити висновок, що ринок аудиторських послуг в Україні є сконцентрованим, оскільки за даними 2015 року на 13 аудиторських компаній приходить 64,8 % ринку аудиторських послуг, що свідчить про зниження конкуренції, а отже і якості аудиторських послуг.

Обсяг наданих послуг суб'єктам фінансової та страхової діяльності за областями

Область	Значення за роками, тис. грн.					Темп приросту, % 2015 до 2014
	2011	2012	2013	2014	2015	
АР Крим	408,50	224,90	325,70	120,50	0,00	-100,00
Вінницька	67,80	97,10	102,70	129,00	104,50	-18,99
Волинська	209,00	128,50	70,50	53,00	55,00	3,77
Дніпропетровська	5584,50	9132,90	6504,10	4790,00	6840,90	42,82
Донецька	1276,20	1497,90	1920,80	614,70	205,20	-66,62
Житомирська	33,00	50,20	45,70	0,00	0,00	0,00
Закарпатська	49,40	83,70	96,00	30,10	0,00	-100,00
Запорізька	623,90	749,80	968,10	743,60	863,60	16,14
Івано-Франківська	257,40	345,50	136,80	127,30	278,00	118,38
м. Київ та Київська обл.	125492,20	112519,90	97164,00	112644,80	123085,70	9,27
Кіровоградська	66,90	36,40	92,00	129,00	105,20	-18,45
Луганська	104,50	126,80	149,20	121,00	0,00	-100,00
Львівська	643,70	547,80	794,90	683,10	590,70	-13,53
Миколаївська	26,20	33,30	27,50	0,00	5,00	500,00
Одеська	580,90	538,20	643,00	728,30	481,60	-33,87
Полтавська	75,90	68,70	116,50	222,00	167,00	-24,77
Рівненська	14,70	15,80	5,00	0,00	0,00	0,00
Сумська	70,10	43,80	51,30	0,00	0,00	0,00
Тернопільська	165,40	535,50	479,00	927,00	1041,60	12,36
Харківська	1725,60	2204,20	2609,50	2271,30	1742,20	-23,30
Херсонська	103,90	48,30	50,00	93,60	37,20	-60,26
Хмельницька	90,00	161,40	120,30	161,70	129,00	-20,22
Черкаська	46,40	66,50	55,80	134,30	221,30	64,78
Чернівецька	27,40	6,70	25,10	0,00	0,00	0,00
Чернігівська	105,00	81,80	64,00	0,00	0,00	0,00
Загалом фінансовим установам	138282,70	129498,80	112804,90	124724,30	135954,00	9,00
Темп росту	–	93,65	87,11	110,57	109,00	–

Дані послуги мізерні порівняно з доходами, що отримують передові світові аудиторські компанії. Наприклад, у 2013 році аудиторська компанія AGN INTERNATIONAL заробила 1603 млн. дол. США, Alliot Group – 601 млн. дол. США, BDO – 6016 млн. дол. США, Ernst & Young – 24420 млн. дол. США, Deloitte – 31300 млн. дол. США, KPMG International – 23030 млн. дол. США, PwC – 31150 млн. дол. США [102].

Це свідчить про суттєву різницю між послугами, що надають аудиторські компанії світу, та послугами українських аудиторів.

Проблема якості професійного аудиту стала особливо актуального після всесвітньо відомих конфліктів зі звітністю акціонерних товариств, яку підтверджували міжнародні аудитори.

Тому реформування і побудова цілісної системи аудиту неможливе без побудови системи контролю за якістю аудиторських послуг.

Із використанням методу аналізу ієрархій Т. Сааті визначено найбільш актуальні напрями удосконалення аудиту фінансових установ в Україні [175]. Експертами виступили: науковці та незалежні аудитори.

З огляду на напрями змін організації та проведення аудиту за вимогами державного регулювання у сфері аудиту, виокремлено завдання державного регулювання аудиту фінансових установ.

Пріоритетність завдань державного регулювання аудиту фінансових установ наведено в табл. 4.10.

Таблиця 4.10

**Пріоритетність завдань державного регулювання
аудиту фінансових установ**

Критерій	A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	Коефіцієнт вагомості
A1 – підвищення кваліфікаційного рівня аудиторів	1,00	3,00	0,14	0,14	3,00	0,11
A2 – розробка механізму практичного застосування міжнародних стандартів аудиту в Україні	0,33	1,00	0,20	0,20	2,00	0,08
A3 – удосконалення процесу організації виконання процедур при проведенні аудиту	7,00	5,00	1,00	0,14	3,00	0,24
A4 – удосконалення аудиту фінансових установ з урахуванням найкращих європейських практик	7,00	5,00	7,00	1,00	5,00	0,50
A5 – поглиблення співпраці суб'єктів аудиторської діяльності України з міжнародними професійними організаціями аудиторів	0,33	0,50	0,33	0,20	1,00	0,07

З табл. 4.10 видно, що найбільш значимими для обґрунтування вибору альтернатив удосконалення аудиту фінансових установ в Україні є удосконалення аудиту фінансових установ з урахуванням найкращих європейських практик (коефіцієнт вагомості 0,5) та удосконалення процесу організації виконання процедур при проведенні аудиту (коефіцієнт вагомості 0,24), що є предметами подальшого дослідження.

Відповідно до встановленої пріоритетності завдань удосконалення державного регулювання аудиту фінансових установ доцільно провести аналіз найкращої практики аудиту у країнах Європи. Оскільки відповідальність аудиторів за якість аудиторських послуг достатньо висока, виникає потреба у страхуванні професійної відповідальності аудиторів з метою зменшення аудиторського ризику.

Аудиторський ризик – це ризик того, що аудитор може позитивно оцінити баланс та інші форми фінансової звітності тоді, коли вони приховують у собі істотно непевну інформацію, яка не відповідає реальності.

Іноземні економісти до складу аудиторського ризику відносять запропоновані Американським Інститутом дипломованих бухгалтерів-аудиторів такі його складові [99]:

Прийнятний аудиторський ризик – це показник, що показує величину ризику не виявлення помилок аудитором у фінансовій звітності клієнта, за якої він готовий надати позитивний висновок без застережень. Показник коливається в межах від 0 до 1 [99].

Внутрішньогосподарський ризик – це ризик наявності у регістрах та звітності клієнта недостовірних даних.

Ризик контролю – це ризик того, що внутрішньогосподарський контроль не зможе своєчасно виявити чи запобігти помилкам у регістрах та звітності [99].

Ризик не виявлення – це ризик того, що в ході аудиторської перевірки суттєві помилки так і не будуть знайдені [99].

Трапляються випадки, коли аудитор надає висновок, що містить не правильні відомості про компанію. Причому така помилка може бути як ненавмисною, так і навмисною, скажімо, аудитор спотворив дані на прохання зацікавлених осіб. Помилки аудиторів дорого обходяться їхнім клієнтам. Одержати компенсацію збитків, завданих аудитором, можливо лише в кількох випадках: якщо аудитор сам визнає факт помилки і не зацікавлений у поширенні цих відомостей, тоді він може добровільно виплатити необхідну суму; якщо вдасться довести факт навмисності помилки; якщо помилка є наслідком непрофесіоналізму аудитора.

Утім, у будь-якому разі, домогтися відшкодування збитків у повному обсязі практично неможливо. Експерти вважають, що справу можна вважати виграною, якщо вдасться стягнути хоча б половину суми.

Помилки аудитора можуть виявлятися в неправомірному застосуванні нормативних правових актів з питань оподаткування, бухгалтерського обліку і звітності, а також в ненавмисній арифметичній помилці. Передбачається, що провина аудитора, який підлягає страхуванню, може виявлятися двояко: у формі необачності, недбалості, некваліфікованого виконання своїх обов'язків і у формі навмисних дій. Відповідальність у формі навмисних дій застрахованого аудитора можна встановити тільки через суд [95].

Однак, проблема відшкодування збитків, принесених аудитором у разі неправильності аудиторських висновків залишається актуальною. Отже, для підвищення статусу вітчизняного аудиту особливу значущість на сучасному етапі має страхування професійної відповідальності аудиторів, яке пов'язане із можливістю пред'явлення претензій особам за наслідки помилок, допущених аудиторами під час виконання професійних обов'язків. Це один із добровільних видів страхування професійної відповідальності аудиторів, передбачений ст. 4 Закону України «Про страхування» [152], що пов'язаний з відшкодуванням шкоди, заподіяної страхувальником юридичній або фізичній особі.

Особливості страхування професійної відповідальності аудиторів в країнах Європи наведено в табл. 4.11.

Як видно з табл. 4.11, у країнах Європи страхування професійної відповідальності аудиторів вже досить давно введено в практику. На відміну від них, законодавство України не передбачає обов'язкове страхування професійної відповідальності аудиторів і повного і беззастережного відшкодування збитку, нанесеного замовникові аудиту. Ст. 21 і 22 Закону України «Про аудиторську діяльність» визначено, що за неналежне виконання своїх зобов'язань аудитор (аудиторська компанія) несе майнову і іншу цивільно-правову відповідальність згідно з угодою і законом [121].

На відміну від інших видів, страхування професійної відповідальності аудиторів, при настанні страхового випадку пов'язане не з неконтрольованими і незалежними від волі людини факторами (наприклад, стихійними природними явищами), а залежить від особистих характеристик фахівця, що займається професійною діяльністю (кваліфікації, досвіду, навичок, знань). При цьому за договором страхування професійної відповідальності може бути застрахована тільки відповідальність фізичної особи, що займається професійною діяльністю і зареєстрована як індивідуальний підприємець [95].

Страховання професійної відповідальності аудиторів в країнах Європи

Країна	Нормативне забезпечення	Особливості
Швеція	Закон Швеції «Про аудиторську діяльність» від 18 травня 1995 р. та Постанова Уряду «Про аудиторів» від 1 червня 1995 р.	Аудитори та аудиторські організації повинні укласти угоду про страхування або залишати в спеціальному державному органі (Комісії з аудиторської діяльності) заставу під відшкодування збитків, що може понести аудитор в своїй професійній діяльності
Німеччина	Аудиторський статут від 5 листопада 1975 р.	Аудитор повинен укласти страхову угоду на випадок, якщо йому доведеться нести відповідальність за здійснену помилку
Іспанія	Закон 19/1988 від 12.07.88 р. «Про аудиторську діяльність»	Аудитори відповідають особисто та солідарно перед організаціями, в яких проводять аудит, а також третіми особами за шкоду, заподіяну при виконанні своїх обов'язків. Якщо шкоду заподіяно аудитором, який працює в аудиторській компанії, то відповідає як аудитор так і аудиторська компанія. Інші засновники аудитори, які не підписували аудиторський висновок, відповідають за заподіяну шкоду в формі субсидіарної відповідальності солідарно
Франція	Кодекс професійної етики від 12 серпня 1969 р.	Передбачена обов'язкова сплата членських внесків, окремою складовою яких є фіксована сума страховки для всіх членів Регіональних компаній. Внески надходять у Регіональні ради і передаються в Національну раду та компанію комісарів з рахунків. До складу членських внесків, окрім фіксованої суми страховки, входить фіксована сума, яка встановлюється Національною радою, та встановлений Регіональною радою відсоток від річного доходу аудиторської компанії чи одержаного гонорару комісара з рахунків. За несплату членських внесків протягом двох років член Регіональної компанії вважається виключеним і відповідно втрачає право займатися аудиторською діяльністю

Оскільки в Україні цей вид страхування і досі залишається добровільним, для більшості аудиторів страхування своїх ризиків скоріше стратегія [99].

Отже, в Україні доцільність запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності аудиторів є актуальною, що водночас дасть можливість ефективного розвитку страхового ринку, підвищить довіру суспільства до результатів аудиторських перевірок та якість аудиторської діяльності. Запровадження в практику аудиторської діяльності обов'язкового страхування професійної відповідальності є важливим етапом гармонізації розвитку аудиту, що позитивно вплине на ділову активність аудиторських компаній і розвиток української економіки в цілому.

Висновки за розділом 4

За результатами проведеного дослідження обґрунтовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо удосконалення процесу організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням європейської практики.

Визначено, що зростання потреби в незалежному аудиті фінансових установ обумовлене необхідністю задоволення потреб користувачів звітності фінансових установ в достовірній інформації, оскільки лише на підставі такої інформації можливо приймати правильні та зважені управлінські рішення.

Виявлено тенденцію до збільшення обсягу наданих аудиторських послуг у цілому в Україні та аудиторських послуг наданих фінансовим установам, що свідчить про збільшення інтенсивності проведення аудиту, а при зменшенні чисельності аудиторів свідчить про суттєве навантаження на аудитора та зниження якості аудиторських послуг. Встановлено, що оскільки відповідальність аудиторів за якість аудиторських послуг достатньо висока, виникає потреба у страхування професійної відповідальності аудиторів з метою зменшення аудиторського ризику, а наявність високої концентрації ринку аудиторських послуг найкращім чином сприятиме використанню аудиторськими компаніями послуг страховиків.

Обґрунтовано, що реформування і побудова цілісної системи аудиту неможливе без удосконалення системи контролю за якість аудиту фінансових установ. Із використанням методу аналізу ієрархій Т. Сааті визначено найбільш пріоритетні напрями державного регулювання аудиту фінансових установ в Україні. Експертами виступили: науковці та незалежні аудиторів. Визначено, що найбільш значимими для обґрунтування вибору альтернатив удосконалення аудиту фінансових установ в Україні є удосконалення аудиту фінансових установ з урахуванням найкращих європейських практик (коефіцієнт вагомості 0,5) та удосконалення процесу організації виконання процедур при проведенні аудиту (коефіцієнт вагомості 0,24). Тому приведення національного законодавства у сфері аудиту до вимог ЄС підвищить якість надання аудиторських послуг до європейського рівня, що сприятиме зміцненню ринків фінансових послуг.

Удосконалено процес організації аудиту фінансових установ в Україні з урахуванням найкращих європейських практик та використовуючи світовий досвід запропоновано запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності аудиторів, що характеризує практичну цінність проведеного дослідження.

5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

5.1. Порівняльний аналіз сформованих механізмів фінансування житла в Європі та Україні

Проблеми фінансування житлової нерухомості в зарубіжних країнах спрямовано на забезпечення житловими квадратними метрами кожного громадянина, а не на бажання отримати прибуток при виконання умов, процедур законодавства як це відбувається в Україні. Житлове будівництво є розвинуеною формою європейської політики, мета фінансування, що покладена в механізми надання фінансових послуг відрізняється від української. Так, в Європі – кожна особа повинна бути забезпеченою в житловому активі за власні кошти, використовуючи систему кредитування [201]. В Україні також здійснюється фінансування житла через кредити, але відсоткові ставки, які надають банки, перевищують зарубіжні в 3 рази. Так, середня ставка за іпотечними кредитами в Україні складає на травень 2017 року 21,5 % [193], в Європі ставка за аналогічним видом кредитування – 7 % [191]. Таким чином, кредитами мають змогу користуватись лише невелика група осіб, натомість в Європі – система кредитування доступна більшості, що стимулює процес придбання житла на ринку.

В Україні житлове фінансування відбувається за рахунок коштів фізичних осіб лише в 6 з 10 випадків (60 % ринку), в зарубіжних країнах, наприклад у Німеччині, подібні фінансові операції складають 90 % від всього обсягу на ринку будівництва [53]. Подібна статистика свідчить про поширеність фінансових послуг з фінансування житлової нерухомості та її доступність широкому загалу.

У світовій практиці існують різноманітні механізми залучення коштів фізичних осіб для житлового будівництва, основними з яких є: житлово-будівельні кооперативи, інші об'єднання, іпотечне кредитування [53].

Житлово-будівельні кооперативи – договірні схеми цільових вкладів на фінансування житлового будівництва. Це означає, що вони є об'єднаннями, які беруть депозити на місцевому ринку на середній термін і видають їх у вигляді довгострокових позик на купівлю житла [53]. Подібну схему залучення коштів в різних країнах називають по-різному – система будівельних заощаджень, ощадно-будівельні каси тощо. Особливо популярною серед фізичних осіб вона є в Німеччині та Австрії, які започаткували її використання з 1830 року. За рахунок коштів житлових кооперативів у Бельгії фінансується 50 % іпотечних угод, у Австрії – 35 %, у Франції – 76 % [201]. Головне призначення такої схеми – надання їх учасниками житлових кредитів на пільгових умовах. Ресурси формуються за рахунок залучених від населення коштів, процентів, сплачених за раніше виданими кредитами, а також державних премій, що фінансуються державним бюджетом.

Будівельні кооперативи в Україні мають схожі принципи залучення коштів від фізичних осіб, але відрізняються своєю підвищеною ризиковістю та ступенем законодавчого регулювання питань фінансування житлового будівництва. Фактично Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [160] та Закон України «Про інвестиційну діяльність» [138] визначають, лише 4 інструменти фінансування будівництва. Хоча перелік не є вичерпним будівельна кооперація законодавчо не є врегульованою, а отже ризик для інвесторів у разі застосування цього фінансового механізму є підвищеним.

Одним з нормативних актів, що регулює подібну діяльність є Закон України «Про кооперацію» [143], відповідно до якого поняття «будівельний кооператив» відсутнє. Але опосередковано механізм роботи кооперативу передбачає залучення коштів від його членів з метою фінансування будівництва житлового будинку [49].

Законодавство на рівні створення будівельного кооперативу в Україні вузьке та універсальне, що сприяє уникненню відповідальності забудовників перед інвесторами, які планують придбати житло у власність. Механізм фінансування через житлово-будівельний кооператив (ЖБК) в Україні представлений на рис. 5.1.

Рис. 5.1. Механізм фінансування через житлово-будівельний кооператив

Як видно на рис. 5.1, фінансовий механізм є занадто спрощеним та не обтяженим процедурами оформлення документів. Відносини забудовника та інвестора договірні та не підкріплені захисними мірами. У разі невиконання зобов'язань забудовником або ЖБК перед інвесторами, жоден з них не несе відповідальності. Кооператив є власником будинку, а інвестор ризикує своїми вкладеними коштами у разі будь-яких форс-мажорних ситуацій, що відбуваються в процесі фінансування. Також фінансовий механізм передбачає кредитування для залучення коштів від інвестора в будівництво. Але регламентації дій сторін та наслідків для інвесторів на законодавчому рівні відсутні.

У зарубіжних країнах фінансовий механізм житлово-будівельних кооперативів має більш ускладнений вигляд, що свідчить про готовність сто-

рін виконувати зобов'язання один перед одним та почуватися захищеними інвесторів, які фінансують будівництво житла. Графічна інтерпретація існуючого механізму представлена на рис. 5.2.

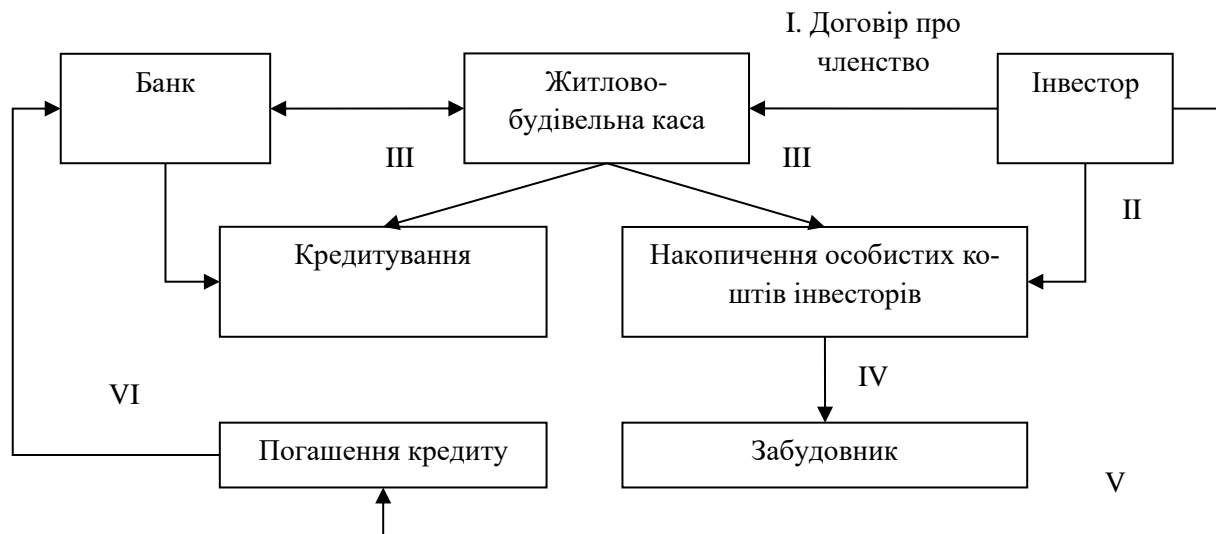

Рис. 5.2. Механізм фінансування житла через будівельно-ощадні каси в Європі

На рис. 5.2 видно, що інвестор отримує кредитні грошові кошти лише за умови наявності попередньо накопиченої ним суми. Згідно з договором про участь інвестори, що стають членами житлово-будівельної (ощадної) каси, роблять вклади в загальну касу, з якої їм за певною черговістю виплачують необхідну суму, що включає заощадження вкладника та позику. Співвідношення цих коштів складає 50 % на 50 % [201]. Житлово-будівельні каси виступають посередниками, між банком та інвестором, а не керуючою установою, як в Україні. Грошові кошти, що видає каса за договором повинні бути спрямовані лише на цільове призначення, а саме будівництво житла. Забудовник в цьому механізмі фінансування займає другорядне місце, що дозволяє уникнути ризику втрати майна інвестором. Законодавчо в Європі ощадним касам забороняється проводити операції купівлі акцій, деривативів, здійснювати обмін валют із залучених коштів. Єдиним дозволеним варіантом інвестицій є депозити банків, банківські облігації. Такі фінансові процеси сприяють стабілізації кредитної активності каси в період наявності тимчасово вільних коштів [201].

Наступним механізмом фінансування житлового будівництва в зарубіжних країнах є іпотека, яка є видом забезпечення виконання зобов'язання позичальника перед кредитором заставою нерухомого майна, що полягає у праві кредитора (в разі невиконання боржником своїх зобов'язань) задовольнити свої грошові вимоги за рахунок вартості заставленого нерухомого майна [140, 23, с. 10].

Іпотечне кредитування має однакоvu сутність в Україні і зарубіжних країнах. Відмінність полягає в тому, що в Україні іпотечний кредит – це ліцензована послуга, яку надає банк. Тобто банк має право надавати іпоте-

ку поряд с іншими фінансовими послугами [90]. В Німеччині, Австрії, скандинавських країнах існує заборона банків займатися супутньою діяльністю у разі наявності ліцензії з іпотечного кредитування, тому такі банки окремо визначені як іпотечні [53].

Іпотечні банки займаються довгостроковим фінансуванням на ринку житлової нерухомості не лише в межах власної країни, а також в інших. Такі банки в економічному просторі вважаються одними з самих надійних. За статистичними даними Німецької Консультативної групи з питань економічних реформ за останнє десятиліття жоден з іпотечних банків не збанкрутів [53].

Іпотечне кредитування – складний процес в Україні, що має високу вартість. Підвищені відсоткові ставки перешкоджають мотивації інвестора в придбанні житла. Банки Європи встановлюють лояльні відсотки за іпотекою, що стимулює та розповсюджує фінансову послугу на всіх фізичних осіб в межах країн ЄС.

Традиційним способом залучення коштів на фінансування іпотечних позик є іпотечна облігація. Іпотечна облігація – це цінний папір, який надає її держателю право вимоги до його емітента та є особливо надійною, тому що гарантується іпотечними позиками [23].

В Європі випуском іпотечних облігацій займають різні кредитні установи, лише в Німеччині цим виключним правом володіють іпотечні банки. Кожен обсяг випущених іпотечних облігацій підлягають спеціальному нагляду, мають достатнє забезпечення зобов'язання, що впливає з облігації та дають привілеї держателям облігацій у випадку банкрутства емітента [53].

Іпотечні облігації є надійним класом активів, оскільки іпотечні позики банку використовуються як застави. Такі міри знижують ризик для держателя облігацій, і тому він вимагатиме меншу винагороду за нього у порівнянні з іншими подібними облігаціями, що не забезпечуються іпотекою. В Європі процентні ставки на іпотечні облігації вище відносно відсотків за державними облігаціями, тому надійність активів прирівнюється до державних стандартів. Через що на світовому ринку сегмент іпотечних облігацій перевищує обсяг державних облігацій [53].

На ринку житлової нерухомості України такий фінансовий інструмент не є розвиненим та надійним. Іпотечні облігації в країні мають достатню нормативно-правову базу (Закон України «Про іпотечні облігації» [142], Положення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про іпотечне покриття звичайних іпотечних облігацій, порядок ведення реєстру іпотечного покриття та управління іпотечним покриттям звичайних іпотечних облігацій» [141]), яка пояснює порядок емісії цінного паперу, визначає головних учасників цього процесу, класифікує облігації за різними ознаками та інше. Але кількість здійснених фінансових операцій не збільшується та широкого розповсюдження подібні облігації не мають [53]. Це пояснюється тривалим валютним фінансуванням з боку банків з іноземним капіталом, що призвело до негативних наслідків на банківському ринку виражених у масових невикплатах процентів за користуванням кредитами з боку інвесторів.

Головними фінансовими установами, що здійснюють випуск цінного паперу на теперішній час, є банки з великою часткою державних інвестицій, але навіть вони не виконують фінансові операції у великому обсязі.

Сучасні інвестиційні джерела є обмеженими. Сукупний розмір довгострокових ресурсів у розпорядженні інституційних інвесторів є недостатнім для задоволення потреб ринку іпотечного кредитування – активи мають низький рівень диверсифікації.

Науковці та економісти України мають неоднозначну точку зору щодо подальшого розвитку цього фінансового активу. Одні вважають, що в найближчі три роки цей фінансовий інструмент зникне з українського ринку фінансових послуг [62]. Інші дотримуються думки – іпотечні облігації є перспективним фінансовим активом, що набуде популярності через обмеженість фінансових інструментів, які залучують кошти у фінансування житлової нерухомості в Україні [105]. І перші, і другі мають логічне підґрунтя для таких висновків, але достовірність обох суджень перевірити можливо лише прогнозно.

Іпотечні банки в Європі мають право випускати не лише іпотечні облігації, а і інші цінні папери. Одним із спеціальних інструментів ринку цінних паперів, що має пряме відношення до житлового фінансування – цінні папери, забезпечені заставою (ЦПЗЗ). Відмінність цього цінного паперу від іпотечної облігації полягає в тому, що вони передаються в довірче управління. ЦПЗЗ вважають менш надійними, тому широкої популярності в європейських країнах вони не мають. Цей фінансовий інструмент доступний широкому загалу в США [53], що пояснюється наявністю підтримки державними установами, відсутністю конкурентних фінансових інструментів з фінансування житлової нерухомості в країні.

США є найбільшим у світі інвестором за обсягами житлового фінансування [53, 255]. Після випуску іпотеки тримають в інвестиційному портфелі, або продають на вторинний ринок, де їх об'єднують і переформовують у ЦПЗЗ. Іпотечний ринок США розділений на два сегменти – первинний та вторинний. Розділення дозволяє вирізнити процеси фінансування іпотеки, випуску іпотеки, її обслуговування і взяття на себе ризику дефолту. Інвестори, що вкладають грошові кошти в іпотеку, не займаються обслуговування чи випуском іпотечних позик. Пакети іпотечних цінних паперів продаються на міжнародному та національному ринках. На первинному ринку здійснюють свою діяльність дрібні кредитні установи. На вторинному – іпотечні брокери, що мають право обслуговування цінних паперів.

Відповідно до вищевикладеного, система фінансування будівництва нерухомості в США та Європейських країнах має відмінності, що представлені в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Відмінності систем фінансування житла США та Європи

США	Європа
Іпотечні позики рефінансуються небанківськими фінансовими установами, які фінансуються державою	Іпотечні позики є зобов'язанням банків
Іпотечні позики конвертуються і цінні папери і продаються на вторинному ринку	Рівень конвертації низький
Кредитний ризик визначається кредитоспроможністю клієнтів.	Кредитний ризик оцінюється вартістю застави
Банки мають справу з короткостроковими зобов'язаннями з високим ризиком	Банки мають справу з довгостроковими зобов'язаннями, що є низько ризиковані

Як видно з табл. 5.1, фінансові установи США, що здійснюють операції з фінансування житлової нерухомості виконують функції посередників. Головну гарантію надає держава. В США є можливість знизити ризик перепродажем пакетів цінних паперів на вторинний іпотечний ризик. В Європі подібна практика відсутня, що наголошує на виконанні зобов'язань перед інвестором фінансовою установою, яка є первинним джерелом надання фінансової послуги.

Процес фінансування житлової нерухомості в інших країнах наближений до європейського досвіду. Наприклад, в Польщі популярним є застосування іпотечних облігацій, тому що житлові кооперативи вважаються неефективним способом використання державних ресурсів [53, 252]. Іпотечні облігації випускаються на великий строк, що породжує проблеми з обмеженістю ринку капіталу.

Важливим фактором у процесі фінансування будівництва житлової нерухомості є ризик, який в європейських іпотечних банках на відміну від українських детально оцінюють при наданні цієї фінансової послуги. Граничною межею розміру кредиту є 60 % вартості майна. Якщо співвідношення позики до вартості застави на рівні 80 % - ризик втрат банку вважається суттєвим і недопустимим [53, 226]. Важливою складовою механізмів з фінансування на ринку житлової нерухомості в зарубіжних країнах є участь держави в процесах набуття майнових прав на житло інвестором. Подібна підтримка спрямована на забезпечення населення житлом та збільшення обсягів будівництва в країні. До таких програм належать:

1. Податкові пільги – вирахування амортизаційних платежів купленого будинку з оподаткованого доходу.
2. Надбавка за власне житло – субсидії на нове власне житло надаються незалежно від розміру доходу. Держава виплачує 5 % інвестицій щороку протягом періоду 8 років.
3. Відсоткова премія на заощадження, якщо інвестор є учасником договору про цільовий вклад в житловому кооперативі.

Зарубіжні схеми фінансування будівництва житла допускають об'єднання різних фінансових схем. Часто для залучення коштів від інвестора інтегрують іпотечний банк, житловий кооператив та інші. Типово застосовують комбіноване фінансування, за якого 30 % забезпечуються за рахунок кредиту ощадно-будівельної каси, 50 % - іпотечного кредиту і 20 % - власних коштів вкладника (перший внесок). Тобто всі учасники на ринку фінансових послуг, які займаються фінансуванням житла знаходяться в постійній взаємодії, що дозволяє розподілити ризики та залучити вибагливих інвесторів до надійної системи забезпечення.

В Україні подібна практика обмежена. Єдиним прикладом співпраці в процесі кредитування є взаємодія банків – позичальників та страхових компаній, які виступають гарантом відносин. Співпраця фінансових установ на будь-якому фінансовому ринку дозволяє досягти більш ефективних рішень, а кооперація, в якій приймають участь суб'єкти, що об'єднані однією функцією – оптимально здійснює фінансову операцію та зменшує втрати у разі виникнення ризиків.

Ще однією перевагою зарубіжних схем фінансування будівництва житла є мобільність вибору інвестором конкретного об'єкту інвестування. Інвестор спочатку обирає житловий актив, а потім звертається до фінансової установи за фінансовою послугою. В Україні інвестор позбавлений подібного вибору, бо кожен окремих об'єкт заздалегідь реалізується лише у конкретному механізмі фінансової послуги, тобто обрати фінансовий інструмент, а тим паче комбінований варіант інвестування не є можливим.

Порівняння зарубіжних механізмів надання фінансових послуг з українськими свідчить про існування сутнісної схожості між житлово-будівельними кооперативами та ФФБ. Європейські економісти наголошують на тому, що система ФФБ є простою відносно їх системи житлово-будівельних кооперативів [53, 221]. До того ж історично в Європі подібні фінансові установи з'явилися раніше, ніж в Східній Європі, тобто вони мають більше досвіду в подоланні проблем формування ефективного фінансового механізму надання фінансової послуги на ринку житлової нерухомості. Європейська законодавча база, відповідно, також сформована раніше та має більш досконалий вигляд.

Ознаки групового фінансування будівництва житла за рахунок залучених коштів інвесторів присутні в обох механізмах (ЖБК та ФФБ). Також характерною рисою в обох випадках є накопичувальна складова ресурсного забезпечення, яка дозволяє забудовнику виконувати будівельні роботи. Але присутність забудовника в Європі лише функціональна, тобто він виконавець, а не контролер. Український ринок житлової нерухомості навпаки характеризується наявністю забудовника, який диктує умови залучення коштів в будівництво через фінансові послуги управителя ФФБ. Зауважено, що хоча система ФФБ та ЖБК мають схожі ознаки процесу фінансування, аналогів ФФБ в Європі та США немає.

Наявність недоліків в роботі ФФБ свідчить про можливість удосконалення фінансових процесів у разі запозичення зарубіжного досвіду ведення діяльності фінансовими установами на ринку житлової нерухомості. Але механізм надання фінансових послуг в Україні має і переваги, що обмежені в європейському суспільстві.

Суттєвою перевагою для українських інвесторів є наявність законодавчих умов, що дозволяють здійснювати фінансування будівництва житла з метою отримання вигоди. Такою вигодою є отримання прибутку або збереження реальної вартості активу [159]. Збереження реальної вартості активу відбувається як результат у будь-якому разі в момент придбання житла, так як перспективи розвитку ринку житлової нерухомості свідчить про надійність цього вкладу та його подорожчання через деякий проміжок часу. А мета, що виражена отриманням прибутку є проявом матеріальної вигоди, яка дозволяє інвестору задовольнити матеріальний інтерес в ході здійснення фінансової послуги.

Подібна вигода в Європейських країнах не є основною. Інвестор отримує кошти від фінансової установи з метою забезпечення своєї потреби в житлі. Якщо ця мета не виконується – він не має права на державну підтримку, податкові пільги чи відсоткові премії. Інвестувати в житло з

метою отримання прибутку мають право фінансові установи або юридичні особи, які ведуть ліцензовану діяльність на ринку. Така ситуація не означає, що інвестор, який є власником житла не має право його продати. Це свідчить про те, що продаж відбувається лише після виконання зобов'язань перед фінансовою установою, що надає фінансову послугу на ринку нерухомості (ЖБК).

Якщо інвестор вступає в контрактні відносини з житлово-будівельним кооперативом – його зобов'язання рознесені в часі, тому що середньостатистичний термін таких відносин в країнах Європи складає від 6,5 до 18 років [201]. З одного боку, це надає можливості доступно застосовувати фінансову послугу на ринку житлової нерухомості. З іншого боку, за такий строк підприємницька вигода не є ціллю. Таке протиріччя пояснюється метою роботи всього механізму фінансових послуг на ринку житлової нерухомості в Європі. В Україні діяльність ФФБ розповсюджена в межах строку побудови об'єкту інвестування, що складає від 1 до 5 років в середньому. У порівнянні з Європою такий проміжок часу вважається невеликим, що дозволяє зацікавленим в отриманні вигоди інвесторам вести свою діяльність мобільно.

Для наочності складено графічний перелік розглянутих переваг та недоліків зарубіжного механізму з фінансування будівництва житла, що представлено на рис. 5.3.

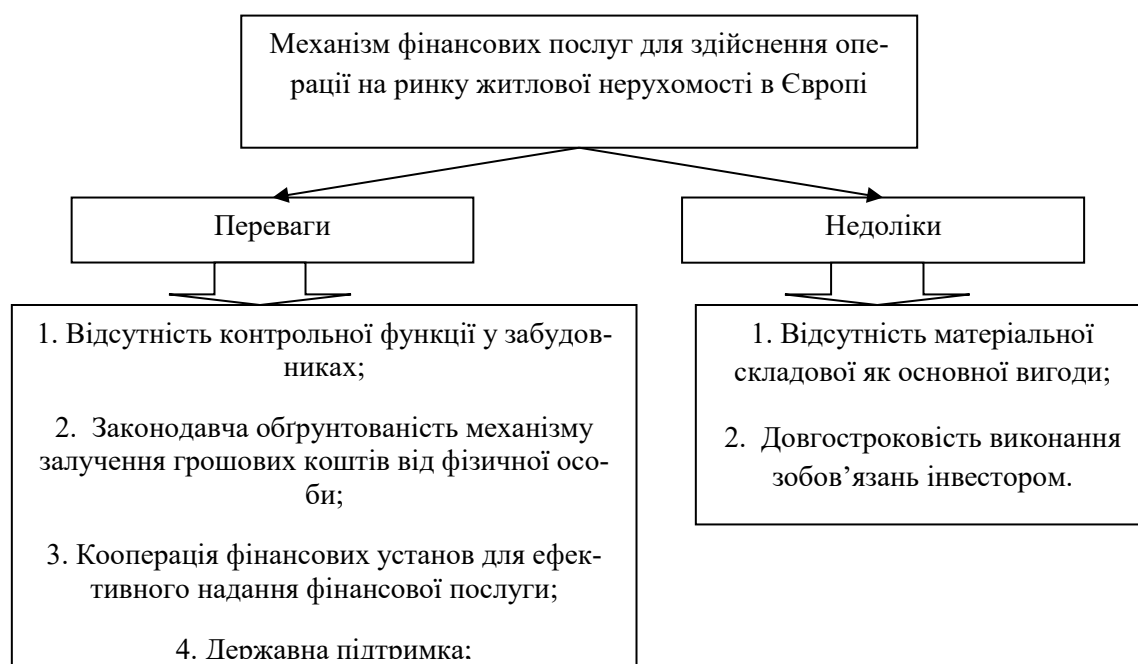

Рис. 5.3. Переваги та недоліки фінансування будівництва житла в Європі

Як видно на рис. 5.3, зарубіжний механізм з фінансування будівництва житла має більше переваг, ніж недоліків, що дає змогу констатувати, що механізм надання фінансових послуг на ринку житлової нерухомості зарубіжних країн є популярним та надійним способом забезпечення інвесторів

нерухомим майном. Українські інвестиції більш віддалені від рейтингу надійності та кооперації, що уповільнює розвиток фінансової послуги. Для європейського інвестора створені сприятливі умови фінансування будівництва житла на законодавчому та локальному рівнях. Український інвестор позбавлений вибору інструментів фінансування. Непоінформованість та ускладнена схема отримання майна у власність позбавляють інвестора можливості довіряти новим методам інвестування. Недосконалість законодавства в Україні підсилює невпевненість інвестора в процесі фінансування житлового будівництва.

Всі перераховані проблеми сповільнюють побудову ефективного фінансового механізму надання фінансової послуги. Узагальнення зарубіжного досвіду залучення коштів від інвесторів для фінансування житлового будівництва дає змогу констатувати, що воно сприяє ефективному перерозподілу ресурсів у суспільстві, забезпеченню рівних обов'язків та житлових потреб фізичних осіб-інвесторів. А отже запровадження в Україні головних аспектів фінансування сприятиме розвитку ринку фінансових послуг та задоволенню потреб інвесторів.

Між тим український механізм фінансової послуг на ринку житлової нерухомості має власні переваги, які варто враховувати учасникам ринку при формуванні ефективних дій з його удосконалення. Зарубіжний досвід не можна 100 відсотково застосувати на ринку будівництва, тому що фінансові інструменти, що беруть участь в процесі інвестування, не є адаптованими. До того ж відрізняється мета всього процесу правонабуття, що свідчить про обмеженість використання сутнісних ознак зарубіжних фінансових установ як оптимізаційних рекомендацій до українського ринку.

Висновки за розділом 5

Проведено порівняння європейських житлово-будівельних кооперативів з українськими ФФБ. Зазначено, що є схожість в сутнісних характеристиках та природі обох фінансових послуг, але наявність недоліків європейського механізму не дозволяють перейняти досвід на українському фінансовому ринку в повному обсязі. Аналогів ФФБ в Європі не має. Для зарубіжних країн отримання прибутку як кінцевого результату фінансування будівництва житла є обмеженим, що перешкоджає розвитку підприємницької складової фінансової послуги. Надалі доцільно проводити дослідження проблем фінансування будівництва житла в Україні, а саме недоліків процесу формування механізму фінансових послуг при здійсненні операцій на ринку житлової нерухомості.

6. РОЗВИТОК РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ ЗГІДНО З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ВИМОГАМИ

6.1. Теоретичні аспекти ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу

Напрями діяльності та обов'язки всіх суб'єктів фінансового моніторингу визначаються законодавчими актами України й іншими нормативно-правовими документами, які, у свою чергу, базуються на положеннях міжнародних документів у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, насамперед, Рекомендаціях FATF. Остання редакція цих Рекомендацій, прийнята в лютому 2012 р. [233], поряд з іншими суттєвими новаціями передбачає застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму.

Варто наголосити, що розробка основ підходу до організації підходу у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму на основі оцінки ризиків розпочалася під егідою FATF ще у 2005 році, результатом чого стало оприлюднення у 2007 р. відповідного Керівництва [5]. Згідно із зазначеним підходом, країни повинні визначити, оцінити та зрозуміти ризики відмивання коштів і фінансування тероризму, з якими вони стикаються, а потім вживати відповідних заходів для зниження цих ризиків.

Підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє країнам у рамках вимог FATF прийняти більш гнучкий комплекс заходів для того, щоб ефективніше зосередити свої ресурси й реалізовувати попереджувальні дії, які відповідають характеру ризиків. Важливим моментом є те, що ресурси мають спрямовуватися відповідно до пріоритетів так, щоб найбільшим ризикам була приділена найбільша увага.

Світова практика свідчить, що використання методик оцінки ризиків є непростюю, затратною справою й передбачає отримання достовірної та актуальної інформації, наявності у фінансових установ і наглядових органів достатніх ресурсів, компетенцій та досвіду для того, щоб оцінити цю інформацію. При цьому важливим є достатність можливостей, аби мінімізувати виявлені ризики [34].

У зв'язку з тим, що Україною була підписана Угода про асоціацію з ЄС, національне законодавство у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму повинно поступово наближатись до європейського.

Наслідком невідповідності законодавства України законодавству ЄС у площині протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму може бути негативний вплив на загальний процес вступу України до ЄС [58]. Питання впровадження положень Директиви ЄС 2015/849 Європейського Парламенту і Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом потребує технічних процедур із розробки та супроводження відповідного законопроекту [58].

Беручи до уваги загальноєвропейські документи у сфері ПВД/ФТ, зокрема нову, Четверту, Директиву Європейського Союзу із протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Директива ЄС 2015/849 від 20 травня 2015 р.), слід відзначити наявність у ній ґрунтовних вимог до державних регуляторів із точки зору організації ризик-орієнтованого нагляду. Так, ст. 48 передбачає обов'язок держав-членів ЄС забезпечити, щоб під час застосування підходу, заснованого на оцінці ризиків, наглядові органи:

- мали чітке розуміння ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, присутніх у відповідній країні;

- мали безпосередній та дистанційний доступ до всієї необхідної інформації щодо специфічних національних та міжнародних ризиків, пов'язаних із клієнтами, продуктами й послугами зобов'язаних суб'єктів, тобто суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

- визначали періодичність і масштаби виїзного та дистанційного нагляду, ґрунтуючись на профілі ризику зобов'язаних суб'єктів і ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в певній державі-члені.

Отже, ця оцінка не може бути статичною, вона змінюватиметься залежно від розвитку подій та виникнення загроз.

У рамках імплементації в національне законодавство та практику реалізації фінансового моніторингу положень Директиви ЄС 2015/849 відповідні вимоги щодо ризик-орієнтованого нагляду були включені до Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й розповсюдженню зброї масового знищення на період до 2020 року [157] та плану відповідних заходів на 2016 рік, затверджених Кабінетом Міністрів України [135].

Ризик-орієнтований нагляд у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму базується на процесному підході, коли об'єктом оцінювання стає не просто виконання формальних вимог щодо організації фінансового моніторингу, а ефективність управління ризиками, пов'язаними з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, відповідний ризик-профіль конкретної фінансової установи й тенденції його зміни.

Ризик-орієнтований нагляд у сфері ПВД/ФТ базується на процесному підході, коли об'єктом оцінювання стає не просто виконання формальних вимог щодо організації фінансового моніторингу, а ефективність управління ризиками, пов'язаними з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, відповідний ризик-профіль конкретної фінансової установи й тенденції його зміни.

Як зазначається в Керівництві [228], мета наглядача полягає не в забороні діяльності з високим рівнем ризику, а в переконанні в тому, що фінансові установи адекватно та ефективно запровадили відповідні стратегії мінімізації ризику. Отже, ризик-орієнтований нагляд є безперервним і циклічним процесом, який включає чотири етапи [48]:

- ідентифікацію чинників ризику, що притаманні об'єкту нагляду у сфері ПВД/ФТ, на основі аналізу широкого спектра інформації;

– оцінювання ризику з винесенням професійного (вмотивованого) судження, тобто деталізованого висновку відповідальної особи наглядового органу щодо всіх факторів, що визначають притаманний фінансовій установі ризик, і можливостей його зниження;

– розподіл наглядових ресурсів, що базується на оцінці ризиків і включає визначення спрямованості, глибини, тривалості й періодичності інспектування та дистанційного нагляду, а також потреби в персоналі належної кваліфікації;

– моніторинг і перегляд оцінок для забезпечення співмірності нагляду поточній ситуації.

Для реалізації такого підходу наглядові органи мають сформувати відповідні моделі діяльності, які включають цілісний набір процедур, процесів, механізмів і засобів, що дозволяє їм реалізовувати свої повноваження відповідно до виявлених ризиків. Ефективність зазначених моделей постійно аналізується з використанням широкого кола таких інструментів, як професійна експертиза, самооцінка, вибіркове тестування, з урахуванням відомостей про кращі міжнародні практики. Проведення ризик-орієнтованого нагляду об'єктивно повинно базуватися на вивченні значних обсягів інформації, що стосується, насамперед, результатів національної оцінки ризиків, особливостей певного сектора фінансового ринку, які обумовлюють потенційні його слабкості у сфері ПВД/ФТ, тенденцій та типологій відмивання коштів і фінансування тероризму, які оприлюднюють міжнародні організації й національні спеціальні компетентні органи, у тому числі й вітчизняні [48].

Відомості про безпосередній об'єкт нагляду мають, зокрема, містити: структуру власності та корпоративну структуру, оскільки різним структурним одиницям може бути притаманний різний рівень ризику; обсяги бізнесу та його місце в певному сегменті фінансового ринку, що дозволить визначити рівень його системної важливості; види діяльності, їх географічний масштаб і канали надання фінансових послуг; якість корпоративного управління й корпоративну культуру, ділову репутацію, досвід і кваліфікацію власників та вищих менеджерів; організацію внутрішньої системи фінансового моніторингу з урахуванням оцінки ризиків, результати аудиторських та попередніх інспекційних перевірок.

Оцінювання загального ризику діяльності фінансової установи доцільно проводити за двома напрямками:

– визначення рівня внутрішньо притаманних їй ризиків у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму;

– оцінка якості системи ризик-менеджменту.

У свою чергу, властиві фінансовій установі ризики складаються з ризику її використання для легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, рівень якого, як відомо, залежить від ризику клієнтів, географічного ризику й ризику продуктів (послуг), а також ризику порушення нею

законодавства у сфері фінансового моніторингу [48].

Ризик-орієнтований підхід полягає у своєчасній ідентифікації небезпек, які загрожують ефективній діяльності й призводять до втрат, оцінці рівня цих небезпек за визначеною системою критеріїв й ознак та здійсненні відповідних заходів, спрямованих на їх зменшення або усунення. За рахунок використання ризик-орієнтованого підходу можна забезпечити відповідність заходів, які спрямовані на попередження та виявлення операцій легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, виявленим ризикам.

Основним принципом є те, що ресурси слід спрямовувати відповідно до пріоритетів: найвищим ризикам надається найбільша увага [6].

Таким чином, реалізація ризик-орієнтованого підходу дозволяє ефективно управляти ресурсами.

Потенційними перевагами ризик-орієнтованого підходу є:

- 1) ефективне управління ризиками та витратами;
- 2) зосередження уваги на дійсних та виявлених ризиках;
- 3) гнучкість в адаптації до ризиків, що з часом змінюються.

Типова схема оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму на основі ризик-орієнтованого підходу (згідно з методологією FATF) показана на рис. 6.1 [207].

Рис.6.1. Схема оцінки ризиків легалізації коштів та фінансування тероризму

Отже, як видно з рис.6.1, типова схема оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму на основі ризик-орієнтованого підходу складається з трьох стадій: визначення, аналіз, оцінка

Процес виявлення починається зі складання початкового списку можливих ризиків або факторів ризику, які постають перед країнами в процесі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. В ідеалі на цьому етапі процес виявлення ризиків, за можливості, повинен бути всебічним і комплексним. При цьому він також повинен бути динамічним (не статичним), щоб забезпечити розгляд нових або раніше невстановлених ризиків на будь-якому етапі оцінювання.

Аналіз лежить в основі процесу оцінювання ризиків у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Він включає розгляд характеру, джерел, ймовірності та наслідків виявлених ризиків або факторів ризику. Зрештою, метою цього етапу є досягнення цілісного розуміння кожного ризику, поєднавши загрози, вразливості і наслідки для того, щоб надалі можна було присвоїти їм певні відносні значення чи важливість. Аналіз ризиків можна проводити з різним ступенем деталізації залежно від виду ризику і мети оцінювання, а також виходячи з наявної інформації, даних і ресурсів [32].

Якщо є можливість проаналізувати рівень серйозності окремих ризиків з точки зору їх наслідків або впливу, а також ймовірності їх реалізації, то може бути виведена приблизна оцінка рівня ризику. На рис. 6.2 наведено приклад можливої найпростішої таблиці / матриці щодо конкретного ризику [6].

Рис. 6.2. Приклад таблиці/матриці аналізу ризику

Отже, як видно з рис. 6.2, приклад дає загальне уявлення про хід міркувань на цьому етапі і не є зразком якогось певного методу.

Оцінювання в аналізі ризиків сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму полягає у визначенні (на підставі результатів

аналізу ризиків на попередньому етапі) пріоритетів у сфері зниження ризиків з урахуванням цілей, встановлених на початку процесу оцінювання. Такі пріоритети можуть сприяти в розробці стратегії зниження ризиків.

Ризик може бути попереджений, знижений, його вплив може бути пом'якшений, або ризик може бути прийнятий (у випадку якщо витрати на його подолання переважають потенційні збитки, до яких може призвести його реалізація або величина ризику незначна).

Залежно від джерела є ряд способів по управлінню (або «контролю») ризиками, включаючи попередження (або уникнути), зниження (або зменшення), прийняття або планування на випадок надзвичайних обставин.

Якщо взяти за приклад попередній рис. 6.2, за результатами оцінки рівня кожного проаналізованого ризику можуть бути прийняті заходи, зазначені на рис. 6.3, який є простим прикладом продовження процесу оцінки на цьому етапі [6, 207].

Серйозність наслідків або впливу в разі реалізації ризику	Висока	[Середній ризик] Заходи по зниженню мають бути прийняті якнайшвидше	[Середній ризик] Заходи по зниженню мають бути прийняті якнайшвидше
	Низька	[Низький ризик] Підлягає моніторингу	[Середній ризик] Заходи по зниженню мають бути прийняті своєчасно
		0	100 %

Рис. 6.3. Приклад таблиці/матриці оцінки ризику ризику легалізації

Отже, як видно з рис. 6.3, результатом оцінки рівнів ризиків у сфері ПВД/ФТ зазвичай є розробка стратегії по управлінню ризиками.

На стадії аналізу потрібно мати міру, за якою той чи інший ризик легалізації доходів має бути оцінений. Такою мірою є критерії ризику ВД/ФТ (рис. 6.4) [197].

Класифікація (див. рис. 6.4) загальних критеріїв ризику відмивання коштів та фінансуванню тероризму дозволяє провести їх якісний аналіз.

Так, порівнюючи класифікацію (див. рис 6.4) з першою та другою стадією алгоритму оцінки ризиків легалізації коштів та фінансування тероризму, можна констатувати, що класифіковані критерії дозволяють визначити загрози та вразливості суб'єкта первинного моніторингу, а також природу та джерела ризиків.

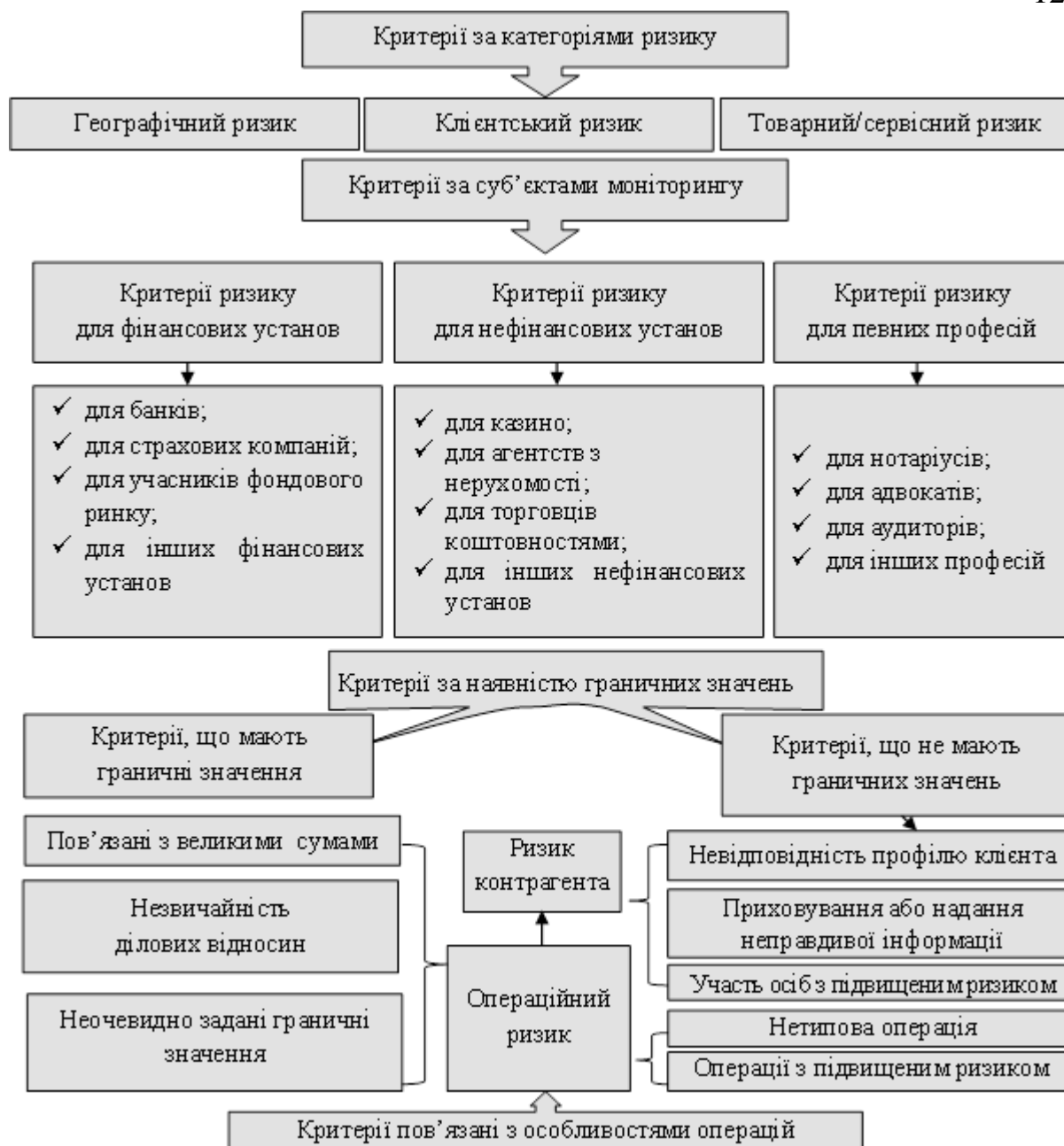

Рис.6.4. Класифікація загальних критеріїв ризику

Отже, оцінка ймовірності та наслідків реалізації ризиків відсутня серед загальних критеріїв, може бути розроблена суб'єктами первинного моніторингу самостійно.

6.2. Впровадження ризик-орієнтованого підходу на національному рівні

Обов'язок проведення державами Національної оцінки ризику передбачений Першою Рекомендацією Міжнародних стандартів Групи з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і розповсюдження зброї масового знищення (FATF) [248].

Система оцінювання ризиків у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму призначена для того, щоб сприяти країнам виявити, оцінити і, в кінцевому підсумку, розуміти ризики, які постають перед ними. Хоча оцінка деяких аспектів ризиків у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і може проводитись одним державним органом, в більшості випадків малоімовірно, щоб одна організація володіла всією інформацією та даними, необхідними для належного виконання цього завдання на національному рівні.

Тому рекомендується, щоб у проведенні національного оцінювання брало участь якнайширше коло відповідних міністерств, відомств та інших урядових структур (на національному чи інших рівнях, залежно від обставин), що мають і зобов'язання, і досвід роботи у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Учасники, які здатні істотно посприяти у процесі оцінювання ризиків протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму на національному рівні показані у табл. 6.1 [32].

Таблиця 6.1

Учасники, які здатні істотно посприяти у процесі оцінювання ризиків ПВД/ФТ на національному рівні

Учасник	Характеристика
Орган з розробки державної політики	Повинен, де це доречно, брати участь у проведенні оцінювання ризиків (не обов'язково як суб'єкт, що надає інформацію, але як основний користувач результатів такої оцінки) для забезпечення належного охоплення питань високого рівня та визначення будь-яких можливих наслідків оцінювання ризиків для перегляду національної політики в сфері ПВД/ФТ
Правоохоронні органи та органи прокуратури	Вони можуть надати інформацію з конкретних справ у конкретних сферах, що оцінюються, а також, де це можливо, посприяти в оцінюванні злочинних доходів на підставі наявної у них інформації стосовно предикатних злочинів
Розвідувальні органи та/або служби безпеки	Такі органи також можуть бути центрами експертного аналізу розвідувальної інформації і здійснювати «зовнішній» аналіз, підтверджувати результати оцінювання ризиків або загроз, використовуючи методики аналізу розвідувальної інформації та оцінок (при їх наявності)
Підрозділи фінансових розвідок (ДСФМ України)	Вони мають ідеальну можливість для виявлення загроз, вразливостей, технік, методів і тенденцій ПВД/ФТ, у тому числі нових схем, і можуть використовувати інформацію, отриману з їхніх баз даних щодо конкретних видів продуктів або операцій, яка може бути або перероблена на справи з вилученою секретною інформацією, та/або використовуватись у формі узагальнених даних для виявлення тенденцій
Регулятивні та наглядові органи	Завдяки здійсненню як виїзних, так і безвиїзних перевірок та моніторингу, ці органи володіють унікальними даними про конкретні вразливості, пов'язані з видами продуктів, операцій (включно з операціями транскордонного характеру) і клієнтів, які можуть бути пов'язані з ПВД/ФТ, мають можливість оцінити політику, процедури і заходи контролю, наявні в секторах
Міжнародні та зарубіжні партнери	Регіональні групи за типом FATF, членом яких є країна, також можуть бути корисним джерелом інформації щодо ризиків, зокрема у проведенні роботи з виявлення і розуміння ризиків в інших областях регіону
Приватний сектор	Приватний сектор може слугувати джерелом інформації або безпосередньо брати участь у деяких аспектах оцінювання, якщо країна вважатиме це доречним. При цьому важливо враховувати те, що представники приватного сектору іноді можуть мати комерційні інтереси, які перешкоджатимуть формуванню неупередженої думки щодо ризиків ПВД/ФТ

Отже, як видно за табл. 6.1, існує можливість створення комплексної процедури оцінювання ризиків шляхом залучення максимальної кількості учасників.

Взаємозв'язок між учасниками процесу оцінювання ризиків показано на рис. 6.5 [32].

Рис.6.5. Взаємозв'язок між учасниками процесу оцінювання ризиків

Отже, як видно з рис.6.5, учасники процесу оцінювання ризиків можуть між собою обмінюватися трьома видами інформації: відкритою, секретною та інформацією для обмеженого користування.

Прикладом належно організованого процесу виявлення та оцінки загроз, а отже, і запобігання виникненню ризику легалізації, може слугувати загальна модель НОР, що була розроблена Світовим Банком (рис. 6.6) [32].

Рис. 6.6. Приклад Модуля оцінювання ризиків (за даними Світового банку)

Отже, як видно з рис. 6.6, пропонується проводити оцінювання за кожним окремим сектором економіки. Проведення такого оцінювання дозволить відповідальному за проведення національної системи оцінювання ризиків наглядовому органу визначити сильні та слабкі сторони в цій протидії не лише на національному рівні, а й за секторами економіки.

Якнайшвидша та повна імплементація Рекомендацій FATF є обов'язком для України. При цьому ризик-орієнтований підхід, який, відповідно до попередньої редакції Рекомендацій FATF, був лише факультативним для країн, став обов'язковим і згадка про нього міститься у багатьох рекомендаціях.

Враховуючи зазначене, механізм здійснення Національної оцінки ризиків був передбачений Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [127] і постановою Кабінету Міністрів України та Національного банку України «Про затвердження Порядку проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму і оприлюднення її результатів» від 16.09.2015 р. № 717 [136]. Разом з тим, проведення Національної оцінки ризиків визначено Планом заходів на 2016 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 11.02.2016 р. № 103 [135].

Метою Національної оцінки ризиків є виявлення національних ризиків (загроз, уразливостей, наслідків) в системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і визначення елементів управління ризиками. Національна оцінка ризиків спрямована на [58]:

- сприяння затримці злочинців шляхом виявлення та перехоплення їх доходів, що одержані злочинним шляхом;
- сприяння попередженню терористичних актів та терористичної діяльності шляхом виявлення та перехоплення джерел їх фінансування;
- сприяння визначенню актуального впливу відмивання коштів та фінансування тероризму на суспільство, суспільні відносини та фінансову систему з метою визначення відповідно заходів з протидії до актуальних загроз.

Національна оцінка ризиків передбачає встановлення вірогідності відмивання коштів та фінансування тероризму з огляду на існуючі загрози (особа (група осіб), об'єкт або діяльність, здатні завдати шкоди, наприклад, державі, суспільству, економіці) та вразливості (фактори, що створюють умови для виникнення загроз) системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, а саме шляхом [58]:

- раннього виявлення загроз, пов'язаних з можливістю відмивання коштів та фінансування тероризму;
- достовірної оцінки можливості їх реалізації;
- встановлення вразливостей національної системи фінансового моніторингу до загроз;

- оцінки наслідків та масштабів реалізації загроз у зв'язку з вразливостями національної системи фінансового моніторингу;
- своєчасного усунення або виправлення вразливостей.

Національна оцінка ризиків проведена з використанням керівництва FATF «Національна оцінка ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму» [235] та кращих практик проведення Національної оцінки ризиків іноземними державами.

У процесі проведення Національної оцінки ризиків розроблено галузеві запитальники та спрямовано їх для опрацювання учасникам системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Вказані галузеві запитальники структурно складались із різнопланових блоків, що охоплювали вивчення необхідних питань у сфері боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму. Після отримання опрацьованих та заповнених галузевих запитальників, інформацію відповідно до затвердженої Методики було структуровано.

На етапі виявлення (ідентифікації) ризиків визначено загрози та вразливості системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. У подальшому проведено аналіз ризиків. Цей етап включав визначення характеру, джерел, ймовірності та наслідків встановлених загроз та вразливостей. І нарешті заключним етапом проведення Національної оцінки ризиків стала оцінка ризиків та розробка заходів із управління ними.

Етап оцінки полягав у визначенні (на підставі результатів попередніх етапів Національної оцінки ризиків) відносно кожної конкретної загрози наступних характеристик: загальний рівень ризику; рівень ефективності заходів, що вживаються на даний момент для попередження або зниження такого ризику; чистий рівень ризику.

За результатами здійсненого оцінювання ризиків були підготовлені та представлені в установленому порядку Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків. Національна оцінка ризиків проводилась за підтримки Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Отже, основною метою оцінки і управління ризиками є створення ефективної системи впливу на ризики для забезпечення прийняттого їх рівня, а також управління ризиками для виконання поточних та стратегічних цілей із застосуванням відповідних положень, політик, методів та засобів управління та контролю за ризиками.

6.3. Напрями удосконалення процесу фінансового моніторингу з урахуванням ризик-орієнтованого підходу

У цілому, для успішного запровадження ризик-орієнтованого підходу в Україні необхідною є зміна парадигми суспільної свідомості в бік високої громадянської відповідальності і правосвідомості кожного члена суспільства. Мається на увазі, що РОП виник і розвивався у європейських державах,

де роками державних зусиль сформовано високий рівень правосвідомості і правової культури громадян. У розвинутих державах інституційна система побудована в такий спосіб, щоб члену суспільства було би вигідніше дотримуватися встановлених норм поведінки і правил, аніж порушувати їх і нести невідворотне й суворе покарання. Зрозуміло, що за таких умов невиконання членом суспільства загальних вимог є обурливим, підозрілим для інших правосвідомих фізичних осіб і викликає у них справедливе бажання і навіть потребу повідомити про порушення компетентним органам держави. Між тим в Україні на фоні неефективного функціонування багатьох системних інституцій домінує правовий нігілізм і безвідповідальність, які істотно гальмують запровадження РОП у практику.

Для подолання цієї проблеми О. О. Глуценко та І. Б. Семенен пропонують сформуувати фундаментально окреслену синтетичну ідеологічну базу, якою може стати ризик-орієнтована ідеологія з відповідною ризик-орієнтованою формалізацією усіх ознак, критеріїв і характеристик нетиповості (протиправності) фінансових трансакцій з метою максимізації ефекту від ризик-орієнтованого сигналізування у сфері антилегалізаційного моніторингу фінансових операцій. Активними виконавцями цього завдання вони бачать Міністерство фінансів України, Державну службу фінансового моніторингу України, Національний банк України та інших суб'єктів державного фінансового моніторингу [32].

Такий підхід представляється логічним з урахуванням діалектичного взаємозв'язку, який існує між організаційно-технічними і ідеологічними змінами, проте не є вичерпним, бо не враховує зворотного напрямку – впливу рівня правосвідомості і громадянської відповідальності членів суспільства, «доброї» політичної волі та стану функціонування суспільних інституцій на запровадження РОП.

Сучасний рівень правосвідомості і громадянської відповідальності суб'єктів первинного фінансового моніторингу наочно ілюструють результати проведеної у 2016 р. Національної оцінки ризиків. З них видно, що у 2015 р. лише 9,35% повідомлень про підозрілі фінансові операції було зроблено за ознакою внутрішнього моніторингу.

Дуже показовими є дані, приведені у табл. 6.2 (складено автором за даними НОР та офіційних реєстрів [58]), щодо реєстрації як СПФМ спеціально визначеними нефінансовими суб'єктами первинного фінансового моніторингу (ВНУП) і кількості поданих ними повідомлень про підозрілі фінансові операції (ППО), бо законодавчо вони звільнені від обов'язку проводити обов'язковий фінансовий моніторинг, і, відповідно, стають на облік і передають ППО за власною волею і на власний розсуд, тобто за ознакою внутрішнього моніторингу, покладаючись лише на свої підозри.

Як видно з табл. 6.2 частиною ВНУП: ріелторами, адвокатами, аудиторами та аудиторськими фірмами протягом 2015 р. не було подано ні одного повідомлення про підозрілі операції і, відповідно, на обліку у ДСФМУ стояло менш, ніж 10 % з них. Нотаріуси ж за рахунок жорсткого регулювання їх діяльності повністю поставлені на облік у ДСФМУ і, навіть, повідомили про 31 підозрілу операцію (інакше кажучи, повідомляв про підозрілі операції

лише один з 228 суб'єктів). При цьому, ситуація діаметрально змінюється, коли мова йде про суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які зобов'язані проводити обов'язковий фінансовий моніторинг – суб'єкти господарювання, які проводять азартні ігри. Виходить, що в середньому один СПФМ повідомив у 2015 р. про 15 підозрілих операцій.

Таблиця 6.2

Активність ВНУП щодо здійснення внутрішнього моніторингу

ВНУП	Всього зареєстровано за видом діяльності на 2017 р.	Кількість СПФМ, які стоять на обліку в ДСФМУ на 2016 р.	Кількість ППО, взятих на облік ДСФМУ на 2016 р.
Суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна (ріелтори)	3604	206	0
Адвокати	12429**	70	0
Аудиторські фірми	1017	66	0
Нотаріуси	6363	7083	31
*Суб'єкти господарювання, які проводять азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино	0	20	300

Примітки: *Виконують обов'язки з обов'язкового фінансового моніторингу.

**Оціночні дані.

Такі дані свідчать про те, що за чинних умов внутрішній фінансовий моніторинг, який має базуватися на РОП не працює. За результатами опитувань, проведених серед відповідальних працівників СПФМ, підпорядкованих Нацкомфінпослуг, Мінюсту, Мінфіну та Держфінмоніторингу, в числі яких була значна кількість представників спеціально визначених СПФМ (ВНУП), були встановлені причини, через які СПФМ не виявляють і не повідомляють про підозрілі операції на основі ризик-орієнтованого підходу (тобто за ознакою внутрішнього моніторингу), наведені на рис. 6.7 (побудовано автором на підставі опитування 112 респондентів).

Виходячи з наведених на рис. 6.7 даних видно, що для подолання виявлених причин низької активності СПФМ у запровадженні РОП і забезпечення його ефективного функціонування необхідно проводити системні зміни, не обмежуючись лише організаційно-технічною і ідеологічною складовою.

На підставі аналізу результатів опитування СПФМ представляється, що дуже важливим є виділення інституційної складової забезпечення ефективного функціонування РОП, бо без відповідних інституційних передумов, РОП працювати не буде (це видно з табл. 6.2), бо СПФМ будуть не захищені (3 %), демотивовані (38 %), і, взагалі, за таких умов навіть орга-

нізаційно-технічна складова не дасть результатів через корумпованість державних інституцій, які не зацікавлені у дієвості змін, а отже 58 % СПФМ також будуть демотивовані. Представляється, що основними елементами інституційної складової забезпечення ефективного функціонування РОП є: подолання корупції, створення ефективної судової і правозахисної системи, формування правового інструментарію, необхідного для ефективної боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, наприклад, інструментів спеціальної конфіскації, механізму зміщення кримінальної відповідальності за легалізацію доходів у площину цивільного права з властивою йому презумпцією вини та ін., а також побудова ефективної організаційної системи ПВД/ФТ і налагодження якісної взаємодії всіх її підрозділів.

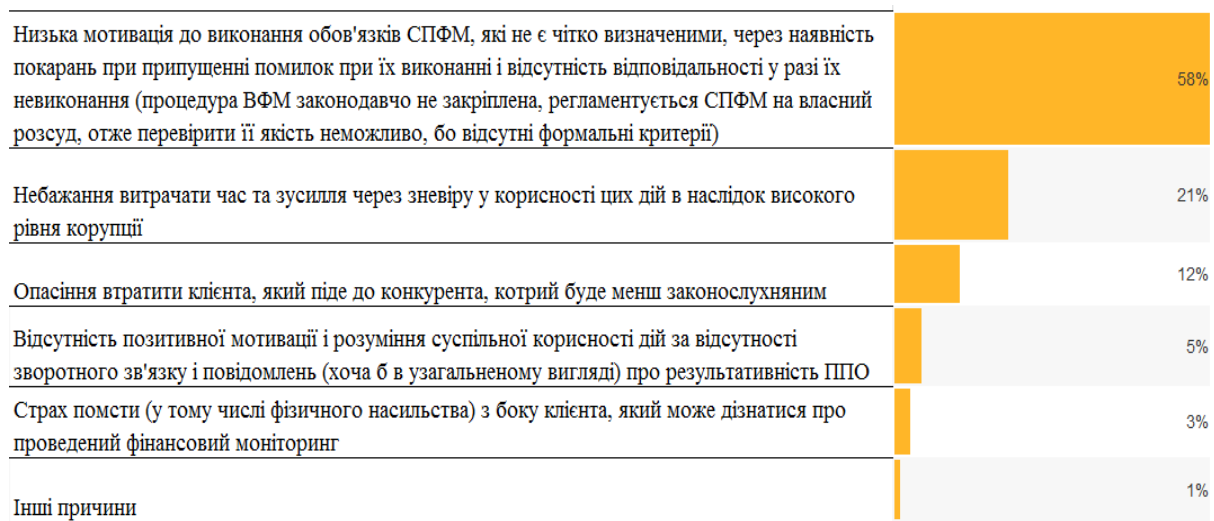

Рис. 6.7. Причини низької активності СПФМ у сфері здійснення внутрішнього фінансового моніторингу

Проте виміряти вплив всіх складових та інституційних змін, які забезпечать реалізацію ефективного функціонування РОП дуже складно, бо ефективність функціонування РОП важко кількісно виміряти, і існує можливість лише оцінити її через непрямі показники (як це було зроблено при аналізі даних табл. 6.2), чи завдяки експертному оцінюванню. А отже важко і в зворотному напрямі виміряти вплив зовнішнього середовища, змін, що відбуваються, та інших факторів на ефективність функціонування РОП. Тому з метою вибору найбільш пріоритетного напрямку інституційних змін, що мають призвести до запровадження і ефективного функціонування РОП використано метод аналізу ієрархій Т. Сааті (МАІ). При побудові схеми ієрархічної моделі забезпечення ефективного функціонування ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу, наведеній на рис. 6.8, на підставі опитування представників СПФМ було сформовано по три основних елемента на кожен складову РОП. Таких елементів може бути дуже багато, проте кількість їх має бути обмежена, через специфіку МАІ [5, с. 43].

Напрями інституційних змін сформовані на основі узагальнення причинно-наслідкових зв'язків між елементами, складовими ефективності ризик-орієнтованого підходу і причинами низької активності у сфері внутрішнього фінансового моніторингу, названими експертами – відповідальними працівниками СПФМ.

Рис. 6.8. Ієрархічна модель забезпечення ефективного функціонування ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу

Результати проведення дослідження щодо визначення пріоритетного напрямку інституційних змін з використанням методу аналізу ієрархій представлені на рис. 6.9.

Результатом проведених розрахунків є визначення вектору пріоритетів альтернатив стосовно цілі – забезпечення ефективності функціонування ризик-орієнтованого підходу: $W = [0,375; 0,306; 0,165; 0,154]$.

Рис. 6.9. Пріоритетність напрямів інституційних змін щодо впливу на забезпечення ефективності функціонування ризик-орієнтованого підходу

Таким чином, задля запровадження в Україні ризик-орієнтованого підходу треба провести ряд інституційних змін, найбільш пріоритетними з яких є політичні зміни і формування «доброї» політичної волі, пріоритетність яких становила 37,5 %.

Першочергову пріоритетність саме цих змін можна пояснити тим фактом, що за відсутності розвинутого громадянського суспільства, яке б могло чинити вплив на державне управління, єдиною можливістю здійснення позитивних змін, зокрема подолання корупції, проведення реформування системних інституцій (судової, правоохоронної системи), побудови ефективно-організаційно-правової системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму є політичні зміни, тільки за них є вірогідність появи «доброї» політичної волі і запровадження нових підходів до побудови суспільних систем.

Пріоритетом другого рівня із значенням 30,6%, за думкою експертів, виявилися інфраструктурні (системно-адміністративні зміни), бо запровадження ризик-орієнтованого підходу можливе лише за наявності ефективно-працюючих системних інституцій, які забезпечать СПФМ необхідний правовий захист при виконанні ними обов'язків у сфері фінансового моніторингу, створять мотивуючі умови для законослухняної поведінки, а в подальшому будуть спрямовані на побудову систем на основах, що взагалі виключають чи зменшують можливості зловживань, корупції, правопорушень.

Третім та четвертим пріоритетним напрямом інституційних змін, що забезпечать ефективне функціонування ризик-орієнтованого підходу, зі

значеннями 16,5% і 15,4 % стали законодавчі зміни та зміни суспільної й індивідуальної свідомості відповідно.

Якщо ж розглядати суто технічну сторону проблеми запровадження РОП в Україні, то важливим напрямом буде створення належного нормативно-правового забезпечення.

Основною метою оцінки і управління ризиками є створення ефективною системи впливу на ризики для забезпечення прийняттого їх рівня, а також управління ризиками для виконання поточних та стратегічних цілей із застосуванням відповідних положень, політик, методів та засобів управління та контролю за ризиками.

Під час розробки заходів із національної оцінки ризиків, крім рекомендацій FATF [248], слід також керуватися Методологією з оцінки відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму [233], а також керівництвом FATF «Національна оцінка ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму» [235].

На початковому етапі проведення національної оцінки ризиків для підвищення ефективності результатів її проведення, необхідно [81]:

- визначити цілі проведення оцінки, питання, на які вона повинна дати відповідь, критерії, які будуть використовуватися, а також рішення, які можуть бути прийняті на основі результатів оцінки; підготувати повний перелік користувачів звіту за результатами національної оцінки ризиків із числа державних органів, суб'єктів первинного фінансового моніторингу, саморегулювальних організацій, експертів і визначити, яка інформація має бути їм надана, з урахуванням того, що деяка інформація може мати обмежений доступ;
- охарактеризувати співвідношення між національною оцінкою ризиків і оцінками, які проводяться на інших рівнях (на рівні державних регуляторів і суб'єктів первинного фінансового моніторингу);
- сформулювати роль суб'єктів первинного фінансового моніторингу, саморегулювальних організацій як інформаційних джерел для проведення національної оцінки ризиків;
- створити початковий «чорновий» всеохоплюючий список ризиків, загроз;
- визначити списки перешкод правового, міжвідомчого, організаційного характеру, які мають місце і заважають провести ефективну оцінку;
- окреслити інформаційні джерела кількісного та якісного характеру, їх співвідношення; визначити заходи, які необхідно вжити для заповнення інформаційних «прогалів».

Основою для проведення національної оцінки ризиків має стати загальнодержавна система статистичних спостережень. Зазначена система має відповідати вимогам 33-ої рекомендації FATF [248], яка передбачає, що країни повинні вести всеохоплюючу статистику щодо питань, які стосуються ефективності системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

У цьому контексті важливим завданням є створення загальнодержавної системи статистичних спостережень у сфері фінансового моніторингу,

яка на даний час в Україні відсутня. Важливу роль у формуванні цієї системи має відігравати Міністерство фінансів України як орган, що формує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Під час проведення національної оцінки ризиків слід приділяти належну увагу інформації суб'єктів первинного фінансового моніторингу, оскільки вони вже провели оцінку своїх ризиків відмивання коштів.

Результати проведення національної оцінки ризиків мають відображати [81]:

- адекватність створеної системи управління ризиками наявним загрозам і ризикам;
- основні джерела виникнення «брудних» коштів та коштів, призначених для фінансування тероризму;
- орієнтовні щорічні обсяги «відмитих» коштів (у разі можливості сегментовані за джерелами походження або способами відмивання);
- ймовірність виявлення національним підрозділом фінансової розвідки операцій, пов'язаних із відмиванням коштів або фінансуванням тероризму;
- ймовірність виявлення, з використанням системи контролю, оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, суб'єктів первинного фінансового моніторингу, діяльність яких є потенційно небезпечною (високий ризик), та ефективність заходів щодо зменшення ризику цих суб'єктів;
- достатність підготовки працівників суб'єктів фінансового моніторингу для повноцінного виконання ними вимог антилегалізаційного законодавства.

Отже, результати Національної оцінки ризиків слід обов'язково враховувати під час розробки плану заходів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, який щорічно затверджується Кабінетом Міністрів України і Національним банком України. Включення до зазначеного плану виявлених під час оцінки проблем надасть можливість зменшити законодавчі та організаційні прогалини у національній антилегалізаційній системі.

Оцінювання ризиків суб'єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за відповідними критеріями:

- за типом клієнта;
- географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів;
- видом товарів та послуг.

На даний час перелік критеріїв ризику затверджений наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» № 584 від 08.07.2016 р. [131].

Разом з тим, затверджені наказом критерії ризику містять багато суб'єктивних категорій, таких як «істотне збільшення», «регулярність»,

«значний пакет акцій» тощо. Тому для їх практичного застосування суб'єкти первинного фінансового моніторингу у внутрішніх правилах проведення фінансового моніторингу мають визначити кількісні межі для таких критеріїв.

За результатами виконання вищезазначених заходів суб'єкти первинного фінансового моніторингу мають:

- створити внутрішню «картотеку індикаторів», які б сигналізували про відхилення від звичайних умов під час надання послуг;
- визначити рівень ризику використання послуг суб'єкта для відмивання коштів;
- розробити комплекс заходів, які мають вживатися для зниження ризику використання суб'єкта для відмивання коштів;
- здійснювати належний контроль за виконанням заходів, направлених на зниження рівня ризику.

Процеси легалізації незаконно одержаних грошей становлять велику загрозу не лише для діяльності окремих фінансових установ і секторів економіки, а й суттєво занижують міжнародний імідж певних держав. Один із керівників Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF-GAFI) Е. Янг, виступаючи 1994 року у Страсбурзі на конференції країн-членів Ради Європи з проблем відмивання грошей у країнах із перехідною економікою, зазначила такі негативні наслідки відмивання коштів: «У злочинців складається враження безкарності. Це робить злочин привабливим, а високий рівень злочинності підриває засади суспільства; злочинні організації отримують можливість фінансувати свою подальшу діяльність; використання злочинцями окремих фінансових установ в підсумку може загрожувати усій фінансовій системі; зосередження економічної та фінансової влади в руках злочинних організацій сприяє підриву національної економіки країни». Хоча від моменту промови пройшло вже багато часу, проте ці зауваження все ще актуальні [88].

Злочинність у своєму розвитку постійно вдосконалює наявні схеми легалізації грошей, тому нормативно-правові акти у цій сфері потребують постійного оновлення відповідно до міжнародних стандартів [32].

Упровадження ризик-орієнтованого підходу в процес протидії відмиванню «брудних» грошей і фінансовий моніторинг фінансових операцій повинно проводитися комплексно на всіх рівнях забезпечення цього процесу, тобто системно. Запорукою формування ефективної системи оцінювання ризиків повинна слугувати сформована статистична база щодо всіх наявних і потенційних ризиків банківських установ, яка повинна базуватися на взаємодії урядових структур, що беруть безпосередню участь у процесі запобігання і протидії відмиванню «брудних» грошей. У разі, коли канали передання інформації як усередині банку, так і поза його межами є неефективними, то система оцінювання ризиків, а як наслідок – і факти виявлення легалізації (відмивання) грошей, не матимуть успіху. Можна виділити основні напрями для вдосконалення процесу здійснення фінансового моніторингу, який базується на оцінюванні ризиків: на національному, макро- та мікрорівнях.

Важливим елементом такої взаємодії повинен стати обмін між наглядовими структурами інформацією стосовно підвищених ризиків відмивання «брудних» грошей у фінансовій сфері.

На думку FATF, компетентні органи мають уживати необхідні правові та регулятивні заходи, щоб запобігти виникненню ситуацій, коли злочинці або пов'язані з ними особи стають власниками чи вигодоодержувачами значної частки активів у фінансових установах, або коли вони беруть участь в управлінні фінансових установ [68]. Такі установи повинні керуватися відповідними нормативними актами, які допоможуть їм здійснювати моніторинг діяльності фінансових і нефінансових установ у сфері запобігання легалізації злочинних доходів, а також уживати щодо них відповідні адекватні санкції за недотримання таких процедур. Графічна схема взаємодії таких державних структур на національному і міжнародному рівнях подана на рис. 6.10 [68].

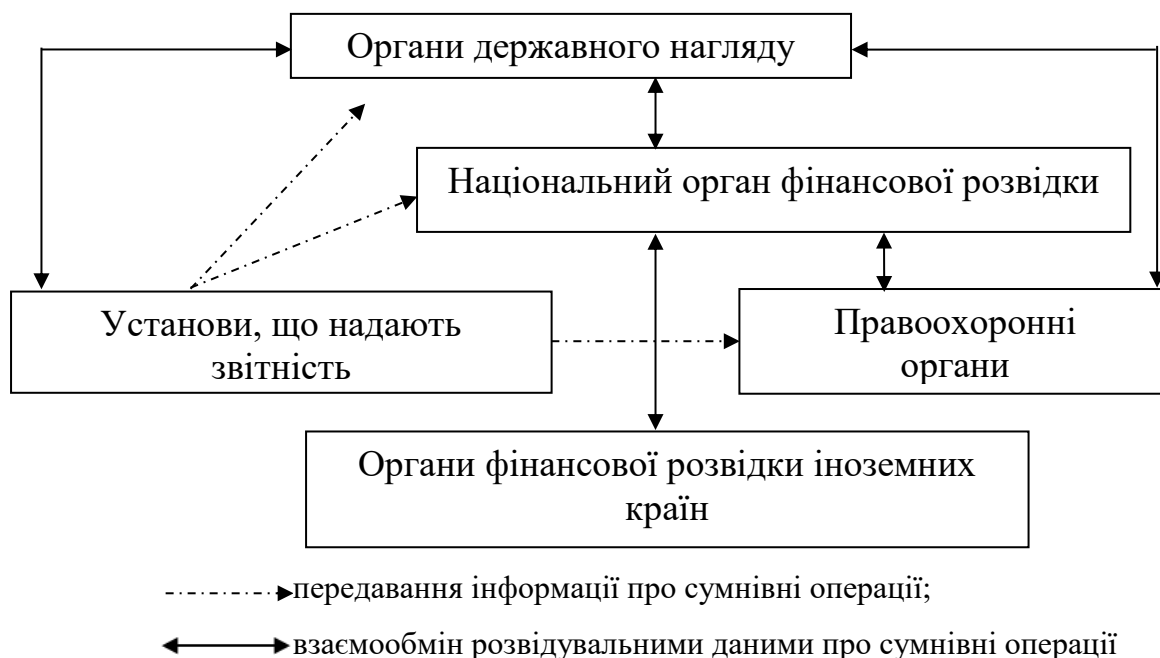

Рис. 6.10. Взаємодія державних структур на національному рівні

Отже, як видно з рис. 6.10, важливо, щоб на національному відбувався взаємообмін інформацією між усіма суб'єктами фінансового моніторингу.

Взаємодія суб'єктів протидії відмивання грошей на міжнародному рівні показана на рис. 6.11 [32].

Отже, як видно з рис. 6.11, фінансові установи є у центрі уваги, як національних, так і міжнародних уповноважених суб'єктів у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Щодо взаємодії наглядових структур варто зазначити, що згідно з 30 Рекомендацією FATF, держави повинні надавати своїм компетентним органам достатні фінансові людські та технічні ресурси для забезпечення їх-

ньої ефективної роботи у сфері протидії відмиванню грошей [248]. Також, якщо в одному аспекті регуляторні санкції слід посилити, то в другому – послабити. Це стосується питання розкриття інформації про фінансові операції уповноваженому органу та іншим наглядовим і правоохоронним структурам працівниками відповідного структурного підрозділу банку.

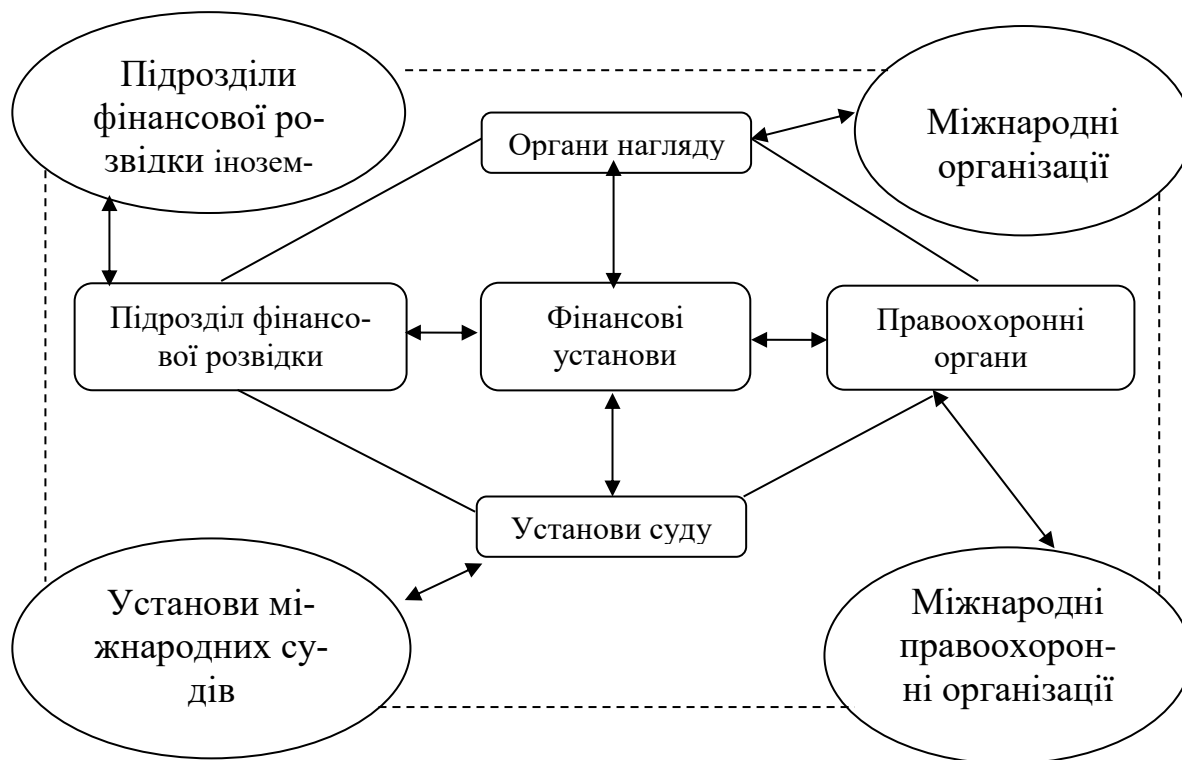

Рис. 6.11. Взаємодія суб'єктів протидії відмивання грошей на міжнародному рівні

Згідно із зазначеними рекомендаціями, державам слід максимально зняти відповідальність за розголошення працівниками такої інформації, якщо вони діяли в рамках законодавства і за наявності мотивованих підозр намагалися розкрити факт відмивання грошей через їхню банківську установу, навіть якщо цей факт у кінцевому підсумку не підтвердився.

Надання такого простору для діяльності може значно спонукати працівників відповідних структурних підрозділів до розслідування злочинів у їхній фінансовій установі, оскільки з їхнього боку знизиться ризик відповідальності за розголошення певної інформації.

Наслідком виконання всіх зазначених заходів є створення такої внутрішньої системи, яка б унеможливила використання суб'єкта первинного фінансового моніторингу для відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, особливо на першій стадії відмивання коштів – розміщення в фінансовій системі.

Висновки за розділом 6

Ризик-орієнтований підхід у сфері фінансового моніторингу в Україні полягає у своєчасній ідентифікації небезпек, які загрожують ефективній діяльності й призводять до втрат, оцінці рівня цих небезпек за визначеною системою критеріїв й ознак та здійсненні відповідних заходів, спрямованих на їх зменшення або усунення. Важливо, щоб у процесі проведенні національного оцінювання приймало участь якнайширше коло відповідних міністерств, відомств та інших урядових структур (на національному чи інших рівнях, залежно від обставин). Метою Національної оцінки ризиків є виявлення національних ризиків (загроз, уразливостей, наслідків) в системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і визначення елементів управління ризиками.

Необхідно удосконалювати систему ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу одночасно на трьох рівнях: національному, мікро- та макrorівні. Це дозволить запобігати злочинності не тільки в розрізі окремого сектору суб'єкту фінансового моніторингу, а і всієї економіки і держави.

Для реалізації ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу у наглядових органів мають бути сформовані відповідні моделі діяльності, які включають цілісний набір процедур, процесів, механізмів і засобів, що дозволяє їм реалізовувати свої повноваження відповідно до виявлених ризиків. Для цього необхідно створити таку внутрішню систему фінансового моніторингу, яка б унеможливила використання суб'єкта первинного фінансового моніторингу для відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом.

Таким чином, запровадження ризик-орієнтованого підходу є напрямом подальшого розвитку системи ПВД/ФТ України. Для його введення і функціонування, крім організаційно-технічних процедур з формалізації критеріїв ризику і сегментарного правового врегулювання окремих питань імплементації ризик-орієнтованого підходу, мають бути проведені інституційні зміни: політичні, інфраструктурні, законодавчі зміни і зміни суспільної та індивідуальної свідомості.

7. ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗАОЩАДЖУВАННЯ ПРИ СКОРОЧЕННІ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ (ДОСВІД ПОЛЬЩІ)

Пенсія – це в загальному розумінні період, коли особа досягає відповідного віку, що дозволяє припинити трудові відносини та розпочати користуватися пенсійним забезпеченням. Ця проблема торкається кожного з нас, тому що час, який минає, це процес неминучий і незворотній. У теперішній час особи, що досягли пенсійного віку, у якийсь період розпочали свій трудовий шлях і тепер стали учасниками системи пенсійного забезпечення. Прийняття поняття обмеження за віком як такого і те, що це вважається початком старості, є умовним. Адже важко встановити його на одному рівні для всіх осіб з погляду на різні біологічні, психологічні чи суспільні процеси, в яких перебуває та чи інша особа. Є кілька факторів, що впливають на встановлення періоду, коли необхідно вийти на пенсію:

- пенсійний вік, встановлений законом,
- цілісність системи пенсійного забезпечення,
- індивідуальні потреби

Питання щодо визначення віку виходу на пенсію обговорюється в багатьох країнах світу, зокрема, і Польщі. В основному, перемовини торкаються питання, чи з виходом на пенсію вистачить коштів для власного утримання особи, щоб гідно жити? Власне цій проблемі і присвячене дослідження, головна мета якого, обговорити питання впливу скорочення пенсійного віку в Польщі на майбутній розмір виплат пенсій для громадян країни, впливу на бюджет країни та державні фінанси, а також на можливості використання страхування як інструменту, що доповнює державну пенсійну систему.

7.1. Вплив зростання середньої тривалості життя на пенсійну систему

Польща протягом останніх 25 років досягла вражаючого результату щодо покращення рівня життя своїх громадян. На даний час ВВП *per capita* становить дві треті середнього ОЕСР, суттєво зростає середня заробітна плата, а отже, і покращується рівень життя. Цей процес і впливає на збільшення середньої тривалості життя осіб завдяки прогресу цивілізації та, перш за все, великому кроку, зробленому у розвитку медицини. У Польщі середня тривалість життя в 1950-2015 роках значно зросла. В 50-х роках ХХ століття чоловіки жили близько 60-ти років, а жінки майже 70-ти. 2015 року чоловіки вже проживали в середньому 73 роки, а жінки в свою чергу на 8 років довше, тобто досягали 81 року життя. Порівнюючи рік 1990 з 2015 роком, можна стверджувати, що громадяни Польщі на 7,4 і 6,4 років живуть довше [230]. Дані щодо динаміки середньої тривалості життя подано в табл.7.1 [210].

Середня тривалість життя (розподіл за статтю та віком)

Рік	ЧОЛОВІКИ						ЖІНКИ					
	за віком											
	0	15	30	45	60	75	0	15	30	45	60	75
1950	56,1	51,0	38,1	25,5	14,6	6,9	61,7	55,7	42,3	29,2	17,1	7,8
1955	60,8	53,3	39,7	26,5	15,1	7,2	66,2	57,8	43,7	30,0	17,5	8,1
1960	64,9	55,0	41,1	27,7	15,9	7,5	70,6	59,9	45,5	31,6	18,7	8,6
1965	66,6	55,5	41,5	28,1	16,1	7,7	72,4	60,6	46,1	32,1	19,0	8,8
1970	66,6	54,8	40,9	27,5	15,7	7,6	73,3	61,0	46,5	32,3	19,2	8,9
1975	67,0	54,5	40,6	27,3	15,7	7,2	74,3	61,3	46,7	32,5	19,4	8,7
1980	66,0	53,1	39,2	26,2	15,2	6,9	74,4	61,2	46,5	32,4	19,4	8,8
1985	66,5	53,3	39,2	26,0	15,1	7,0	74,8	61,3	46,7	32,5	19,5	9,0
1990	66,2	53,1	39,1	26,1	15,3	7,5	75,2	61,8	47,2	33,0	20,0	9,5
1995	67,6	53,9	39,8	26,7	15,8	7,9	76,4	62,6	47,9	33,6	20,5	9,7
2000	69,7	55,6	41,4	27,9	16,7	8,6	78,0	63,8	49,0	34,7	21,5	10,4
2005	70,8	56,5	42,2	28,7	17,5	9,0	79,4	65,0	50,3	35,8	22,7	11,2
2010	72,1	57,6	43,3	29,7	18,3	9,5	80,6	66,1	51,3	36,8	23,5	11,9
2015	73,6	59,0	44,7	30,8	19,0	10,0	81,6	67,0	52,2	37,6	24,1	12,5

Як видно з табл.7.1, із року в рік середня тривалість життя збільшується. Центральне статистичне управління прогнозує, що 2050 року середня тривалість життя для чоловіків та жінок зросте майже до 9 років. Результатом цього буде те, що приблизно половина польського суспільства буде мати більше, ніж 65 років (рис.7.1) [210, 229].

Дані рис.7.1 свідчать, що структура населення радикально змінюється в окремих вікових групах. Видно, що польське суспільство старішає. В 70-х роках ХХ століття значно переважали 20-ти річні особи, тоді як 2050 рік показує, що будуть переважати особи у віці 65 років. Ця демографічна ситуація вимагає важливих змін у системі пенсійного забезпечення, щоб населення працездатного віку не відчувало значною мірою тиск фінансового стану пенсіонерів.

У теперішній час багато осіб доживає до пенсійного віку, середня тривалість життя також збільшується, а отже, і зростає кількість осіб, що мають право на одержання пенсії. Зростання середньої тривалості життя – це явище довгоочікуване та бажане в суспільстві, але дивлячись на низький відсоток народжуваності дітей в Польщі, виникає питання, чи це позитивно впливає на економіку. У теперішній час на одного пенсіонера працює майже 1.4 працевлаштованих, а 1990 року працювало понад 4,5 працівника. Поряд із ростом середньої тривалості життя важливим видається і збільшення професійної активності та віку виходу на пенсію. Це дуже важливо, тому що на ринку праці буде з'являтися менше молоді, яка могла б «утримувати» пенсіонерів завдяки системі соціального забезпечення, що використовується, а також пенсійного забезпечення.

Багато європейських країн вже давно звернули увагу на цю проблему і успішно розв'язують її, підвищуючи пенсійний вік – відповідні дані представлені у табл. 7.2 [247].

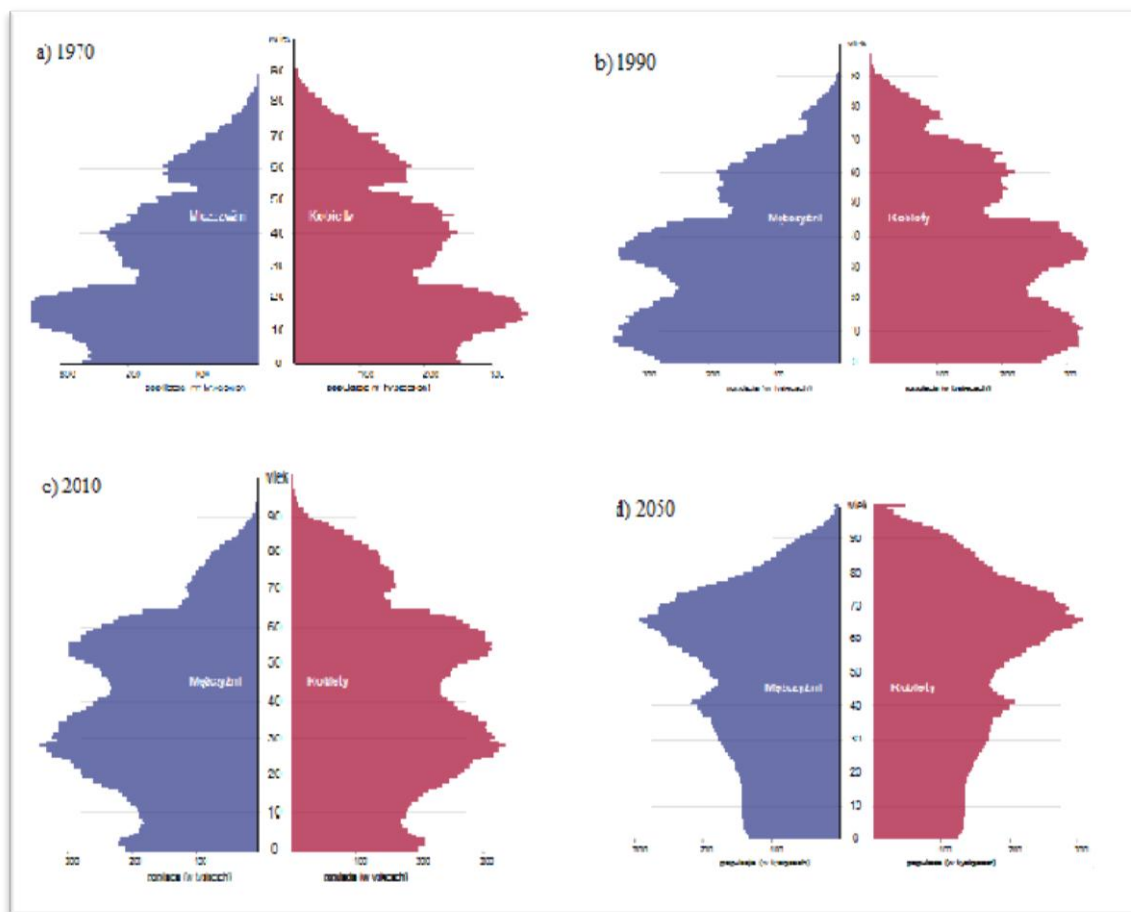

Рис.7.1. Структура населення в 1970, 1990, 2010, 2050 роках

Таблиця 7.2

Діючий та майбутній пенсійний вік у деяких країнах Європейського Союзу

Країна	Пенсійний вік		Майбутній пенсійний вік (рік вступу)
	чоловіки	Жінки	
Австрія	65	60	65 (2033)
Бельгія	65	65	67 (2030)
Болгарія	64	61	65 (2017)/63 (2020)
Чехія	62	58-62	67 (2041)
Данія	65	65	67 (2022)
Естонія	63	62	65 (2026)/63 (2013)
Франція	65	65	67 (2023)
Греція	67	67	збільшиться
Іспанія	65	65	67 (2017)
Нідерланди	65	65	67 (2024)
Ірландія	66	66	68 (2028)
Литва	63	61	65 (2026)
Німеччина	65	65	67 (2031)
Польща	66-67	62-67	65 (2017)/60 (2017)
Португалія	66	66	збільшиться
Словаччина	62	58-62	62 (2017)
Швеція	61-67	65	без змін
Угорщина	62	62	65 (2022)
Великобританія	65	62	68 (2046)
Італія	66	63	67 (2022)

Як видно з табл. 7.2, практично всі європейські країни зробили крок у бік підвищення пенсійного віку – найчастіше до 67 років. А Німеччина та Великобританія навіть до 68 років. Тільки у Польщі запропоновано інше – від 1 жовтня 2017 року пенсійний вік скорочується для жінок до 60 років, а для чоловіків до 65. У такий спосіб вносяться зміни в розпорядження щодо пенсійного забезпечення з 2013 року, згідно з якими мало бути поступове підвищення пенсійного віку до 67 років. Від 2013 року пенсійний вік мав би кожного року зростати на 3 місяці, тобто жінки досягнули би його 2040 року, а чоловіки на 20 років раніше. Отже, жінки могли би виходити на дострокову пенсію у віці 62 років, чоловіки в віці 65, при цьому страховий стаж мав би складати 35 років для жінок та 40 років для чоловіків.

Скорочення пенсійного віку в умовах, коли зростає середня тривалість життя, без сумніву, матиме вплив на розмір виплати пенсійного забезпечення особи, що вирішила вийти на пенсію та на фінанси країни.

7.2. Вплив скорочення пенсійного віку на розмір виплат майбутніх пенсій та фінанси держави

Скорочення пенсійного віку призводить і до скорочення кількості працюючих, а це в свою чергу веде до зменшення виробництва товарів та послуг, тобто до зменшення валового внутрішнього продукту. У результаті введення змін 2017 року ВВП 2025 року приблизно буде нижчим на 2% (що у номінальному вимірі складатиме майже 50 млрд. злотих), а 2050 року приблизно 4,5% (на 180 млрд. злотих менше). Це означатиме, що скорочення пенсійного віку призведе до повільнішого темпу економічного розвитку – в середньому щорічно майже на 0,14 % (рис. 7.2) [253].

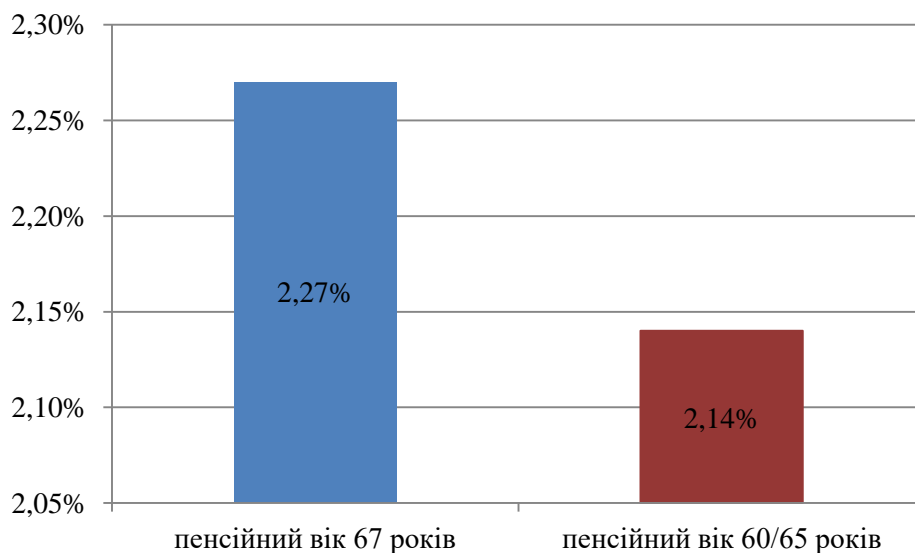

Рис. 7.2. Середній річний ріст ВВП в 2017 - 2050 роках

Отже, варто зазначити, що скорочення пенсійного віку сповільнить економічне зростання, а за умови невведення змін, середній приріст ВВП за цей період становив би 2,27%.

Обмеження кількості працюючих також матиме негативний вплив на відрахування суми внесків на соціальне страхування, медичне страхування та до Фонду праці та Фонду гарантованих виплат для робітників. У результаті ця ситуація швидко проявиться – втілення змін зменшить доходи цільового фонду на 0.66% ВВП вже 2020 року. В наступних роках цей результат буде утримуватися приблизно на такому самому рівні. Порівняно з варіантом невтіння змін зменшення доходів 2050 року становитиме 0.63% ВВП.

Скорочення пенсійного віку до 60 років для жінок та 65 років для чоловіків означатиме також відчутне зменшення розміру пенсійних виплат. Наприклад, розрахунок розміру пенсії для чоловіків і жінок, які народилися 1983 року, представлено на рис. 7.3 [253].

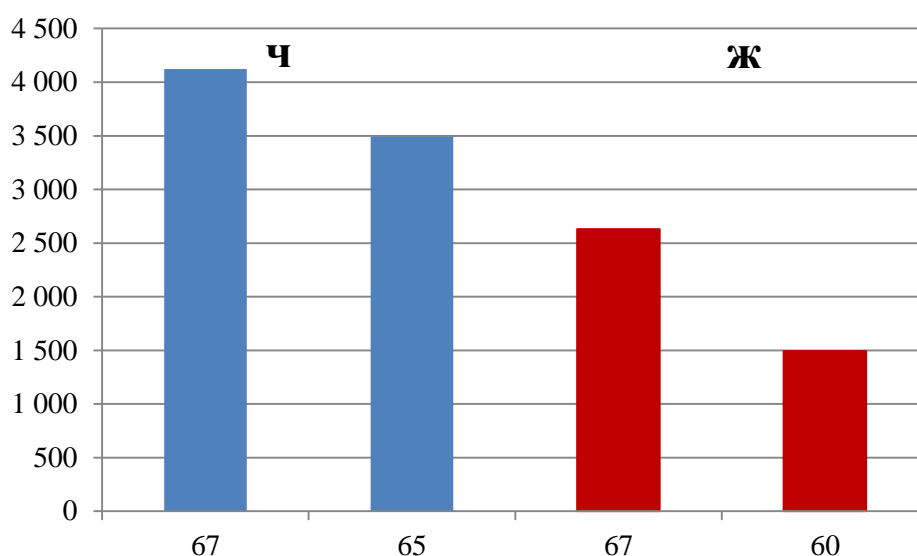

Рис. 7.3. Прогнозований розмір пенсій для чоловіків і жінок, народжених 1983 року

Наприклад, у випадку особи чоловічої статі, який народився 1983 року, що заробляє середню зарплату, вихід на пенсію в 65 років (замість 67 років) означатиме, що розмір пенсії буде нижчий на 629 злотих (3494 злотих замість 4123 злотих). Це буде мати вплив на зниження коефіцієнту заміщення (який виражає зміну фінансового потенціалу після виходу на пенсію) з 41% до 46%. Загальний пенсійний вік, скорочений на 5 років значною мірою знизить розмір пенсій для жінок порівняно з чоловіками.

Наприклад, для особи жіночої статі, яка народилася 1983 року, і одержує середню зарплату, вихід на пенсію в 60 років (замість 67 років) означатиме нижчу пенсію аж на 1136 злотих (1493 злотих, замість 2629 злотих). Дуже низький розмір пенсії, навіть за умови невтіння змін (27%), спаде в такому випадку на 10%. Головною причиною цієї ситуації є значне збільшення тривалості життя жінок, а також коротшого періоду відрахувань суми пенсійних внесків (в основному через догляд за дітьми). Крім того, різниця пенсійного віку у цьому випадку значно більша, незважаючи на втілення, чи не втілення даної реформи [253].

Скорочення пенсійного віку, без сумніву, буде мати вплив на зменшення розміру виплати пенсій як для чоловіків, так і для жінок. Особливо дуже сильно відчують це жінки, тому що різниця в даному випадку буде вражаюча. У випадку зменшення розміру пенсій, що раз більшого значення буде набирати необхідність додаткового заощадження, яке може бути використане з моменту набуття пенсійного віку, як доповнення до державної системи пенсійного забезпечення.

7.3.Добровільне пенсійне накопичення

Накопичення – це основне джерело накопичення капіталу у кожній економіці, визначаючи її інвестиційні можливості, що, в свою чергу, призводить до збільшення продуктивності праці. Збільшення заощаджень створює умови для росту споживання в майбутньому [236]. Це все перекладається на можливості інвестицій в межах інвестиційних програм, які можуть трактуватися, як програми, що доповнюють пенсійну систему.

Родини, приймаючи фінансові рішення щодо розподілу сімейного бюджету, ставлять перед собою головну мету - задовольнити свої поточні та майбутні потреби. Особливо майбутні потреби, які є показником формування рівня життя і збільшення видатків, у зв'язку із старінням в умовах поглиблення недостатності державної системи соціального забезпечення. Накопичення заощаджень є важливим фактором у плануванні сімейного бюджету. Створений у цьому процесі попит на фінансові послуги, що пропонуються фінансовими установами, стає причиною для створення різного виду ощадних продуктів, конструкція яких є різноманітна та з підвищеним ризиком. Від найбільш безпечних, до таких можна віднести банківські рахунки або державні облігації, до найбільш ризикованих, наприклад, інвестиції, інвестиції в акції або агресивні інвестиційні фонди. Рівень ризику є ваговим у виборі, особливо, коли економіка нестабільна або перебуває в умовах кризи. Прикладом цього є ситуація, яка недавно мала місце під час світової боргової кризи, що призвела до послаблення довіри клієнтів до діяльності фінансових установ на ринку, а також змінила потік заощаджень у напрямку інструментів з низьким рівнем ризику інвестицій. Рівень заощаджень польських родин при розподілі на п'ять категорій представлено у табл. 7.3 [256].

Аналізуючи структуру родинних заощаджень (табл. 7.3), треба звернути особливу увагу на частку банківських депозитів, які становлять 64,6%, і постійно зростають протягом аналізованого періоду. Без сумніву, це є наслідком зменшення довіри до інструментів з великим відсотком ризику, тобто це акції та інвестиційні фонди, вартість яких була дуже нестабільною під час фінансової кризи. Деяка частина клієнтів вирішила викупити частки інвестиційних фондів або продати акції і вкласти свої заощадження на більш безпечні банківські депозити. Останнім часом знову почала зростати зацікавленість до інвестиційних фондів та страхового фонду обігових коштів.

Динаміка структури родинних заощаджень в Польщі

Показник	Значення показника по роках, млрд. злотих						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Прямі інвестиції (облігації, акції)	50,4	54,7	48,4	47,8	54,4	51,2	50,9
Інвестиційні фонди (для фізичних осіб)	65,2	79,4	66,0	74,7	88,7	103,5	106,6
Страхові фонди	31,0	36,4	37,5	45,2	49,8	54,0	55,5
Депозити в національній та іноземній валюті	387,6	426,0	482,1	519,5	553,7	605,3	662,5
Готівкові гроші в обігу	89,8	92,7	101,8	102,5	114,4	130,0	149,7
Разом	624,0	689,2	735,8	789,7	861,0	944,0	1 025,2

Тобто, через низький відсоток банківських депозитів, а також успішне покращення стану економіки і привабливі пропозиції депозитів, запропонованих фондами та страховими компаніями, і є цим результатом.

На фоні значного росту рівня заощаджень в банках інші категорії показують нижчу динаміку росту. Причиною цього є кілька елементів, до яких належать:

- відсутність звички до економії,
- віра в ефективність загальної системи соціального забезпечення, особливо те, що стосується пенсій та охорони здоров'я,
- порівняно низькі доходи,
- необізнаність щодо продуктів, запропонованих на фінансовому ринку,
- страх перед ризиком інвестицій, підсилений світовою фінансовою кризою.

Варто зазначити, що з року в рік, зростає кількість поляків, що заощаджують власні кошти. Зріс відсоток осіб, що накопичують кошти регулярно і нерегулярно. Особливо регулярні та довготермінові заощадження визначають необхідність у диверсифікації цих заощаджень, що в свою чергу, вимагає пошуку фінансових продуктів, які можуть стати причиною вищої норми прибутку через інвестований капітал, а не такий, що зберігається на банківському рахунку.

Аналізуючи родинні заощадження, необхідно звернути увагу і на пенсійні добровільні відрахування, що накопичуються завдяки:

- програмі пенсійного забезпечення працівників (ППЗП),
- особистому пенсійному рахунку (ОПР),
- особистим рахункам пенсійного забезпечення (ОРПЗ).

Вищезазначені програми належать до III рівня пенсійної реформи, і є добровільною капіталомісткою та страховою системою.

7.4. Програми пенсійного забезпечення працівників

Основні властивості програми пенсійного забезпечення працівників (ППЗП):

- добровільність – роботодавець не має зобов'язання створювати ППЗП у своєму закладі, і працівник немає обов'язку брати в цьому участь,
- цільове призначення пенсії – кошти, накопичені на пенсійному рахунку

ку, призначені на виплату пенсії, і будуть виплачуватися після досягнення відповідного пенсійного віку або після набуття дострокових пенсійних прав.

Основні вимоги щодо функціонування ППЗП:

- трудовий договір – складений між роботодавцем та представниками від працівників,
- договір з вибраною фінансовою установою – який передбачає інвестування коштів, накопичених на рахунках.

Сума внесків, сплачених відповідно до програми, може складатися з двох частин: основної та додаткової. Основну частину сплачує роботодавець, а додаткову працівник. Внесок, сплачений роботодавцем, не може перевищувати 7% від зарплати учасника даної програми, але цей внесок не є врахований до зарплати, яка є основою для відрахування суми внесків на соціальне забезпечення. Працівник сам встановлює для себе додаткову суму, при чому, ця сума не може перевищити 3-кратного розміру відповідної суми річного мінімуму, внесеного на особистий пенсійний рахунок.

ППЗП можуть обслуговуватися інвестиційними фондами, пенсійними фондами працівників, а також страховими компаніями, що пропонують страхові поліси на страхування життя. Активи, накопичені в цих програмах 2015 року нараховували 10,6 млрд. злотих, а їхня вартість від 2009 року зросла в 2 рази (табл. 7.4) [256].

Таблиця 7.4

Динаміка накопичених в ППЗП активів

Обслуговуючі установи	Активи, млрд. злотих						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Інвестиційні фонди	2 230	2 915	3 081	4 055	4 681	5 725	6 000
Програми пенсійного забезпечення працівників	1 333	1 555	1 564	1 880	2 040	1 774	1 800
Страхові компанії - life	1 435	1 815	1 953	2 416	2 687	2 761	2 800
Разом	4 998	6 285	6 598	8 351	9 408	10 260	10 600

Після досягнення пенсійного віку пенсійні кошти, згідно даної програми, можуть бути виплачені повністю або розкладені на частини визначеного розміру, і не підлягають оподаткуванню. Однак, ці кошти не є забезпеченням на все життя.

7.5. Особисті пенсійні депозити

Особистий пенсійний рахунок (ОПР) є додатковою формою для накопичення заощаджень, що доповнює традиційне пенсійне забезпечення (Управління соціального забезпечення, відкритий пенсійний фонд). Це також може бути вагомим додатком до пенсії, заробленої у межах I і II рівня нової пенсійної системи. Накопичення додаткових пенсійних коштів може бути дуже привабливим для жінок (у зв'язку з нижчою ставкою зарплати для виплати пенсії), а також для осіб, що мають високі заробітки, і праг-

нуть надалі дотримуватися високого рівня життя, перебуваючи на пенсії. Особисті пенсійні рахунки мають і податкові пільги – доходи, отримані з таких рахунків, не підлягають 19% прибутковому оподаткуванню.

Кожна особа, що має ОПР, може накопичувати кошти протягом цього періоду тільки на одному рахунку. Сімейні пари не можуть разом накопичувати кошти на одному рахунку. Особистий пенсійний рахунок може бути відкритий, і його будуть обслуговувати на основі договору, складеного з вибраною фінансовою установою: пенсійний фонд, брокерська компанія, управління соцзабезпечення або банк. У такому випадку особистий пенсійний рахунок може виступати в ролі інвестиційного фонду, цінних паперів в брокерській компанії, страхового полісу на страхування життя у страховому фонді обігових коштів або банківського депозиту.

Особисті пенсійні рахунки стаються з дня на день все більш популярними через можливість заощадження на майбутню пенсію. Про це свідчить величина активів фінансових установ, що обслуговують ОПР, і яка систематично зростає (табл. 7.5) [256].

Таблиця 7.5

Динаміка накопичених на ОПР активів

Обслуговуючі установи	Активи, млрд. злотих						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Страхові компанії	1 006	1 168	1 147	1 397	1 618	1 904	2 060
Інвестиційні фонди	734	972	895	1 129	1 338	1 513	1 734
Юридична особа, що здійснює брокерську діяльність	232	294	384	524	676	790	903
Банки	227	293	339	478	628	804	960
Добровільні пенсійні фонди	0	0	0	2	11	19	25
Разом	2 199	2 726	2 764	3 530	4 271	5 031	5 683

Протягом періоду, що був аналізований (табл. 7.5), активи ОПР зросли в 2,6 рази, і зібрали майже 5,7 млрд. злотих. Їхня роль набуває вагомого значення, хоча цей ріст і не є вражаючим. Але завжди треба мати надію, що такий спосіб накопичення в подальшому буде динамічно розвиватися, а його значення для ринку та майбутніх пенсіонерів буде зростати.

7.6. Особисті рахунки пенсійного забезпечення

Особисті рахунки пенсійного забезпечення (ОРПЗ) – це форма додаткового накопичення коштів для цільового використання в майбутньому, яка була втілена 2011 року з можливістю розпочати накопичення з січня 2012 року. Поряд з особистими рахунками, ця форма накопичення коштів, є одним із інструментів, що підтримується державою, яка стимулює вкладників до внесення коштів на рахунки завдяки податковим пільгам. особистий рахунок пенсійного забезпечення – це окремий запис в реєстрі учасни-

ків інвестиційного фонду, окремий рахунок цінних паперів або інший рахунок, на якому записуються фінансові інструменти, що не є цінними паперами, а також грошовий рахунок, що призначений для обслуговування брокерської діяльності або окремий рахунок у страховому фонді обігових коштів, окремий рахунок в банку, окремий рахунок ОРПЗ в добровільному пенсійному фонді, що обслуговується на підставі діючих юридичних прав. Ця форма заощадження в Польщі не набула ще такого великого значення, як видно з табл. 7.6, де подано динаміку накопичених активів [256].

Таблиця 7.6

Динаміка накопичених активів на ОРПЗ

Обслуговуючі установи	Активи, млрд. злотих			
	2012	2013	2014	2015
Страхові компанії	36	75	168	282
Інвестиційні фонди	8	23	64	195
Юридична особа, що здійснює брокерську діяльність	2	5	15	30
Банки	0	1	12	35
Добровільні пенсійні фонди	7	16	38	79
Разом	53	119	295	622

У процесі дослідження зазначено, що популярність ОРПЗ зростає. 2015 року вони були в 11,7 разів вищі, ніж у першому році функціонування. Якщо популярність такої форми заощадження для майбутньої пенсії буде постійно зростати, то, це є перспективним в умовах зменшення розміру пенсії за державною системою. ОРПЗ будуть додатковим інструментом для накопичення коштів і будуть відігравати що раз більшу роль на фінансовому ринку.

Висновки за розділом 7

Скорочення пенсійного віку, що очікується в Польщі 2017 року, призведе до того, що майбутні пенсійні виплати будуть значно менші, ніж ті, що прогнозували. У даному контексті великого значення набуває необхідність створення додаткових програм, які будуть доповнювати державну систему пенсійного забезпечення. У цьому випадку велика роль належить програмі пенсійного забезпечення працівників, особистим пенсійним рахункам та особистим рахункам пенсійного забезпечення, інструменти яких дозволяють заощадити особам додаткові кошти для майбутньої пенсії. Це дуже важливо в даній ситуації, адже населення старішає, а народжуваність зменшується. І як наслідок цього зростає необхідність накопичення коштів для майбутньої пенсії не завдяки державній пенсійній системі, а беручи справу у власні руки, тобто кожен сам вирішує як і коли зможе розпочати накопичувальну програму, яка в майбутньому дозволить використовувати підвищений розмір пенсії і тим самим піднести свій рівень життя.

ВИСНОВКИ

В умовах євроінтеграційних процесів України ринки фінансових послуг відіграють важливу роль у формуванні ефективної системи захисту майнових інтересів суб'єктів господарювання та покращення інвестиційного потенціалу країни. Тому висвітлення сучасних проблем функціонування та з'ясування напрямів розвитку ринків фінансових послуг України з урахуванням вимог Європейського Союзу є актуальним для його подальшого ефективного функціонування.

Результати вирішення завдань, які поставлено у монографії щодо зазначеної проблеми, дозволили зробити такі висновки.

Доведено, що страховий ринок України має розвиватися в напрямку запровадження європейських стандартів, зокрема, через пруденційні нормативи, встановлено, що адаптаційні процеси самоорганізації на ринку страхових послуг зможуть ефективніше, з меншими витратами знизити рівень системних ризиків і збалансувати ринкову систему, якщо держава буде більш професійно виконувати свої регуляторні функції, базуючись на новітніх наукових досягненнях.

Обґрунтовано, що вирішення завдань забезпечення безпеки страхового ринку ґрунтується на пруденційному регулюванні, проте виходить за межі його функцій у формуванні сприятливих макроекономічних умов функціонування страхового ринку.

Встановлено, що рівень розвитку українського страхового ринку є досить низьким. Відбулося значне скорочення частки страхування у ВВП. Погіршення загального стану страхового ринку у 2016 році сталося, з одного боку, через зменшення розміру активів та власного капіталу страховиків, а з іншого – через вплив негативних тенденцій в Єврозоні (зниження темпів зростання ВВП та європейського страхового ринку). Доведено, що інвестиційна діяльність вітчизняних страхових компаній є перспективним напрямом їх стратегічного розвитку, що забезпечить отримання додаткових доходів та розширення сфери діяльності за умови підвищення відкритості економіки, що безпосередньо впливає на зацікавленість іноземних інвесторів.

Визначено, що діючі в Україні нормативи достатності капіталу страхових компаній, що базуються на мінімальному статутному капіталі та перевищенні фактичного запасу платоспроможності над нормативним, не враховують усі ризики діяльності страховиків, що може викликати зростання ймовірності настання банкрутства страхових компаній України при реалізації прийнятих, але не оцінених ризиків. Зазначене доводить нагальну потребу у запровадженні положень Директиви Solvency II щодо оцінювання достатності капіталу у національне законодавство з метою підвищення мотивації страховиків до удосконалення системи ризик-менеджменту та підходів до формування фінансових ресурсів при управлінні достатністю капіталу.

Встановлено, що агрострахування має комплексну державну підтримку у більшості розвинутих країн. Виходячи із досвіду Канади і США, Іспанії та інших країн ЄС, доведено, що організаційно система державної підтримки сільськогосподарського страхування в Україні має містити такі структурні складові: сільськогосподарських товаровиробників (їх інтерес полягає у забезпеченні надійності страхового захисту при настанні страхо-

вого випадку, страхові компанії (їх інтерес полягає в отриманні доходу від участі у відповідній програмі) та державу як запобіжника конфлікту інтересів між страховиками та страхувальниками при врегулюванні збитків.

Спрогнозовано значення показників лізингового ринку. Запропоновано розрахувати інтегральний показник розвитку лізингових послуг в Україні, заснований на кількості лізингових компаній в Україні, кількості договорів фінансового лізингу, частці довгострокових договорів лізингу, вартості договорів фінансового лізингу, частці позикових коштів в структурі фінансування лізингових угод, частці винагорода лізингодавця у структурі лізингових платежів. Визначено можливе зростання українського ринку лізингу. Запропоновано використовувати інтегральний показник розвитку як на регіональному, так і на міжнародному рівні. Результати дослідження можуть бути використані для обґрунтування вибору стратегій лізингодавців шляхом розробки альтернативних стратегічних рішень, оптимальне використання яких повинно привести до зростання ринку лізингу.

Обґрунтовано доцільність запровадження в Україні обов'язкового страхування професіональної відповідальності аудиторів, що надасть можливість ефективного розвитку страхового ринку, підвищить довіру суспільства до результатів аудиторських перевірок та якість аудиторської діяльності. Встановлено, що введення в практику аудиторської діяльності обов'язкового страхування професійної відповідальності є важливим етапом гармонізації розвитку аудиту, що позитивно вплине на ділову активність аудиторських компаній і розвиток української економіки в цілому.

Проведено порівняння європейських житлово-будівельних кооперативів з українськими ФФБ. Зазначено, що є схожість в сутнісних характеристиках та природі обох фінансових послуг, але наявність недоліків європейського механізму не дозволяють перейняти досвід на українському фінансовому ринку в повному обсязі. Аналогів ФФБ в Європі немає. Для зарубіжних країн отримання прибутку як кінцевого результату фінансування будівництва житла є обмеженим, що перешкоджає розвитку підприємницької складової фінансової послуги. Надалі доцільно проводити дослідження проблем фінансування будівництва житла в Україні, а саме процесу формування механізму фінансових послуг при здійсненні операцій на ринку житлової нерухомості.

Доведено доцільність удосконалення системи ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу одночасно на трьох рівнях: національному, мікро- та макрорівні, що дозволить запобігати злочинності не тільки в розрізі окремого сектору суб'єкту фінансового моніторингу, а і всієї економіки і держави. Для реалізації ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу у наглядових органів мають бути сформовані відповідні моделі діяльності, які включають цілісний набір процедур, процесів, механізмів і засобів, що дозволяє їм реалізовувати свої повноваження відповідно до виявлених ризиків. Для цього необхідно створити таку внутрішню систему фінансового моніторингу, яка б унеможливила використання суб'єкта первинного фінансового моніторингу для відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрострахование – инструмент стабилизации ситуации в АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/blog/read/1770-agrostrahovanie--instrument-stabilizatsii-situatsii-v-apk>.
2. Алескерова Ю. В. Агрострахование как инструмент управления рисками в сельском хозяйстве / Ю. В. Алескерова // Економіка АПК. – 2014. – № 12. – С. 62–69. (<http://www.libr.dp.ua/site-libr/?idm=1&idp=153&ida=919>)
3. Алескерова Ю. В. Сільськогосподарське страхування в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / Ю. В. Алескерова. – Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/818.pdf>.
4. Аналіз регуляторного впливу Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/ARV_S_15.12.11.pdf
5. Андрейчиков А. В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
6. Андрійченко Ж. О. Міжнародні рекомендації з національної оцінки ризиків у сфері ПВД/ФТ / Ж.О. Андрійченко // Сучасні проблеми фінансового моніторингу: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (4-5 квітня 2013 р.) – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. – С. 13-18.
7. Ачкасова С. А. Оцінка стресостійкості страхових компаній: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / С. А. Ачкасова. – Харків, 2013. – 23 с.
8. Бабець І. Г. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України / І. Г. Бабець, О. Й. Жабинець // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 223–228. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_38.
9. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7-25.
10. Белоусова О. С. Особливості лізингових відносин в умовах формування розвинутої економіки / О. С. Белоусова // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2008. – №2. – С. 8-13.
11. Біла Н. Г. Інвестиційний потенціал фінансового лізингу та напрямки його реалізації у промисловості України / Н. Г. Біла // Вісник соціально – економічних досліджень. Випуск 24. Збірник наукових праць. Одеський державний економічний університет. – 2006. – С. 32-36.
12. Бобрович О. Б. Проблемні аспекти методики здійснення аудиту фінансової звітності страхових компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bobrovich_2013_23_15_31.pdf.
13. Бовсуновська Г. С. Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки страхового ринку України / Г. С. Бовсуновська // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 16 (1). – С. 167-173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2014_16\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2014_16(1)_26).
14. Бовсуновська Г. С. Специфічні прояви загроз фінансовій безпеці страхового ринку / Г. С. Бовсуновська // Економічний простір. – 2015. – № 93. – С. 189–199 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escpros_2015_93_19.

15. Бондар В. П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / В. П. Бондар. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 456 с.
16. Бондар М. І. Оцінка ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму під час надання аудиторських послуг / М. І. Бондар, Т. А. Бондар // Незалежний аудитор. – 2013. – № 6(IV). – С. 9-18.
17. Бондарчук М. К. Особливості розвитку сільськогосподарського страхування в Україні на засадах державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] / М. К. Бондарчук, І. Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 182–188. – Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2014/24_1/182_Bon.pdf.
18. Бунін С. В. Аналіз розвитку європейського ринку страхових послуг [Електронний ресурс] / С. В. Бунін // Ефективна економіка. – 2017. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5559>
19. Буреева Н. Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП «STATISTICA» : учебно-методический материал по программе повышения квалификации «Применение программных средств в научных исследованиях и преподавании математики и механики» / Н. Н. Буреева // Нижний Новгород. – 2007. – 112 с.
20. Буруль Е. Лизинг автомобіля / Е. Буруль // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostobank.ua>.
21. Бутинець Ф. Ф. Аудит: стан та тенденції розвитку в Україні та світі : монографія / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2004. – 564 с.
22. Вареник В. М. Аналіз методик розрахунку економічної безпеки України / В. М. Вареник // Академічний огляд. – 2016. – № 1. – С. 70–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duan.edu.ua/uploads/vidavnitstvo-15-16/15253.pdf>.
23. Внукова Н. М. Іпотечний ринок : конспект лекцій / Н. М. Внукова, О. Є. Бажанов. – Харків : ХНЕУ. – 2009. – 196 с.
24. Внукова Н. М. Пруденційний нагляд у сфері страхування : монографія / Н. М. Внукова, О. В. Корват, Н. С. Опешко. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 260 с.
25. Войтко О. В. Оцінка збитків врожаю сільськогосподарських культур при настанні страхового випадку [Електронний ресурс] / О. В. Войтко. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1976>.
26. Временко Л. Пруденційні режими регулювання страхової діяльності: цілі, задачі, інструменти / Л. Временко, О. Корват // Страхова справа. – 2009. – № 1. – С. 60–64.
27. Гаманкова О. О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О. О. Гаманкова, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58–67.
28. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.
29. Гільярт С. Пропозиції зі створення сприятливого середовища для сучасного фінансового лізингу в Україні [Електронний ресурс] / С. Гільярт. – Режим доступу : <http://leasinginukraine.com.ua>.
30. Гладчук О. М. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України [Електронний ресурс] / О. М. Гладчук // Ефективна економіка. – 2014. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2931>.
31. Глобальный рынок страхования в 2015 году вырос до \$4,6 трлн. Обзор

- Swiss Re [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/news/16/07/18/34055>.
32. Глущенко О. О. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія / О. О. Глущенко, І. Б. Семененко ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. – К. : УБС НБУ, 2014. – 386 с.
33. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
34. Гринберг. Т. Политически значимые лица: Руководство для банков по предотвращению финансовых злоупотреблений / Теодор Гринберг, Ларисса Грей при участии Делфин Шанц, Каролин Гарднер и Майкла Лэтэма. – М. : Альпина Паблишер, 2012. – 185 с.
35. Гришан Ю. Податкові виклики для страховиків [Електронний ресурс] / Ю. Гришан. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1387361-podatkovivikliki-dlya-strahovikiv>.
36. Гур'янова Л. С. Методичні рекомендації до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни «Методи та моделі прогнозування соціально-економічних процесів» [для студентів спеціалізації «Банківська справа» денної форми навчання] / укл. Л. С. Гур'янова, О. А. Сергієнко, О. В. Панасенко, О. В. Нікіфорова, Г. С. Ястребова. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 72 с.
37. Дем'яненко М. Я. Державне фінансування аграрного сектору АПК (моніторинг бюджетних програм за 2002 – 2013 роки) / М. Я. Дем'яненко, А. С. Шолойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 120 с.
38. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Шолойко А. С. [та ін.] ; за ред. М. Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
39. Деякі питання проведення інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : Розпорядження КМУ від 10.10.2012 р. №767-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-p>.
40. Дзедзик І. Б. Аналіз процесу протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні / І. Б. Дзедзик // Економічний аналіз. – 2012. – № 11. – Ч.1. – С. 343–346.
41. Директива 2009/138/ЄС Solvency II Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufu.org.ua/files/zakon/EU/Solvency%20II_ukr.doc.
42. Добрик Л. О. Фінансова безпека банку як основа його стійкості [Електронний ресурс] / Л. О. Добрик, Г. В. Запорожець // Ефективна економіка. – 2014. – № 6. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3116>.
43. Довідка про фінансування видатків по Мінагрополітики України за рахунком коштів загального фонду державного бюджету гідно з помісячним розписом асигнувань Державного бюджету України у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/uk/ministry?nid=23516>.
44. Дорофієва О. В. Оптимізація джерел фінансування лізингових проєктів / О. В. Дорофієва // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 8. – С. 34–39.
45. Дослідження ринку лізингу за 2008 р. [упорядкув., ст., пер. і прим. К. О. Іваненко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.
46. Дубнов П. Ю. Обработка статистической информации с помощью SPSS / П. Ю. Дубнов. – М. : АСТ, 2004. – 221 с.

47. Експрес результати дослідження ринку лізингу України – 2007. [упорядкув., ст., пер. і прим. К. О. Іваненко]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rla.com.ua>.
48. Єгоричева С. Б. Ризик-орієнтований нагляд у системі фінансового моніторингу/ С. Б. Єгоричева // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2016 – №3(75) – С. 126–131.
49. Єдина служба правової допомоги. Особливості правового положення житлово-будівельних кооперативів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://3222.ua/article/osoblivost_pravovogo_polojennya_jitlovo-budvelnihkooperativv.htm.
50. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : автореф. дис... канд. екон. наук : спеціальність 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А. М.Єрмошенко. – КНТЕУ. – К., 2006. – 19 с.
51. Жабинець О. Й. Вплив інструментів державного регулювання на фінансово-економічну безпеку страхового ринку України в сучасних економічних умовах [Електронний ресурс] / О. Й. Жабинець // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 57–63. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_2_9.
52. Жабинець О. Й. Фінансова безпека страхового ринку [Електронний ресурс] / О. Й. Жабинець, Н. І. Вакиряк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 233–237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_4/233_Zhab.pdf.
53. Житлове фінансування в Німеччині. Принципи та практики житлового фінансування в Німеччині та інших окремих країнах : статистичні публікації Німецької Консультаційної групи з питань економічних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2003/S36_ukr.pdf.
54. Журавка О. С. Пруденційне регулювання страхової діяльності / О. С. Журавка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : зб. наук. пр. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Вип. 1.– С. 139–146.
55. Закс Л. Статистическое оценивание / Л. Закс. – М. : Статистика, 1976. – 598 с.
56. Залетов А. Страховая политика и стратегия ее реформирования в условиях «идеального шторма» / А. Залетов // Insurance Top. – 2015. – № 1. – С. 2–5.
57. Залетов О. М. Макропруденційний нагляд та регулювання страхового ринку / О. М. Залетов // Фінансовий простір. – 2014. – № 1. – С. 68–71.
58. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/zvit_ukr.pdf
59. Ільїна С. Б. Основи аудиту : навч.-практ. посіб. / С. Б. Ільїна. – К. : Кондор, 2009 р. – 378 с.
60. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
61. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній, лізингодавців та ломбардів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html>.

62. Іпотечні облігації : право власності на майно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/22323.aspx>.
63. Калашнікова Т. В. Удосконалення державної підтримки аграрних підприємств України в умовах глобалізації : монографія [Електронний ресурс] / Т. В. Калашнікова – Х. : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2014. – 280 с. – Режим доступу : <http://dspace.mnau.edu.ua>.
64. Карасьов Н. А. Становлення та особливості розвитку лізингу в зарубіжних країнах / Н. А. Карасьов // Статистика України. – 2008. – №1. – С. 31–34.
65. Кернасюк Ю. В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу [Електронний ресурс] / Ю. В. Кернасюк. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/5581-svitovyi-dosvid-derzhavnoii-pidtrymky-agrobiznesu.html>.
66. Кернасюк Ю. В. Глобальні тренди світового агроринку [Електронний ресурс] / Ю. В. Кернасюк. – Режим доступу : <http://www.pressreader.com/ukraine/agrobusiness-segodni/20170606/281715499578980>.
67. Клевцова А. А. Шкалы измерения [Электронный ресурс] / А. А. Клевцова. – А. А. Клевцова. – Режим доступа : <http://www.statanalyse.org/articles/15-shkaly>.
68. Коваленко В. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : монографія / В. В. Коваленко, С. О. Дмитров, А. В. Єжов. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 110 с.
69. Коваль Л. П. Понятійно-категоріальний апарат дослідження фінансової безпеки / Л. П. Коваль // Фінансовий простір. – 2013. – № 3. – С. 95–100.
70. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 року № 391. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
71. Консолідовані звітні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>.
72. Концептуальне обґрунтування доцільності ухвалення закону України у сфері аграрного страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/3a704b804b7e5ffa8442b56eac26e1c2/Justification_of_the_Law_On_agriinsurance.pdf?MOD=AJPERES&attachment=true&id=1338974438318.
73. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами : Розпорядження Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 15.07.2010 р. № 585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1301/85_4.pdf
74. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 158-р від 24.09.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>.
75. Концепція фінансової безпеки України (проект) / Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ufin.com.ua/konceptcia/008.doc>.
76. Корват О. В. Співвідношення понять фінансова безпека і фінансова стійкість для страхової компанії / О. В. Корват // Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матеріали Міжнар. наук. конф. , 26–28 трав. 2016 р. : – Х.

: ФОП Лібуркіна Л. М., 2016. – С. 130–134.

77. Корват О. В. Застосування синергетичного підходу в пруденційному регулюванні страхового ринку [Електронний ресурс] / О. В. Корват // Економіка та суспільство. – 2016. – Вип. 4. – С. 293-298. – Режим доступу : <http://economyandsociety.in.ua/journal-4/11-stati-4/316-korvat-o-v>.

78. Корват О. В. Концептуалізація державного регулювання ринку страхових послуг [Електронний ресурс] / О. В. Корват // Ефективна економіка. – 2015. – № 9. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4310>.

79. Корват О. В. Теоретичні аспекти забезпечення безпеки страхового ринку / О. В. Корват // Сучасні проблеми фінансового моніторингу : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8–9 грудня. 2016 р.). – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, Ексклюзив, 2016. – С. 76–79.

80. Корват О. В. Формування системи забезпечення пруденційного нагляду за діяльністю зі страхування життя: автореф. дис.... канд. екон. наук : спеціальність 08.00.08 «Грші, фінанси і кредит» / О. В. Корват. – Х., 2011. – 20 с.

81. Корженівський Я. В. Національна система оцінки ризиків відмивання коштів: проблеми нормативно-правового удосконалення / Я. В. Корженівський // Наше право. – 2014. – № 3. – С. 67–73

82. Костюк Ж. С. Поняття ризику, небезпеки та загрози як базових категорій розкриття сутності економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Ж. С. Костюк // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. 43. – С. 142–149. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2013_43_30.

83. Кравченко В. О. Підходи до формування системи фінансової безпеки компаній на страховому ринку [Електронний ресурс] / В. О. Кравченко // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1(35). – С. 87–92. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2014_1_15.

84. Кулагіна Г. С. Актуальні проблеми зовнішнього аудиту страхових компаній / Г. С. Кулагіна // Становлення та перспективи розвитку сучасних форм фінансового контролю в Україні : зб. наук. робіт Всеукр. студ. наук.-практ. конф. – 2011. – № 2 (99). – С. 58–60.

85. Лельчук А. Л. Современный подход к оценке платежеспособности страховой компании / А. Л. Лельчук // Финансы. – 2013. – № 6. – С. 45–49.

86. Майданченко І. В. Інвестиційна діяльність страхових компаній – шлях до економічного зростання / І. В. Майданченко // Науково-технічна інформація. – 2012. – № 3. – С. 41–44.

87. Макаренко Є. В. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні: проблеми та перспективи / Є. В. Макаренко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2010. – № 120. – С. 40–43.

88. Марчук Р. П. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму : навч. посіб. / Р. П. Марчук, О. І. Попов, В. А. Онисьєв. – К. : Бізон, 2008. – 383 с.

89. Масюк Ю. В. Напрями забезпечення ефективного страхування майна сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / Ю. В. Масюк, Н. В. Лукашенко // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2/1. – С. 147–150. – Режим доступу : http://visnyk-onu.od.ua/journal/2015_20_2_1/36.pdf.

90. Мачуський В. В. Господарське законодавство: навч. посіб. / В. В. Мачуський, В. Є. Постульга. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.

91. Медведева І. Б. Діагностування безпеки промислового підприємства у

трирівневій системі фінансових відносин : монографія / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 264 с.

92. Мельник Т. М. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України [Електронний ресурс] / Т. М. Мельник, О. С. Головачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 169–184. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_3_169_184.pdf.

93. Методичні рекомендації щодо проведення аудиту фінансової звітності кредитних спілок відповідно до Міжнародних стандартів аудиту: рішення Аудиторської палати України від 01.11.2012 р. № 260/6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/files2/metod_rekomendation.doc.

94. Методичні рекомендації щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ, затверджені розпорядженням Держкомісії з регулювання ринків фінансових послуг від 27.09.2005 р. №4660 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.

95. Микитенко Т. Страхование профессиональной ответственности аудиторов / Т. Микитенко // Бухгалтерский учет и аудит. – 2008. – №6. – С. 46–50.

96. Могиліна Л. А. Сутність і співвідношення понять «загроза» та «ризик» у системі фінансової безпеки підприємства / Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доповідей XVI Всеукр. наук.-практ. конф. (24-25 жовтня 2013 р.) : в 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – Т. 2. – С. 117–119.

97. Музиченко А. С. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектора України [Електронний ресурс] / А. С. Музиченко, Т. І. Голуб // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6, Ч. 2. – С. 112–115. – Режим доступу : http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvuumevcg_2016_6%282%29_28.pdf.

98. Нагайчук Н. Г. Інвестиційний потенціал страхового ринку України / Н. Г. Нагайчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Випуск 38. – С. 205–212.

99. Немченко В. В. Аудит. (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) / В. В. Немченко – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 540 с.

100. Нужнов Є. В. Актуальні питання фінансової безпеки в сфері страхування / Є. В. Нужнов // Європейські перспективи. – 2012. – № 4. – С. 223–228.

101. Офіційний сайт асоціації британських страховиків. – Режим доступу : <https://abi.org.uk>.

102. Офіційний сайт Аудиторської палати України. – Режим доступу : <http://apu.com.ua/>

103. Офіційний сайт Аудиторської палати України: Звіти АПУ до Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://apu.com.ua/zvit-do-kmu>.

104. Оценка рисков отмывания денег и финансирования терроризма на национальном уровне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://eurasiangroup.org/FATF_risk_assessment.pdf

105. Перспективи розвитку іпотечних облігацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrbanks.info/interview/Perspektivi-rozvitku-ipotechnih-obligacij-v-ukrayini.html>.

106. Петренко Н. І. Методика аудиту фінансової звітності та шляхи її удо-

сконалення / Н. І. Петренко // Вісник Житомирського технологічного університету. – Сер.: Економічні науки. – 2010. – № 1(51). – С. 12–15.

107. Підсумки діяльності лізингодавців за 2009 рік. [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Карпенко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

108. Підсумки діяльності лізингодавців за 2010 рік. [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Карпенко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

109. Підсумки діяльності лізингодавців за I квартал 2009 року. [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Карпенко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

110. Підсумки діяльності лізингодавців за I квартал 2010 року. [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Карпенко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

111. Підсумки діяльності лізингодавців за II квартал 2011 року. [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Карпенко]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

112. Підсумки діяльності лізингодавців за III квартал 2010 року. [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Карпенко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

113. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nfr.gov.ua. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nfr.gov.ua.

114. Платонов В. Финансовая стабильность: теоретико-методологический аспект [Электронный ресурс] / В. Платонов // Банкаўскі веснік. – 2009. – № 1. – С. 44–47. – Режим доступа : www.nbrb.by/bv/narch/438/6.pdf.

115. Показатели финансовой устойчивости: руководство по составлению [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.

116. Положення про здійснення зовнішніх перевірок якості аудиторських послуг в Україні : Рішення Аудиторської палати України від 26.05.2005 р. № 149/5.2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN14626.html.

117. Поняття та перелік фінансових послуг у фінансовому законодавстві України та ЄС: європейський досвід та рекомендації для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/2017_02-20-fin-poslugy.pdf

118. Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.06.2014 р. № 1772 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0885-14>.

119. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61709&pf35401=422452>.

120. Притула Н. І. Кредитно-рейтингова оцінка як інструмент ринку цінних паперів: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»/ Н. І. Притула. – Суми, 2008. – 23 с.

121. Про аудиторську діяльність : Закон України № 3125-XII від

- 22.04.1993 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
122. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
123. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»: Проект Закону України № 6355 від 12.04.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61597&pf35401=420999>.
124. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/96-вр>.
125. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
126. Про державну підтримку сільськогосподарського страхування : Проект Закону України № 6355-1 від 26.04.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61709.
127. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 1702-VII від 14.10.2014 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/>.
128. Про затвердження Вимог до організації і функціонування системи управління ризиками у страхувика: Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 295 від 04.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0344-14>.
129. Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг №2262 від 11.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_592500-10.
130. Про затвердження Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами: Розпорядження Державної комісії з регулювання фінансових послуг України від 15.07.2010 р. № 585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/fsr_concept_prudential_supervision_n585_15jul2010.pdf.
131. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства фінансів України № 584 від 08.07.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16/>
132. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basejw/ua-qmtipe/index.htm>.
133. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

134. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. – Режим доступу : – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

135. Про затвердження плану заходів на 2016 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України № 103 від 11.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103-2016-п>

136. Про затвердження Порядку проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму і оприлюднення її результатів : Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України № 717 від 16.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2015-п>.

137. Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 3104 від 17.12.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0858-13>.

138. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 15.04.2014 р. № 1206-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

139. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.

140. Про іпотеку : Закон України від 14.06.2016 р. № 1414-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 32. – С. 555.

141. Про іпотечне покриття звичайних іпотечних облігацій, порядок ведення реєстру іпотечного покриття та управління іпотечним покриттям звичайних іпотечних облігацій : Положення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2012 р. № 1902 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0160-13>.

142. Про іпотечні облігації : Закон України від 30.07.2012 р. № 5192-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – С. 407.

143. Про кооперацію : Закон України від 15.04.2014 р. № 1206-VII // Відомості Верховної ради. – 2014. – № 24. – С. 885.

144. Про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 23.02.2016 № 396 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0417-16>.

145. Про особливі вимоги до обов'язкового аудиту суб'єктів суспільного інтересу : Директива 2014/56/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/attachments/article/762/Direktiva%202014-56-EU.pdf>.

146. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.

147. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.

148. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

149. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Верховної Ради України від 14.04.2016 № 1099-VІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19>.

150. Про річну звітність і консолідовану звітність страхових підприємств : Директива Ради від 19.12.1991 № 91/674/ЕЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/euro/ukr_91_674_ua.pdf.

151. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

152. Про страхування : Закон України від 01.04.2016. №1586- 18 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.

153. Про схвалення доопрацьованого проекту Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 2086 від 01.09.2016 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2016/R_09_01_2016/PK-2086.pdf/

154. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : розпорядження Кабінету міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>.

155. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p>.

156. Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 867-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80>.

157. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1407-р від 30.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-p>.

158. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16.12.1997 № 723/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>.

159. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

160. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будів-

ництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19.06.2003 № 978-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.

161. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

162. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Проект Закону України № 2413 а від 20.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511.

163. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Проект Закону України № 2414 а від 20.07.2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56125.

164. Рейтинг страхових компаній [Електронний ресурс] // Insurance Top. – 2016. – № 1(53). – С. 70. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/files/file00601.pdf>.

165. Рейтинг страхових компаній [Електронний ресурс] // Insurance Top. – 2017. – № 1(57). – С. 76. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/files/file00563.pdf>.

166. Рейтинг страхових компаній України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/>.

167. Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків : Розпорядження Держфінпослуг від 17.03.2005 р. № 3755 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data/base21/ukr21633.htm>.

168. Реформа фінансового сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/reforms/reforma-finansovogo-sektoru>.

169. Репіна І. М. Таксономічний аналіз ефективності формування та використання активів підприємства / І. М. Репіна // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 26. – С. 440–457.

170. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2015 рік. – Режим доступу : www.nfp.gov.ua.

171. Роечко В. В. Світові тенденції інвестиційної діяльності / В. В. Роечко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. – Випуск 33. – С. 321–329.

172. Рубан О. О. Фінансова безпека страхової компанії як інтегральна характеристика її фінансового стану / О. О. Рубан // Вісник Української академії банківської справи. – № 1. – 2012. – С. 101–105.

173. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Є. М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25(1). – С. 188–195. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esmeri_2013_25%281%29__23.

174. С какими показателями рынок лизинга попытается расти [упорядкув., ст., пер. і прим. С. О. Кравченко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua>.

175. Саати Т. Л. Принятие решений. Метод анализа иерархий. – Х. : Радио и связь, 1989. – 316 с.

176. Світлична О. С. Пруденційний нагляд у системі державного регулювання страхової діяльності в Україні / О. С. Світлична // Вісник соціально-економічних досліджень– Одеса, 2011. – Вип. 2 (42). – С. 106–113.

177. Сметанюк О. А. Фінансова стійкість в системі фінансової безпеки підп-

- риємства / О. А. Сметанюк, С. О. Кругляк // Економічний простір. – 2014. – № 85. – С. 187–196.
178. Сокол С. В. Страховий ринок та основні загрози його фінансовій безпеці / С. В. Сокол, О. М. Деркач // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2012. – Вип. 34. – С. 285–291.
179. Статистика страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.forinsurer.com/stat.
180. Степанов Н. Агрострахование: быть или не быть [Электронный ресурс] / Н. Степанов // Финансовые услуги. – 2012. – № 4 (94). – С. 4–7. – Режим доступа : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/finu_2012_4_3.pdf.
181. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.03.2015 р. № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/918.html>.
182. Сухарева Л. О. Аудит: оцінка якості системи бухгалтерського обліку : монографія / Л. О. Сухарева, К. О. Закалінська – Донецьк : Вебер, 2009. – 263 с.
183. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 13–32.
184. Сухоруков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 5–15. – Режим доступу : <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/3-1437122251.pdf>.
185. Тимошенко О. В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави / О. В. Тимошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 32–37.
186. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія / Н. В. Ткаченко. – Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2009. – 570 с.
187. Томчук С. В. Передумови банківського кредитування лізингових операцій агроформувань / С. В. Томчук // Економіка України. – 2009. – № 10. – С. 56–64.
188. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [угоду ратифіковано законом № 1678-VII від 16.09.2014] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
189. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>.
190. Усач Б. Ф. Аудит за міжнародними стандартами : монографія / Б. Ф. Усач. – К. : Знання, 2005. – 247 с.
191. Условия ипотечного кредитования в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://world.prime-realty.ru/news1/1452>.
192. Фінансова безпека підприємства : навч. посіб. / Т. Б. Кузенко, Л. С. Мартюшева, О. В. Грачов, О. Ю. Литовченко. – Х. : ХНЕУ, 2010. – 304 с.
193. Фінансовий портал Мінфін. Рейтинг кредитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/banks/credits/mortgage/>.
194. Харазішвілі Ю. М. Адаптивний підхід до визначення стратегічних

орієнтирів економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь // Економіка України. – 2014. – № 5. – С. 28–45. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_5_3.

195. Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю. М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 44–58.

196. Харазішвілі Ю. М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Ю. М. Харазішвілі, А. І. Сухоруков, Т. П. Крупельницька. – К. : НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/>.

197. Хвалінський С. О. Оцінка критеріїв ризику відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні в умовах глобалізації / С. О. Хвалінський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №7(ч.1). – С. 156–159.

198. Циделко В. Д. Невизначеність вимірювання. Обробка даних і подання результату вимірювання: монографія / В. Д. Циделко, Н. А. Яремчук. – К. : Політехніка, 2002. – 176 с.

199. Черемісіна С. Г. Стан і перспективи розвитку державного фінансування АПК України [Електронний ресурс] / С. Г. Черемісіна // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3 (18). – С. 94–97. – Режим доступу : <http://visnuk.ubsnbu.edu.ua/article/view/34061/31160>.

200. Чернова Т. В. Экономическая статистика : учеб. пособие / Т. В. Чернова. – Таганрог : ТРТУ, 1999. – 140 с.

201. Чубук Л. П. Досвід фінансування житлового будівництва у зарубіжних країнах / Л. П. Чубук, П. С. Єщенко // Фінансова політика й економічне регулювання. – 2009. – № 7. – С. 30–38.

202. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія / Л. В. Шірінян. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 458 с.

203. Шинкаренко Р. Страхування від багатьох ризиків. Програми підтримки страхування фермерів в США [Електронний ресурс] / Р. Шинкаренко – Режим доступу : <https://forinsurer.com/public/03/06/25/548>.

204. Школьнік І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьнік. – Суми : Мрія-1, 2008. – 348 с.

205. Шляхи підвищення якості регулювання фінансової системи відповідно до європейських стандартів надання фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2070/>.

206. Шолойко А. Світовий досвід державної підтримки сільського господарства через програми страхування [Електронний ресурс] / А. Шолойко // Вісник КНЕУ ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 135. – С. 41–43. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/sholoyko-a-world-experience-state-support-of-agriculture-through-insurance-prog_18743.pdf.

207. Шолойко А. С. Державна фінансова підтримка розвитку сільського господарства : монографія / А. С. Шолойко. – К. : КОМПРИНТ, 2013. – 128 с.

208. Шолойко А. С. Економічний зміст та етапи надання державної підтримки при страхуванні сільськогосподарської продукції в Україні / А. С. Шолойко // Финансовые услуги. – 2014. – № 2(104). – С. 20–21.

209. Шолойко А. С. Тенденції розвитку страхового ринку: вітчизняний та світовий аспекти / А.С. Шолойко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 156. – С. 60–65.

210. Центральне статистичне управління (Główny Urząd Statystyczny).

211. Щодо річних звітів та консолідованих звітів страхових компаній: Директива Ради 91/674/ЄЕС від 19.12.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_190.

212. Щодо удосконалення системи розвитку агрострахування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=23604/>.

213. Юзбашев М. М. Расчет объема выборки для надлежащего установления связи / М. М. Юзбашев // Вопросы статистики. – 2004. – № 6. – С. 38–39.

214. Якубович В. Система страхования аграрных рисков в Испании: выводы для Украины / В. Якубович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://agroinsurance.com/ru/533>.

215. Яцух О. О. Ринок агрострахування в Україні: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. О. Яцух // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 7. – С. 872. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua /journal/7_ukr/145.pdf.

216. Adams J. Commercial Hiring and Leasing. – McGraw-Hill International (U. K.), 2003. – 243 p.

217. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies /monitoring-and-evaluation.htm>.

218. Barth M. Risk-Based Insurance Solvency Regulation in the U.S. [Electronic resource] / Presented at World Bank Contractual Savings Conference Supervisory and Regulatory Issues in Private Pensions and Life Insurance. – Access mode : http://info.worldbank.org/etools/docs/library /157491/contractual2003/pdf/day1/ses3_barth.pdf.

219. Bielawska K., Petru R., Pieńkowska-Kamieniecka S., Szczepański M., Żukowski M., 2014, Dodatkowy system emerytalny w Polsce – diagnoza i rekomendacje zmian, Towarzystwo Ekonomistów Polskich, Warszawa 2014.

220. Clark T. M. Leasing. – McGraw – Hill Book Company (U. K.) Limited, 1978. – 132 p.

221. Considering a reverse mortgage? [Electronic resource]. – Mode of access : http://files.consumerfinance.gov/f/201409_cfpb_guide_reverse_mortgage.pdf.

222. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) // Official Journal of the European Union (OJEU). – 17.12.2009. – L. 335. – P. 1–155.

223. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF /?uri=CELEX:02009L0138-20140523&from=EN>.

224. European Insurance – Key Facts // European Insurance. – 2015. – August. – 16 p.

225. European Insurance in Figures [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/European%20Insurance%20in%20Figures%20-%202015%20data.pdf>.

226. Gibler Karen M. The Case for Reverse Mortgages in Australia – Applying the USA Experience [Electronic resource] / Karen M. Gibler, Richard reed. – Mode of access : http://www.prrs.net/Papers/Reed_Gibler_The_Case_for_Reverse_Mortgages_in_Australia_Applying_the_USA_Experience.pdf.

227. Główny Urząd Statystyczny, Aktywność ekonomiczna ludności Polski, Warszawa 2017.

228. Guidance on the Risk-Based Approach to Combatting Money laundering

and Terrorist Financing [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fintrac-canafe.gc.ca/publications/rba/rba-eng.pdf>.

229. GUS, Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050, Warszawa 2014, s. 2-4, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-osob-starszych-i-konsekwencje-starzenia-sie-ludnosc-polski-w-swietle-prognozy-na-lata-2014-2050,18,1.html>, stan na 5.07. 2017.

230. GUS, Trwanie życia, Warszawa 2015, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2015-r-,2,10.html>, stan na 4.07.2017.

231. Insurance Core Principles and Methodology, International Association of Insurance Supervisors, October 2003 [Electronic resource] / International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : <http://www.iaisweb.org/Insurance-Core-Principles-material-adopted-in-2015-795>.

232. International Insurance Fact Book 2016. – International Insurance Institute – 2015. – 110 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://centarzaosiguranje.com/wp-content/uploads/2014/10/statistika-svetskog-trzista-osiguranja-2016.pdf>.

233. International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf.

234. Leśna-Wierszołowicz E., IKE i IKZE jako dobrowolne formy gromadzenia oszczędności emerytalnych, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 451, Wrocław 2016, str. 219-229.

235. National money laundering and terrorist financing risk assessment (2013) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/content/images/National_ML_TF_Risk_Assessment.pdf.

236. Nowak A.Z., Ryć K., 2002. Oszczędności w okresie transformacji. Studia Europejskie nr 2.

237. Nowak A.Z., Ryć K. Oszczędności w okresie transformacji. Studia Europejskie nr 2, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002.

238. Orlik T. Udział funduszy inwestycyjnych w oszczędnościach gospodarstw domowych w latach 2004 – 2014 w Polsce oraz perspektywy rozwoju funduszy i wykorzystania w dobrowolnych programach emerytalnych, [w:] red. Kawiński M., Doubezpieczenie społeczne, idea i kontynuacja. Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Warszawa 2015.

239. Orlik T. Udział funduszy inwestycyjnych w oszczędnościach gospodarstw domowych w Polsce w latach 2006–2016 – ocena z perspektywy dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego., Wiadomości Ubezpieczeniowe nr 2/2016, Centrum Edukacji Ubezpieczeniowej Sp. z o.o., Warszawa, 2014, str. 35-55.

240. QIS5 Technical Specifications [Electronic resource] : CEIOPS, 5 July 2010. – Mode of access : http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/solvency/qis5/201007/technical_specifications_en.pdf.

241. Raport WiseEuropa i Towarzystwa Ekonomistów Polskich „Obniżenie wieku emerytalnego. Ocena skutków regulacji wprowadzenia w życie prezydenckiego projektu ustawy”, <http://tep.org.pl/obnizenie-wieku-emerytalnego/>,

242. Raport: Sektor funduszy emerytalnych w Polsce – ewolucja, kształt, perspektywy, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, czerwiec 2016.

243. Raporty Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego o rynku indywidualnych

kont emerytalnych za lata 2010-2015, (www.knf.gov.pl).

244. Robinson E. A. *The Structure of Competitive Industry*, rev. ed, – University of Chicago Press, 1985. – 325 p.

245. Sharpe S. *Capital Market Imperfection and the Incentives to Lease* / S. Sharpe, H. Nguen // *Capital - Journal of Finance*, 1995. – 54 p.

246. Solvency II. Risk map of the insurance company <http://www.ideasgroup.com.ua/index.php/Solvency-II/solvency-ii-karta-riskov-strahovoj-kompanii.html>.

247. Sułkowska W., Przyczynek do dyskusji nad wysokością wieku emerytalnego w kontekście kondycji polskiego społeczeństwa, [w:] *Ubezpieczenia we współczesnym świecie. Problemy i tendencje.*, red.nauk.I.Kwiecień, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2017, str. 197-213.

248. The FATF Recommendations [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/recommendations/FATF_Recommendations.pdf.

249. The Global Competitiveness Index [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>.

250. The IAIS Common structure for the assessment of insurer solvency [Electronic resource] // Structure paper, February 2007 // International Association of Insurance Supervisors. – Access of mode : http://www.iaisweb.org/temp/Common_structure_paper_for_assessment_of_insurer_solvency.pdf.

251. The International Monetary Fund Staffs' ML/FT National Risk Assessment Methodology [Electronic resource]. – Mode of the access : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Risk_Assessment_IMF.pdf.

252. The Mortgage Problem: Approximating a discrete Process with a differential Equation [Electronic resource]. – Mode of the access : <http://www.cecm.sfu.ca/CAG/papers/MortgageReporter.pdf>.

253. WiseEuropa i Towarzystwa Ekonomistów Polskich „Obniżenie wieku emerytalnego. Ocena skutków regulacji wprowadzenia w życie prezydenckiego projektu ustawy”, <http://tep.org.pl/obnizenie-wieku-emerytalnego/>.

254. World Insurance in 2015 – sigma Swissre.com [Electronic resource]. – Mode of the access : http://www.media.swissre.com/documents/sigma2_2015_en.pdf.

255. Your Step-by-Step Mortgage Guide [Electronic resource]. – Mode of the access : http://www.freddiemac.com/singlefamily/docs/Step_by_Step_Mortgage_Guide_English.pdf.

256. KNF - Komisja Nadzoru Finansowego (Ринок РРЕ) [Electronic resource]. – Mode of the access : https://www.knf.gov.pl/publikacje_i_opracowania/dane_statystyczne/emerytalny?articleId=56622&p_id=18

Додаток А

Таблиця А.1

Дані для аналізу рівня розвитку ринку лізингових послуг

Період	Показник					
	Кількість лізингових компаній, шт.	Кількість укладених договорів фінансового лізингу, шт.	Питома вага довгострокових лізингових угод, %	Вартість укладених договорів фінансового лізингу, млн. грн.	Питома вага позичкових коштів у структурі фінансування лізингових угод, %	Питома вага винагороди лізингодавця за отримане у лізинг майно у структурі платежів, %
1 кв. 2006 р.	60	1546	0,03	856,1	84	18,56
2 кв. 2006 р.	63	1751	0,04	456,1	79,92	21,16
3 кв. 2006 р.	65	1569	0,5	1217,7	82,16	19,56
4 кв. 2006 р.	65	1223	0,2	856,1	86,18	18,16
1 кв. 2007 р.	86	1835	0,4	755,1	65,81	17,54
2 кв. 2007 р.	85	2143	0,35	6161,7	72,54	21,52
3 кв. 2007 р.	90	2049	0,1	4990	86,18	24,51
4 кв. 2007 р.	90	3248	0,03	4970,9	84,05	19,52
1 кв. 2008 р.	160	3066	4,37	2451,3	83,47	22,63
2 кв. 2008 р.	210	2647	2,33	3595,2	73,14	21,67
3 кв. 2008 р.	208	2707	0,04	2805,7	78,64	19,9
4 кв. 2008 р.	208	1346	0,04	1130,4	54,4	24,32
1 кв. 2009 р.	208	566	2,41	829,8	57,89	36,21
2 кв. 2009 р.	208	1034	3,57	573,2	64,39	14,99
3 кв. 2009 р.	206	829	4,0	561	66,39	59,4
4 кв. 2009 р.	211	578	4,2	502,4	64,5	33,23
1 кв. 2010 р.	215	886	3,99	708,5	87,85	31
2 кв. 2010 р.	217	948	4,15	727,9	32,77	32,4
3 кв. 2010 р.	220	1298	4,33	1332,17	47,42	22
4 кв. 2010 р.	220	1963	6,35	2200,01	86,6	40,39
1 кв. 2011 р.	216	1843	2,3	1274,01	72,79	36,71
2 кв. 2011 р.	216	2668	2,39	2768,04	85,2	47,64
3 кв. 2011 р.	207	7 339	2	8 442,50	86,6	33,8
4 кв. 2011 р.	217	10 906	2,36	11 327,70	80,9	32,1
1 кв. 2012 р.	220	3671	2	2769,6	77,3	29,8
2 кв. 2012 р.	228	2552	4	6749,4	90,2	31,2
3 кв. 2012 р.	235	8 553	4	12951,4	91,6	30,9
4 кв. 2012 р.	243	10 826	4,03	14708,8	89,9	31,3
1 кв. 2013 р.	248	2209	3,97	1725,2	81,1	42
2 кв. 2013 р.	254	3452	3,7	3456,8	80,1	34,2
3 кв. 2013 р.	256	8147	2,37	29787,6	83,5	36,8
4 кв. 2013 р.	254	11051	1,86	31553,1	83,2	25,4
1 кв. 2014 р.	256	1686	1,53	1339,8	78,5	29,8
2 кв. 2014 р.	255	3740	1,65	3431,5	73,1	31,2
3 кв. 2014 р.	264	6501	2,08	5328,5	67	33,8
4 кв. 2014 р.	267	8940	2,83	7181	68,1	33,6
1 кв. 2015 р.	266	407	4	1044,7	40,1	39,8
2 кв. 2015 р.	267	1493	2,35	3210,8	62,3	41,2
3 кв. 2015 р.	267	2700	3,09	4973,1	61,4	30,9
4 кв. 2015 р.	268	4098	4,91	8940	11,2	34,6
1 кв. 2016 р.	267	1047	4,54	1516	46,2	29,8
2 кв. 2016 р.	272	5693	4,22	4089	43,6	27,8

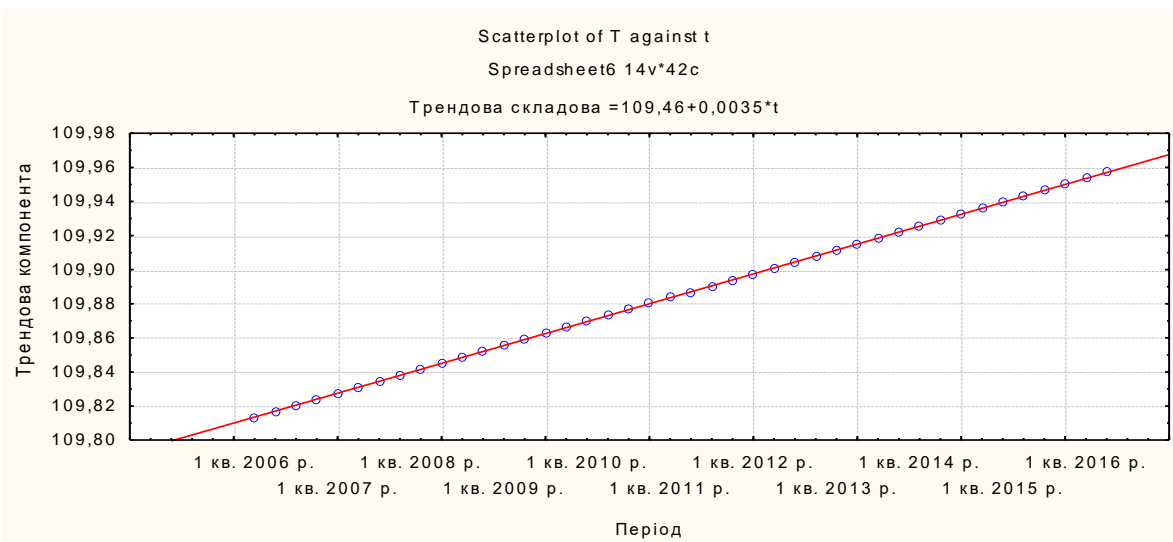

Рис. А.1. Трендова складова динаміки кількості укладених договорів фінансового лізингу, шт.

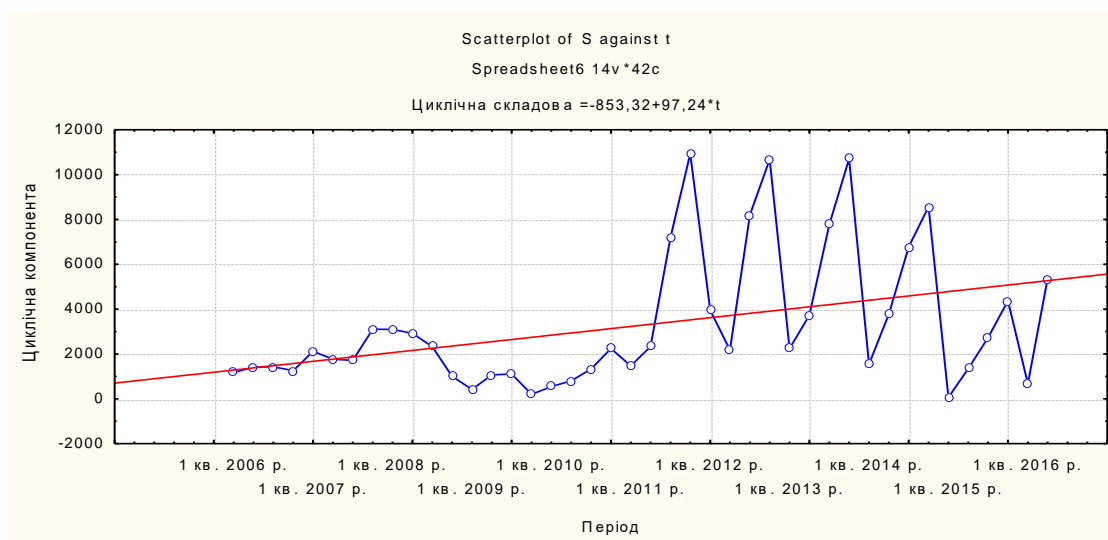

Рис. А.2. Циклічна складова динаміки кількості укладених договорів фінансового лізингу, шт.

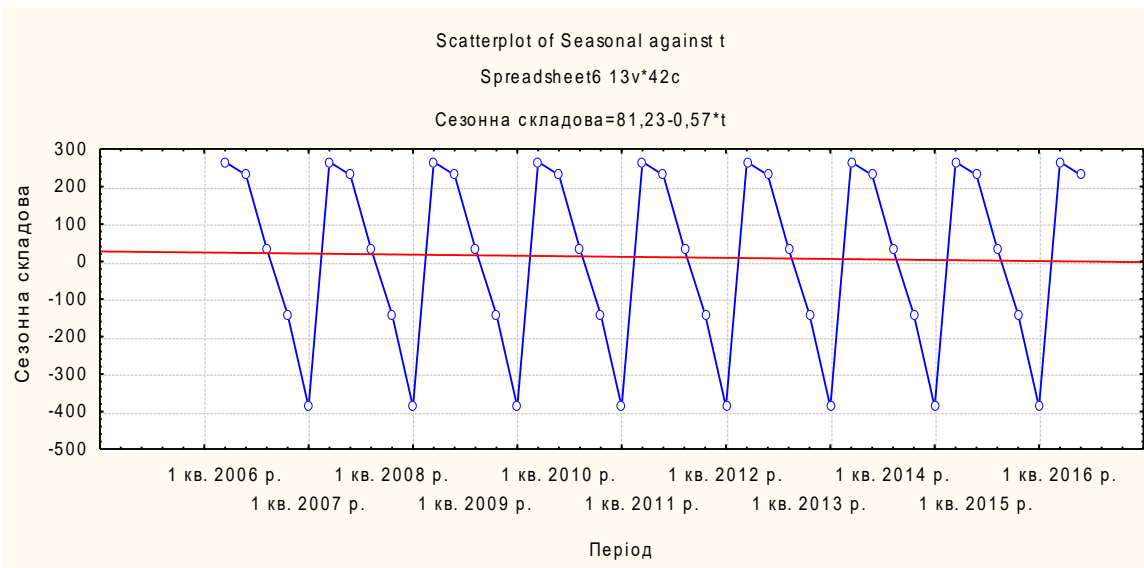

Рис. А.3. Сезонна складова динаміки кількості укладених договорів фінансового лізингу, шт.

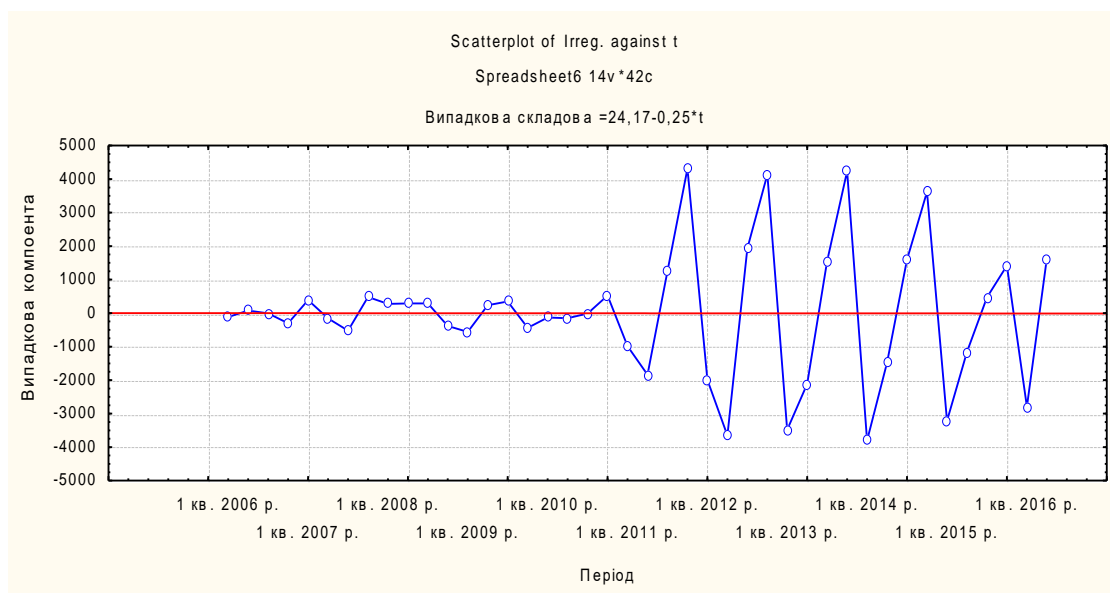

Рис. А.4. Випадкова складова динаміки кількості укладених договорів фінансового лізингу, шт.

Таблиця А.2

**Значення інтегрального показника рівня розвитку
ринку лізингових послуг**

Період	Значення інтегрального показника рівня розвитку	Ранг рівня розвитку
1 кв. 2006 р.	0,040	45
2 кв. 2006 р.	0,056	43
3 кв. 2006 р.	0,065	28
4 кв. 2006 р.	0,041	30
1 кв. 2007 р.	0,050	25
2 кв. 2007 р.	0,129	24
3 кв. 2007 р.	0,139	23
4 кв. 2007 р.	0,118	12
1 кв. 2008 р.	0,243	31
2 кв. 2008 р.	0,216	27
3 кв. 2008 р.	0,137	29
4 кв. 2008 р.	0,111	22
1 кв. 2009 р.	0,227	42
2 кв. 2009 р.	0,126	37
3 кв. 2009 р.	0,326	32
4 кв. 2009 р.	0,248	38
1 кв. 2010 р.	0,257	33
2 кв. 2010 р.	0,200	11
3 кв. 2010 р.	0,179	10
4 кв. 2010 р.	0,362	13
1 кв. 2011 р.	0,272	20
2 кв. 2011 р.	0,355	16
3 кв. 2011 р.	0,402	17
4 кв. 2011 р.	0,447	41
1 кв. 2012 р.	0,274	35
2 кв. 2012 р.	0,356	36
3 кв. 2012 р.	0,496	14
4 кв. 2012 р.	0,527	34
1 кв. 2013 р.	0,351	7
2 кв. 2013 р.	0,349	3
3 кв. 2013 р.	0,597	1
4 кв. 2013 р.	0,482	9
1 кв. 2014 р.	0,222	15
2 кв. 2014 р.	0,283	19
3 кв. 2014 р.	0,358	44
4 кв. 2014 р.	0,417	39
1 кв. 2015 р.	0,247	40
2 кв. 2015 р.	0,303	26
3 кв. 2015 р.	0,305	8
4 кв. 2015 р.	0,290	5
1 кв. 2016 р.	0,232	2
2 кв. 2016 р.	0,303	4
3 кв. 2016 р. (прогноз)	0,274	35
4 кв. 2016 р. (прогноз)	0,356	36
1 кв. 2017 р. (прогноз)	0,496	14

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПУКАЛА Ришард
ВНУКОВА Наталія Миколаївна
АНДРІЙЧЕНКО Жанна Олегівна
АЧКАСОВА Світлана Анатоліївна
ГОНТАР Дар'я Дмитрівна
ДАВИДЕНКО Дар'я Олександрівна
КОРВАТ Олена Валеріївна
МЕДВЕДЕВА Ірина Борисівна
ОПЕШКО Наталія Сергіївна
ОСТАПЕНКО Вікторія Миколаївна
СМОЛЯК Віктор Анатолійович

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
/Монографія/**

Видання здійснено за кошти авторів.

Відповідальний за випуск – **Внукова Н. М.**
Комп'ютерна верстка – **Медведєва І. Б.**
Дизайн обкладинки – **Смоляк В. А.**

Підписано до друку 05.01.2018 р. Зам. № 5999
Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman, Georgia.
Ум.-друк. арк. 10,8

Формат 60x84/16
Друк ризографічний
Обл.-вид. арк. 11,3
Наклад 300 прим.

**Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,**

Адреса: пр. Науки, 9а, корп. 1, м. Харків, 61166,
тел. +380 (57) 702-18-36, kaffinsv@hneu.edu.ua

Видано та надруковано:

Товариство з обмеженою відповідальністю «ТО Ексклюзив»
тел. +380 (57) 755-74-58, exkluz@ukr.net
Свідоцтво ДК №347 від 28.02.2001 р.